

TAMPEREEN YLIOPISTO

Annika Nieminen

SÄRKYNEIDEN SYDÄNTEN SOTA

Tampereen raastuvanoikeudessa vuosina 1943 ja 1945 myönnetyt avioerot
sota-ajan moraali-ilmaston kuvaajana

Historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2013

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

NIEMINEN ANNIKA: Särkyneiden sydänten sota. Tampereen raastuvanoikeudessa vuosina 1943 ja 1945 myönnetyt avioerot sota-ajan moraalii-ilmaston kuvaajana.

Pro gradu -tutkielma, 107 sivua.

Historia

Joulukuu 2013

Jatkosodan aikana ja sen jälkeen nähtiin merkittävä nousu avioerojen määrässä niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Suomessa erojen määrä nousi erityisen selvästi vuosina 1943 ja 1945. Tutkimuskirjallisuudessa aihe nousee yleensä esiin sodanaikaisten ihmissuhteiden tai sukupuolimoraalin muutosten yhteydessä. Aikalaiset olivat huolissaan avioerojen lisääntymisestä ja sukupuolimoraalin pelättiin löystyneen sodan seurauksena. Muutoksen nähtiin olevan merkki siitä, että moraalissa oli tapahtunut muutoksia. Avioerojen taustalla nähtiin mahdollisesti vaikuttavan myös sota-aikana lyhyemmän tutustumisajan jälkeen solmittujen ”sota-avioliittojen” purkautuminen. Tämä ilmiö toimii lähtökohtana pro gradu -tutkielmalleni, jossa selvitän millaisista syistä pariskunnat näinä kahtena vuonna erosivat ja näkyivätkö sukupuolimoraalissa mahdollisesti tapahtuneet muutokset myönnettyissä avioeroissa.

Toinen sukupuolten välisiin suhteisiin liittyvä teema, joka aikakautta käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa on vahvasti esillä, on perinteisten sukupuoliroolien horjumisen sodan seurauksena. Sota toi naisille mukanaan uudenlaisia työtehtäviä ja lisää itsenäisyyttä miesten ollessa rintamalla. Useiden naisten kohdalla nämä muutokset vahvistivat heidän itsetuntoaan ja käsitystä omista kyvyistään. Tarkastelen aineistoani myös tästä näkökulmasta ja etsin siitä mahdollisia merkkejä naisten itsenäistymisestä.

Tutkielmani rajautuu Tampereen raastuvanoikeudessa myönnettyihin avioeroihin. Lähdeaineistona toimivat Tampereen kaupunginarkistossa sijaitsevat Tampereen raastuvanoikeuden tuomiokirjat ja tuomioluettelot. Aineistooni kuuluu yhteensä 528 avioerotapausta, joista 207 myönnettiin vuonna 1943 ja 321 vuonna 1945. Tutkielmassani yhdistän sekä laadullista että määrällistä tutkimusotetta. Kysymyksenasetteluni ja lähestymistapani ovat laadullisia, mutta olen hyödyntänyt myös kvantitatiivisia menetelmiä pystyäkseni vastaamaan tutkimuskysymykseen parhaalla mahdollisella tavalla. Tutkielmani sijoittuu historiantutkimuksen kentällä uuden sotahistorian ja rauhaan paluun tutkimuksen piiriin. Uudelle sotahistorialle on tyypillistä tutkia sodan vaikutuksia tavallisten ihmisten elämään ja ulottaa tutkimusta myös muuhun kuin varsinaisten sotatapahtumien aikaan. Nämä molemmat seikat kuuluvat olennaisesti myös omaan tutkielmaani. Lisäksi tutkimukseni sijoittuu osittain myös rauhaan palaavaan yhteiskuntaan. Rauhaan palaaminen ei käynyt kivuttomasti, ja osittain nämä olosuhteet heijastuvat myös vuoden 1945 avioeroissa.

Tutkimuksessani havaitsin, että yleisin syy erolle molempina vuosina oli kahden vuoden erilläänasuminen ja toiseksi yleisin syy uskottomuus. Kolmantena syynä oli huumaavien aineiden eli käytännössä alkoholin väärinkäyttö. Tämän syyn kohdalla tapahtui myös huomattava muutos kahden vuoden välillä, ja sen osuus oli huomattavasti korkeampi vuonna 1945. Osassa tapauksista näkyi sodan vaikutus yksilötasolla, kun pariskunnan mainittiin esimerkiksi erkaantuneen sodan aikana tai uskottomuuden kerrottiin tapahtuneen sodan aiheuttaman erossaolon aikana. Myös alkoholinkäytön lisääntyminen liittyi hyvin todennäköisesti sodan päättymiseen, sillä alkoholikulttuurissa oli sodan aikana tapahtunut muutoksia ja alkoholia saatettiin nauttia myös

lääkkeeksi sodan aiheuttamiin traumoihin.

Uskottomuuden yleisyys molempina vuosina antoi viitteitä siitä, että aikalaisten tuntema huoli sukupuolimoraalista ei ollut täysin turha. Uskottomuuden nousu eron syynä ei näkynyt tutkimusaineistossani, sillä se ei ulottunut sota-aikaa edeltävään aikaan, mutta koko maan tasolla oli sodan aikana nähtävissä nousua tämän avioerooperusteen käytössä. Mistään moraalin romahtamisesta ei kuitenkaan vaikuttanut aineistoni perusteella olevan kyse, vaan ennemminkin suurista haasteista, joita poikkeukselliset olosuhteet asettivat avioliitoille. Naisten ja miesten uskottomuustapauksissa oli nähtävissä eroja, sillä miesten kohdalla tyypillisessä tapauksessa avioliiton ulkopuolinen suhde oli kestänyt pidempään ja seurustelu tapahtunut yhden naisen kanssa, kun taas naisten kohdalla tyypillisiä olivat tapaukset, joissa kumppaneja oli ollut useita.

Tutkimissani avioeroissa viitteitä muutoksesta naisten asemassa antoi se, että vuonna 1945 huomattavasti suurempi osa erojen hakijoista oli naisia edeltävään tutkimusvuoteen verrattuna. Taustalla tässä muutoksessa saattoi olla esimerkiksi se, että naisten oli helpompi lähteä epätyytyttäväksi kokemistaan avioliitoista, kun he olivat sodan aikana tottuneet itsenäiseen elämään ja huomanneet pärjäävänsä omillaan. Edellisessä kappaleessa toin esille, millaisia eroja naisten ja miesten uskottomuudessa oli. Tämä viittaa siihen, että ainakin osa naisista toimi yhteisön odotuksia ja sosiaalisia normeja rikkoen, ja oli myös seksuaalikäyttäytymisensä suhteen hyvin vapaamielisiä.

Asiasanat: Jatkosota, avioero, avioliitto, sukupuolimoraali, sukupuoliroolit.

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
2 Tutkimuksen aineisto, metodit ja käsitteet.....	3
2.1 Aineisto ja metodit.....	3
2.2 Käsitteiden määrittely.....	4
2.3 Tutkimukseni historian tutkimuksen kentässä.....	8
3 Avioerot yhteiskunnassa	13
3.1 Käsitteet avioliitoista ja avioeroista.....	13
3.2 Avioerot ja laki.....	21
4 Avioerot vuosina 1943 ja 1945.....	26
4.1 Avioliittojen ja avioerojen määrän muutokset.....	26
4.2 Tampereen raastuvanoikeuden päätöksellä vuosina 1943 ja 1945 päättyneet liitot.....	28
5 Ihmissuhteet sodan aikana.....	37
5.1 Sota ja rakkaus.....	37
5.2 Sodan vaikutus parisuhteeseen.....	49
5.3 Taistelujen jälkeen.....	53
6 Sota ja moraalit.....	56
6.1 Moraalin muutokset tilastojen valossa.....	56
6.2 Sukupuolimoraali sodan aikana.....	62
6.2.1 Naisten moraalit	63
6.2.2 Muutokset sukupuolimoraalissa.....	74
7 Ulos häkistä? Naisten roolin muutos sodan seurauksena.....	88
8 Lopuksi.....	96
Lähteet ja kirjallisuus.....	100

1 Johdanto

Sota ja rakkaus on usein liitetty yhteen esimerkiksi kaunokirjallisuudessa ja elokuvissa. Sodan aiheuttama ahdistus oli ymmärrettävästi helpompi kestää, kun mielessä ja kirjeen päässä oli rakastettu, jonka kanssa lomilla vietettyjä onnenhetkiä saattoi muistella palatessaan rintamalle. Jatkosota lisäsi avioliittojen solmimista, mutta tämän lisäksi myös avioerojen määrä lähti nousuun. Määrä alkoi kasvaa jo sodan aikana ja etenkin vuonna 1943 avioeroissa nähtiin huomattava lisäys. Varsinainen räjähdys eron päättäneiden liittojen määrässä tapahtui kuitenkin vasta sodan jälkeen vuonna 1945. Muutos vaikutti hieman ristiriitaiselta, sillä sodan kaltaisen kriisin ja sen mukanaan tuoman kuoleman- ja menettämisen pelon voisi pikemminkin kuvitella hitsaavan puolisoita tiukemmin yhteen ja saavan heidät ottamaan kiitollisina vastaan yhteiset hetket ja yhteisen arjen sodan jälkeen. Erojen lisääntyminen ei myöskään sopinut yhteen sodanjälkeisen, perheen merkitystä korostavan yhteiskunnallisen ilmapiirin kanssa.¹ Tätä taustaa vasten avioerolukujen muutos näyttöytyy kiinnostavana tutkimusaiheena.

Sodanaikaiset ihmissuhteet on aihe, jota on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty melko runsaasti. Aihetta käsittelevät esimerkiksi Elina Haavio-Mannila teoksessa *Naisten aseet*, Jenni Kirves artikkeleissaan teoksessa *Me puolustimme elämää*, Sari Näre artikkeleissaan eri teoksissa ja Kaija Heikkinen teoksessaan *Yksin vai Yhdessä? Rintamanaisen monta sotaa*.² Myös avioerojen lisääntyminen nousee lähes aina esille tämän aiheen yhteydessä.³ Taustalla tässä muutoksessa nähtiin jo aikalaisten keskuudessa olleen esimerkiksi sodan aikana pikaisesti solmittujen avioliittojen purkautuminen tai sodan myötä löystynyt sukupuolimoraali, joka näkyi uskottomuuden lisääntymisenä.⁴ Tämän vuoksi koin avioerojen olevan hedelmällinen tutkimuskohde myös tarkasteltaessa yleisemminkin sukupuolimoraalin muutoksia ja sodan aiheuttamia muutoksia avioliitoissa. Lisäksi avioerojen tarkempi tutkimus on aiemmin jäänyt opinnäytetöihin⁵, eikä näissäkään ole lähestytty avioerojen muutosta juuri tästä näkökulmasta.

Tutkimuksessani selvitän millaisista syistä avioliitot päättyivät vuosina 1943 ja 1945 ja näkyivätkö

---

1 Ormio & Porio 2001, 236-237.

2 Haavio-Mannila 1993; Heikkinen 2010; Kirves 2010, 2010 b, 2010 c; Näre 2008, 2008 b.

3 Esim. Näre 2008; Kempainen 2005; Kirves 2010 c.

4 Tunkelo 1951, 111; Kempainen 2005, 469.

5 Esimerkiksi Puosi, Hanna-Leena (1999) *Avioerot Turussa sodan jälkeisinä erojen ”hulluina vuosina” 1945–1946*. Suomen historian pro gradu –tutkielma, Turun yliopisto, historian laitos.

sodan myötä mahdollisesti sukupuolimoraalissa tapahtuneet muutokset avioerojen syissä. Jotta voisin ymmärtää aineistoa ja sieltä nousevia tutkimustuloksia, niitä on tietenkin peilattava yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Avioerot kuten muutkaan perheeseen liittyneet muutokset eivät tapahtuneet tyhjiössä, vaan yhteiskunnallinen tilanne heijastui myös yksittäisten ihmisten ja perheiden päätöksissä. Tämän vuoksi tarkastelen tutkimuksessani tutkimuskirjallisuuden ja aikalaiskirjallisuuden kautta sitä, millainen vaikutus sodalla oli ihmissuhteisiin ja sukupuolimoraaliin, sekä sodan vaikutusta sukupuolijärjestelmään perinteisesti miehille ja naisille kuuluviksi miellettyjen roolien horjumisen myötä.

Sukupuoliroolien muutoksesta nousee näkökulma, jonka otan myös tutkimuksessani huomioon. Useissa aikalaiskertomuksissa ja aihetta käsittelevissä tutkimuksissa toisessa maailmansodalla todetaan olleen naisia vapauttava vaikutus. Miesten ollessa rintamalla naiset ottivat miesten paikan niin työpaikoilla kuin perheessäkkin ja saivat täten lisää itsevarmuutta ja sosiaalisia kontakteja. Siinä missä sota heikensi miehiä, se vahvisti naisia, jotka olivat nyt itsenäisempiä sekä henkisesti että usein myös taloudellisesti.⁶ Liitänkin tutkimusaineistoni tarkastelun myös tähän kontekstiin ja haen merkkejä siitä, vaikuttiko naisten ainakin väliaikainen ”vapautuminen” sodan myötä myös avioerojen lisääntymisen taustalla.

Tutkimuksen rajaaminen vuosiin 1943 ja 1945 perustuu siihen, että näinä kahtena vuotena erojen nousu selvimmin näkyi tilastoissa. Koin tämän aikarajauksen olevan hedelmällinen myös siksi, että näiden vuosien kautta pääsen tekemään vertailua sodan aikana ja sen jälkeen myönnettyjen avioerojen välillä. Tutkimuksen aineiston muodostavat raastuvanoikeuden tuomioluettelot ja tuomiokirjat, joiden kautta oli mahdollista selvittää eron johtaneita syitä ja jonkin verran myös eronneen pariskunnan taustatietoja. Rajaan tutkimusaineiston Tampereen raastuvanoikeudessa myönnettyihin avioeroihin, joita ei aiemmin ole kartoitettu tutkimuksen keinoin. Kyseessä ei ole varsinaisesti paikallishistoriallinen tutkimus, vaan lähestyn koko maan tasolla näkynyttä ilmiötä yhdessä kaupungissa myönnettyjen avioerojen kautta. Tampereen alueen avioerojen voi olettaa kuvastavan tilannetta ainakin pääpiirteittäin myös muiden kaupunkien osalta.

---

6 Esim. Haavio-Mannila 1993, 334; Heikkinen 2012, 333-339; Näre 2008, 350.

2 Tutkimuksen aineisto, metodit ja käsitteet

2.1 Aineisto ja metodit

Tutkielmassani tarkastelen sitä, millaisista syistä ihmiset erosivat ja tulivatko sukupuolimoraalin muutokset esille erojen syissä. Näiden kysymysten kautta pääsen myös pohtimaan sitä, miksi avioerot lisääntyivät tutkiminani vuosina. Avioeroja haettiin monista eri syistä, ja ihmisten erilaisten elämäntilanteiden ja avioeroihin vaikuttaneiden syiden tutkimisessa hedelmällisintä oli tarkastella koko kyseisinä vuonna myönnettyjen avioerojen joukkoa. Tämän vuoksi päädyin ottamaan mukaan kaikki näinä vuosina myönnetyt avioerot sen sijaan, että olisin poiminut joukosta vain muutaman parin lähempään tarkasteluun tai käyttänyt esimerkiksi jotakin otantamenetelmää tutkimusaineiston rajaamisen apuna. Yksittäisen tai muutaman avioeroon päätyvän parin kautta en olisi pystynyt sanomaan mitään esimerkiksi siitä, millaisista syistä liitot yleensä päättyivät ja vaihtelivatko taustalla olevat syyt vuosien välillä.

Kokonaisuudessaan aineistoni koostuu 528:sta avioerotapauksesta, joista 207 myönnettiin vuonna 1943 ja 321 vuonna 1945. Aineiston kerääminen tapahtui Tampereen kaupunginarkistossa, jossa kävin läpi kyseisten vuosien tuomioluettelot ja poimin sieltä lopullisesti päätetyt avioerot. Tämän jälkeen etsin jokaisen tapauksen myös tuomiokirjoista, joista kävi selville, millaiseen tulokseen raastuvanoikeus tapauksessa päätyi eli myönnettiinkö ero vai ei. Aineistooni otin mukaan vain ne tapaukset, joissa ero myönnettiin. Eron päättyneiden liittojen kohdalla keräsin päätöksen yhteydessä olevista liitteistä tietoja sekä pariskunnasta että eron takana olleista syistä esimerkiksi todistajien ja kantajan (toisinaan myös vastaajan) lausuntojen perusteella.

Tutkimusaineiston ja -kysymysten suhteen tekemäni valinnat johtivat siihen, että yhdistän aineiston analysoinnissa sekä kvantitatiivisen että kvalitatiivisen analyysin keinoja. Pertti Alasuutarin mukaan kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen analyysi soveltuvat hyvin käytettäväksi myös samassa tutkimuksessa ja saman tutkimusaineiston pohjalta tehdyssä analyysissä, ja niitä tulisikin pitää enemmän toistensa jatkumona kuin vastakohtaisina analyysimalleina.⁷ Kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen analyysin jatkumolla tarkoitetaan sitä, että numeroita ja lukumääriä voidaan käyttää johtolankoina arvoituksen ratkaisemisessa siinä missä muitakin havaintoja. Kvantitatiivisten yhteyksien etsintää voi siis hyödyntää etenkin niissä tapauksissa, joissa havaintoyksiköiden määrä

---

⁷ Alasuutari 2011, 32-33.

on suuri.⁸ Tämänkaltainen jatkumo tulee esille myös omassa tutkimuksessani, jossa käytän lukumääriä, esimerkiksi prosenttilukujen vertailua, yhtenä keinona lähestyä tutkimusaineistoani ja löytää vastaus tutkimuskysymykseeni.

Yhdistämällä määrällisen ja laadullisen tutkimuksen menetelmiä pystyn tarkastelemaan aineistoa sekä yleisellä tasolla että yksittäisten avioparien tarinoiden kautta myös tarkemmin yksilötasolla. Tälläkin aineistolla on kuitenkin rajansa, ja osaan mielenkiintoisistakaan kysymyksistä ei sen kautta ole mahdollista vastata. Mikäli avioliitto on päättymässä esimerkiksi toisen puolison uskottomuuden takia, pääsee todistajanlausuntojen avulla usein hyvinkin yksityiskohtaisesti selville siitä, miten uskottomuus on fyysisellä tasolla ilmennyt. Esimerkiksi käyvät kuvaukset siitä, miten mies ja vieras nainen (tai toisinpäin) ovat maanneet sängyssä ilman vaatteita tai yöpyneet saman peiton alla vähissä vaatteissa. En kuitenkaan saa tietää, miksi kyseinen henkilö on päätenyt uskottomuuteen. Onko hänet ajanut siihen onneton parisuhde vai pelkästään vaihtelunhalu tai alhainen moraali?

Mikäli parisuhde taas päättyy esimerkiksi kahden vuoden erillään asumisen perusteella, aineistosta ei välttämättä käy selville miksi puoliset eivät sopineet enää elämään yhdessä, vaikka toisinaan takana oli jopa reilusti yli kymmenen vuoden avioliitto. On siis vain hyväksyttävä se, että menneisyyden henkilöiden pään sisään ei ole mahdollista päästä kurkistamaan, ja tämänkaltainen viranomaisaineisto tuo vain rajatusti esille tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden omia ajatuksia ja tunteita. Mikäli olisin valinnut tutkimuskohteekseni pienemmän määrän pariskuntia, olisin tietenkin voinut koettaa etsiä esimerkiksi kirjeitä tai päiväkirjoja tuomiokirja-aineiston tueksi ja päässyt näin lähemmäs tutkimuskohteideni ajatusmaailmaa. Vastaan olisi kuitenkin ongelmia yleisemmän tason tavoittamisessa.

2.2 Käsitteiden määrittely

Tässä kappaleessa avaan muutamia tutkimukseni kannalta tärkeitä käsitteitä. Nämä käsitteet ovat sukupuoli, sukupuolijärjestelmä, perhe, avioliitto ja avioero. Sodanaikaisia sukupuolten välisiä suhteita tutkineen Karen Hagemannin mukaan sodanaikaisia tapahtumia on mahdotonta ymmärtää täysin ilman *sukupuolen*⁹ sosio-kulttuurista kategoriaa. Tämä käsite liittyy olennaisesti esimerkiksi

---

8 Alasuutari 2011, 191-193, 213-214.

9 Hagemann käyttää tässä käsitettä gender, viitaten sukupuolen sosiaalisesti määriteltävään merkitykseen.

kotirintaman ja rintaman väliseen suhteeseen ja aikakauden yleiseen poliittiseen ja sotilaalliseen kehitykseen.¹⁰ Omassakin tutkimuksessani sukupuoli näyttölee hyvin suurta roolia pohtiessani esimerkiksi miksi naiset tai miehet päätyivät hakemaan eroa, tai miten naisten asemaan kohdistuneet muutokset sodan aikana vaikuttivat avioeroihin. Tämän vuoksi sukupuolen käsitteen avaaminen ja myös sen ongelmallisuuden tunnistaminen on tärkeää oman tutkimukseni kannalta.

Olennaista on huomata, että naiseus ja mieheus eivät ole itsestäänselviä tai pysyviä kategorioita, vaan niiden rajat on määritelty kulttuurisesti ja sosiaalisesti. Täten myös erilaiset käsitykset ja rajojen vaihtelu on mahdollista eri aikoina ja eri kulttuurien välissä.¹¹ Sukupuolen voidaan nähdä koostuvan esimerkiksi ruumiillisista eleistä, liikkeistä ja erilaisista toistoista, joiden perusteella muodostetaan illuusio pysyvästä sukupuolittuneesta minuudesta, joka on kuitenkin todellisuudessa rakennettu identiteetti. Ei siis ole olemassa mitään valmista sukupuoli-identiteettiä, vaan sitä tuotetaan jatkuvasti ylläpidetyillä sosiaalisilla esityksillä, teoilla ja tavoilla.¹²

Myös feminiinisyyden ja maskuliinisuuden kategorioiden määrittelyssä on kyse merkitysrakenteista, jotka ovat alunperin ihmisten tuottamia ja näin myös muutokset niissä ovat mahdollisia. Kuitenkin yleensä feminiinisen ja maskuliinisen on nähty olevan toistensa selkeitä vastakohtia, jotka kytkeytyvät toisiinsa heteroseksuaalisen halun kautta. Molempiin kategorioihin myös kuuluu tiettyjä määriteltyjä ominaisuuksia, joita miehellä voivat länsimaisen kulttuurikäsitteen mukaan olla esimerkiksi tunteiden kontrolli, toiminnallisuus, suoriutuminen ja fyysinen voima. Feminiinisyteen sen sijaan liitetään esimerkiksi yhteisöllisyyden, emotionaalisuuden ja empaattisuuden piirteet.¹³ Myös sotakokemuksen muoto ja merkitys määräytyi osittain naiseutta tai mieheyttä koskevan tiedon kautta.¹⁴ Seksuaalisuus vertautuu näihin käsitteisiin sikäli, että myös se on sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuva kokonaisuus, jonka sisältö eri kulttuureissa saattaa olla erilainen. Esimerkiksi aivan samanlaisille seksuaalisille teoille, kuten homoseksuaalisuudelle, voidaan eri kulttuureissa antaa erilaisia merkityksiä.¹⁵

---

10 Hagemann 2002, 31.

11 Löfström 1999, 10.

12 Butler 2006, 235-236, 243-244.

13 Jokinen 2010, 128-129.

14 Ahlbäck 2006, 108-109.

15 Löfström 1999, 11-12.

Yhteiskuntatieteilijä Raija Julkunen kiinnittää sukupuolen määrittelyn yhteydessä huomiota heteronormi-käsitteeseen, jolla viitataan siihen, että vain toiseen, psyykkisesti ja biologisesti erilaiseen sukupuoleen kohdistettu halu on normaalia. Kahden erilaisen sukupuolen nähdään täydentävän toisiaan niin seksuaalisen halun, romanttisen rakkauden kuin työn- ja vallanjaon näkökulmistakin. Sukupuolittunut kansalaisuus nojaa juuri tällaiseen heteronormatiiviseen ajattelutapaan. Julkusen mielestä jako on todellisuudessa monimutkaisempi kuin heteronormi antaa esittää: kaikki eivät asetu tähän heteronormin antamaan kaavaan. Julkunen kuitenkin pitää ”akateemisena kikkailuna” kahden toisistaan ruumiillisesti eroavan sukupuolen kiistämistä. Koska suurin osa suomalaisista toimii juuri heteronormin mukaan, eli tuntee halua vastakkaiseen sukupuoleen, tämä vaikuttaa väistämättä myös sukupuolijärjestelmän muodostumiseen ja ylläpitoon. Näin Julkunen päätyy perheeseen kohdistuneista muutoksista huolimatta pitämään heteroparia sosiaalisen järjestyksen perustana.¹⁶

Itse asetun tutkielmassani samalle kannalle. Sukupuolen käsitteen monimutkaisuus ja erilaiset tulkintamahdollisuudet on tärkeää tiedostaa. Etenkin koska aineistoni on 1940-luvulta, jolloin heteronormista poikkeavien henkilöiden ei ollut mahdollista virallistaa parisuhdettaan lain kirjaimella, poikkeuksia heteronormista ei aineistossani kuitenkaan tullut esiin. Vaikka asia pysyi piilossa, tuon tutkimuksessani myöhemmin esille, että esimerkiksi homoseksuaalisuus ei kuitenkaan 1900-luvun puolivälin yhteiskunnassa suinkaan ollut tuntematon ilmiö. Siihen tai muihin vastaaviin ilmiöihin oli tämän aineiston kautta kuitenkin hankala päästä käsiksi ja siksi päädyin pitämään sukupuolta biologiseen eroon pohjautuvana erotteluna naisiin ja miehiin ja tutkimaan sukupuolimoraalia ja sukupuolijärjestelmää tämän käsityksen pohjalta.

Sukupuolijärjestelmä on yhteiskuntateorian ja sosiologian piirissä käytössä ollut käsite, jolla on viitattu erilaisiin kokonaisuuksiin. Järjestelmän käsitteellä viitataan itseään ylläpitävään jatkuvuuteen, ja sukupuolijärjestelmän kohdalla sukupuolidikotomian, hierarkian ja eron jatkuvaan uusintumiseen.¹⁷ Liisa Rantalaihon mukaan sukupuolijärjestelmän käsitteellä viitataan käsitykseen siitä, että sukupuoli sekä järjestyy yhteiskunnassa monitasoisesti, että myös järjestää maailmaa. Myöskään sukupuolijärjestelmä ei ole pysyvä kokonaisuus, vaan historiallinen ja muuttuvainen. Järjestelmässä pidetään yllä erillisyyttä miesten ja naisten välillä esimerkiksi lainsäädännöllä. Sukupuolijärjestelmä sopii ihmisten toiminnan kontekstien ja ehtojen analysointiin, mutta

¹⁶ Julkunen 2010, 18.

¹⁷ Julkunen 2010, 19.

rajoituksena on järjestelmän käsite, joka näkee ihmiset ensisijaiset kokonaisuutena, ei subjektiviteetteina.¹⁸

Perhe on muuttuva instituutio. Sillä saatetaan viitata esimerkiksi moderniin perheeseen, joka mielletään yleensä äidistä, isästä ja lapsista koostuvaksi ydinperheeksi. Toisaalta sillä saatetaan viitata myös entisaikojen suurperheeseen, jossa useampi ydinperhe eli samassa yhteydessä.¹⁹ Aarre Tunkelo on kirjoittanut *Väestöliiton vuosikirjaan* vuonna 1951 artikkelin, jossa hän käsittelee väestönkehitykseen ja avioliittoihin liittyviä ongelmia. Tunkelon määritelmä perheestä tuo esille sen, miten perhe aikakaudella käsitettiin:

Perhettä nimitetään useimmiten yhteiskunnan soluksi. [...] Perhe on myöskin pienin yhteiskunnallinen elin, jolle itsenäinen toiminta kuuluu.²⁰

Yhteiskunnan koettiin siis koostuvan perheistä, joissa tapahtuvat muutokset näkyvät myös yhteiskunnan tasolla. Tutkimukseni kohdistuu hajoamassa oleviin perheisiin, eli yhteiskunnan ”soluihin”, joista koko yhteiskunta rakentuu. Tämä selittää myös aikalaisten avioeroista tuntemaa huolta, sillä niiden nähtiin vaikuttavan myös koko yhteiskunnan rakenteisiin.

Kai Häggman määrittelee perheen käsitteen teoksessaan²¹ siten, että perheellä viitattiin ensisijaisesti avioliiton kautta syntyneeseen biologiseen yksikköön eli pariskuntaan, joka hankkii oman kodin ja lapsia. Perheen synty oli siis määriteltävissä melko yksinkertaisesti, mutta perhe saattoi muuttua muotoaan esimerkiksi jomman kumman puolison kuoleman myötä.²² Etenkin tutkimanani ajankohtana perhe yleensä syntyi *avioliiton* kautta. Tunkelon artikkelissaan antamasta avioliiton määritelmästä käy ilmi, millaisena osana elämäntulkua avioliittoa aikakaudella pidettiin:

Perhe syntyy normaalitapauksissa avioliiton kautta. Katsoen avioliiton suureen merkitykseen on yhteiskunta kaikkina aikoina pitänyt velvollisuutenaan antaa määräyksiä sen solmiamisesta ja sen oikeudellisesta asemasta. Avioliiton solmiaminen kuuluu ihmisen säännölliseen elämäntulkun, josta syystä se on niitä ilmiöitä, jotka ovat ihmiskunnassa säännöllisesti toistuvia. Se on kuitenkin melko herkkä erinäisille vaikutuksille. Milloin yhteiskuntaelämä poikkeaa syystä tai toisesta säännölliseltä uraltaan, se ilmenee myös väestönmuutosten vaihteluna.²³

Avioliittoa pidettiin siis olennaisena osana ihmisen elämää, joka kuitenkin reagoi herkästi erilaisiin yhteiskunnan tasolla ilmeneviin muutoksiin. Tällainen ”yhteiskuntaelämän uraltaan poikkeamisena”

---

18 Rantalaiho 1994, 10-13.

19 Jallinoja 1984, 37.

20 Tunkelo 1951, 105.

21 Häggman tutkii 1800-luvun säätyläisperheitä, mutta käsite sopii hyvin myös 1900-luvun tutkimukseen.

22 Häggman 1994, 40-41.

23 Tunkelo 1951, 105.

oli myös sota, jonka vaikutus näkyikin tilastoissa sekä avioliittojen solmimisen että niiden purkamisen kohdalla.

Avioliitto päättyy joko puolison kuolemaan tai *avioeroon*. Sotavuosina avioliittoja päättyi tietenkin ennätysmäärät ensin mainitusta syystä, kun miesten kuolleisuus nousi sodan vuoksi.²⁴ Myös avioero avioliiton päättymisen syynä kuitenkin lisääntyi sodan myötä huomattavasti. Avioerolla tarkoitetaan toimenpidettä, jolloin vihkimisen jälkeen ilmaantuneesta syystä päädytään purkamaan laillisesti solmittu avioliitto, jonka normaalitapauksessa on tarkoitettu kestävän koko elinajan.²⁵ Sota-ajan avioliitoista puhuttaessa saatetaan käyttää myös termiä sota-avioliitto. Sen sisältö on kuitenkin hieman epämääräinen, sillä se voi viitata esimerkiksi ainoastaan avioliittoihin, jotka ovat syntyneet sotatilan vuoksi ja joita muuten ei olisi syntynyt. Kuitenkin sodankin aikana avioliittoja solmittiin myös muista syistä, ja näiden ryhmien erottaminen toisistaan ei ole mahdollista.²⁶

2.3 Tutkimukseni historiantutkimuksen kentässä

Uusi sotahistoria

Oma tutkimukseni sijoittuu uuden sotahistorian tutkimustradition piiriin. Tässä luvussa määrittelen, mitä uudella sotahistorialla tarkoitetaan ja miksi tämä tutkimustraditio on oman aiheeni kannalta tärkeää tuntee. Uuden sotahistorian määrittelemiseksi tulee ensinnäkin tarkastella mikä sen erottaa niin kutsutusta perinteisestä sotahistoriasta. Perinteisen sotahistorian piirissä on yleensä keskitytty sodan tapahtumien kuvaamiseen, alkaen diplomatian katkeamisesta ja päättyen rauhan solmimiseen ja varsinaisten taistelutapahtumien loppumiseen. Sota on nähty ennen kaikkea sotilaallis-poliittisena ilmiönä. Lisäksi perinteisen sotahistorian piirissä tutkijan oma tulkinta ei ole ollut keskeisessä roolissa, vaan tutkijan tehtävänä on nähty olevan koota menneisyydestä mahdollisimman tarkka kuva sellaisena kuin se on ollut. Tämä kokonaisuus esittää kuitenkin tapahtumat usein sodanjohdon ja poliitikkojen näkökulmasta.²⁷

Uusien lähestymistapojen nousun myötä nämä perinteiset tavat tutkia sotaa ovat saaneet

---

24 Tunkelo 1951, 109.

25 Rautiala 1979, 87.

26 Tunkelo 1951, 105-106.

27 Kinnunen & Kivimäki 2006, 10, 12, 14-15.

vaihtoehtoja, jotka laajentavat tutkimusalueita useaan suuntaan. Sota-ajan ja rauhan ei nähdä olevan selkeästi erotettavissa toisistaan, ja tarkasteltavaksi ajankohdaksi nousee myös rauhanajan yhteiskunta. Kenraalien ja poliitikkojen rinnalle tarkastelun keskiöön nousevat ”tavalliset ihmiset” ja tapahtumien taustalla olevat rakenteet.²⁸ Lisäksi uusi sotahistoria kyseenalaistaa historiantutkimuksen objektiivisuuden ja näkee myös tutkijalla olevan roolin muistin aktiivisena rakentajana. Myös käytettävien lähteiden suhteen on tapahtunut muutosta: muistelmat, valokuvat, päiväkirjat, kirjeet tai artefaktit nähdään nyt vakavasti otettavina historiantutkimuksen lähteinä. Tämänkaltaisia lähteitä on käytetty ennenkin, mutta ei tutkimuksen varsinaisena lähteinä, vaan lähinnä vain antamassa lisätietoa tutkimusaiheesta.²⁹ Näistä eroista huolimatta on huomattava, että uuden sotahistorian tarkoituksena ei ole luoda jyrkkää vastakkainasettelua perinteisen ja uuden sotahistorian välille, vaan pikemminkin tarkoituksena on selittää samaa ilmiötä eri tavoilla.³⁰

Uuden sotahistorian pioneiritutkijoille³¹ oli tärkeää nimenomaan se, että nyt kirjoitettiin kaikkien niiden historiaa, joita sota oli koskettanut, ei vain eliitin ja johtajien, vaan myös tavallisten ihmisten. Lisäksi uusi sotahistoria sai joukkoihinsa kulttuurista lähestymistapaa painottavia tutkijoita, joiden suurin kiinnostuksen kohde oli sodan aikainen sukupuolijärjestelmä. Uuden sotahistorian poikkitieteellisyydestä kertoo se, että monet sen tunnetuimmista tutkijoista eivät itse edes koe tutkivansa sotahistoriaa.³²

Oma tutkimusaiheeni kuuluu uuden sotahistorian piiriin sekä aiheensa että aikarajauksensa vuoksi. Keskityn tarkastelemaan nimenomaan sodan vaikutuksia tavallisten ihmisten elämiin ja heidän tekemiinsä valintoihin, mikä on tyypillistä uudelle sotahistorialle. Lisäksi uudessa sotahistoriassa Suomen sotien aikarajausta pidennetään myös sodanjälkeiseen aikaan ja ollaan kiinnostuneita siitä, miten sotakokemus siirtyi rauhan ajan yhteiskuntaan.³³ Oma tutkimuksenikin sijoittuu aikarajauksensa osalta puoliksi aikaan, jolloin varsinaiset sotatapahtumat eivät enää olleet käynnissä.

Tutkimukseni kytkeytyy uuteen sotahistoriaan myös sukupuolen käsitteen kautta. Uudelle

28 Kinnunen & Kivimäki 2006, 10, 12.

29 Bourke 2006, 37-38.

30 Kinnunen & Kivimäki 2006, 14-15.

31 Bourken mainitsemia pioneiritutkijoita ovat Arthur Marwick, Angus Calder ja Paul Addison.

32 Bourke 2006, 21, 24-26.

33 Kivimäki 2006, 83.

sotahistorialle tyypillinen poikkeusteellisyys laajensi sodan tutkimusta ja toi mukaan tutkimukseen myös sukupuolen käsitteen. Suuri osa uuden sotahistorian tutkijoista näki sodan vaikuttavan sukupuolen käsitteeseen kaksisuuntaisesti: sodan nähtiin rakentuvan sukupuolen kautta mutta myös vaikuttavan sukupuolen rakentumiseen. Käsitteen käyttämisellä sotahistorian yhteydessä haluttiin tuoda esille naisten rooli sodassa ja aiheen tiimoilta väiteltiin muun muassa siitä, oliko sota edesauttanut naisten tilannetta poliittiselta ja taloudelliselta kannalta vai pikemminkin päinvastoin.³⁴ Tämä tematiikka nousee esille myös omassa tutkielmassani, jossa juuri naisten aseman muutoksen vaikutus avioeroihin toimii yhtenä näkökulmana.

Rauhaan paluun tutkimus

Myös rauhaan paluun tutkimuksen traditio on oman tutkimukseni kannalta olennainen. Kerttu Tarjamo ja Petri Karonen tuovat toimittamassaan teoksessa *Kun sota on ohi* esille, miten paljon sotien jälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa on vielä tutkimatta jääneitä alueita. Sota jätti jälkeensä niin henkisesti kuin fyysisestikin kärsineitä, rikkinäisiä miehiä ja naisia, joiden paluussa yhteiskuntaan on vielä paljon tutkimuksella kartoittamattomia alueita, kuten sodan aiheuttamat psyykkiset ongelmat.³⁵

Edellä mainittu teos edustaa suomalaista rauhaan paluun tutkimusta laajemmassa merkityksessä, ottaen huomioon rauhaan palaamisen prosessiluonteen. Yleensä Suomessa sodanjälkeinen tutkimus on kuitenkin keskittynyt pohtimaan lähinnä poliittisen tilanteen muutosta, sotakorvauksia, asutustoimintaa ja taloudellista jälleenrakennusta. Näin ollen enemmän huomiota on saanut kysymykseen ”Mitä tapahtui sodan jälkeen?” vastaaminen sen sijaan, että olisi tarkasteltu miten rauhaan palaaminen tapahtui ja tunnistettu sen prosessiluonne esimerkiksi kysymällä ”Miten yhteiskunta siirtyy sodasta rauhaan?”.³⁶ Suomessa on lisäksi ollut tapana korostaa rauhaan paluun onnistumista, sillä näkyviä ongelmia jälleenrakennuksen yhteiskunnassa ei suurissa määrin ollut. Tästä huolimatta yksilötasolla kohdattiin ongelmia usealla tasolla. Fyysisten olosuhteiden tasolla nämä saattoivat ilmetä esimerkiksi vaikeuksina asumiseen liittyvissä järjestelyissä. Henkisellä tasolla ongelmia kohdattiin esimerkiksi tilanteessa, jossa erossa ollut perhe jälleen kohtasi toisensa ja koetti unohtaa sodan. Suomessa oli kuitenkin sodan jälkeen vallalla hiljaisuuden kulttuuri, eikä

---

34 Bourke 2006, 35-36.

35 Tarjamo & Karonen 2006, 394.

36 Karonen 2006, 10.

sodan kärsimyksistä ollut sosiaalisesti hyväksyttävää puhua. Tämä taas saattoi osaltaan pahentaa sodan pitkäaikaisvaikutuksia yksilöiden tasolla.³⁷

Rauhaan paluuta tutkittaessa yhteiskunnallisten rakenteiden ja yksilöiden tutkimisen voidaan nähdä muodostavan kokonaisuuden, jossa kummankin tarkastelu on olennaista. Karonen jakaa sodan päättymisen ongelmat valtiovallan kannalta kuuteen ryhmään, joista jokaisen kohdalla hän tuo esille myös valtiovallan toteuttamia toimenpiteitä ongelman hoidossa. Ryhmät ovat yleinen demobilisointi eli kotiuttaminen, poliittisten ja taloudellisten ongelmien ratkaiseminen, yhteiskunnan rauhoittaminen, veteraanien integrointi siviiliyhteiskuntaan, sotainvalideista, sota-orvoista ja -leskistä sekä omaisuutensa menettäneistä huolehtiminen ja henkisten vaurioiden minimointi. Samankaltaisia rauhaan palaamisen ongelmia ja niiden poistamiseksi toteutettuja toimenpiteitä on löydettävissä melko samankaltaisina jo 1600-luvun yhteiskunnassa, eli ne eivät rajoitu ainoastaan toisen maailmansodan jälkeiseen Suomeen. Tutkimusaiheeni kannalta erityisen olennainen kohta edellisessä jaottelussa on viittaus henkisiin vaurioihin. Näiden ratkaisukeinoksi on mainittu ”kansakunnan henkisen tilan parantaminen, sodan muistaminen kaikissa muodoissaan, mutta ennen kaikkea kunniakkaana tapahtumana”.³⁸

Henkisellä tasolla ilmenevien ongelmien ratkaiseminen oli vaikeaa, sillä ne eivät välttämättä olleet selvästi nähtävissä. Ne eivät myöskään liittyneet suoraan yhteiskuntarauhan palauttamiseen samalla tavoin kuin vaikkapa joukkojen kotiuttamiseen tai sodassa erityisesti kärsineiden ryhmien huolehtimiseen liittyvät ongelmat, vaan kysymys oli pidemmällä aikavälillä ilmitulevista asioista. Tässä yhteydessä on kuitenkin hyvä huomioida, että sodan ja rauhan välinen raja on häilyvä, ja sotien jälkitila saattaa kestää kymmeniä vuosia rauhanteon jälkeen. Karonen tuo esille, että termin ”rauhaan paluu” käyttö herättää kysymyksiä siitä, onko sodanjälkeinen tilanne paluuta rauhaan, yhteiskuntaan samanlaisena kuin se on ennen ollut. Yksi mahdollisuus kiertää tämä ongelma on käyttää termiä peace building, rauhan rakentaminen, joka painottaa sodasta rauhaan siirtymisen prosessiluonnetta. Rauhankriisin käsitettä taas voidaan käyttää kuvattaessa ongelmia, joita sotien jälkeisissä yhteiskunnissa esiintyy eri aikoina. Käsite sopii kuvaamaan sotien jälkeen vallinnutta todellisuutta, sillä Karonen mukaan sotien aiheuttamat ongelmat olivat suurimmillaan juuri sotien jälkeen.³⁹

---

37 Tarjamo & Karonen 2006, 381, 388-391, 394, 396.

38 Karonen 2006, 12-13.

39 Karonen 2006, 16-17, 19-20.

Naishistoriallinen näkökulma

Paitsi uuden sotahistorian piiriin ja rauhaan paluun tutkimuksen alueelle, sijoittuu tutkimukseni osittain myös naishistorian alueelle. Naistutkimuksesta on muotoutunut oma, valtavirtatutkimuksesta poikkeava näkökulmansa tai tieteenalansa 1960-70 -luvulta lähtien uuden naisliikkeen myötä. Sen kenttä on moninainen, ja siihen kuuluu yhtenä osana naishistoriallinen tutkimus.⁴⁰

Tiina Kinnunen tuo naishistoriaa käsittelevässä artikkelissaan esille, että naistutkimuksen teorioissa naiset nähdään usein maskuliinisen vallankäytön uhreina ja naisliike taas naisten vapauttajana. Historiantutkimuksessa nämä teoriat saattavat joskus herättää hämmennystä ja kysymyksiä esimerkiksi siitä, tuleeko naisten historia nähdä vain yhden tulkintakehikon kautta, johdonmukaisesti etenevänä, alistuksesta vapautukseen kulkevana tarinana. Tällaisissa alistusteorioissa tulisi historiantutkimuksen näkökulmasta ottaa mukaan myös historiallinen konteksti. Suomalainen naistutkimus on kuitenkin usein omaksunut ”vahvan naisen tulkintaperinteen”, joka ei ole asettunut samaan linjaan alistusteorioiden kanssa, vaan kuvaa suomalaisen naisen sinnikkäänä selviytyjänä, jonka elämään työ kuuluu jäsentävänä osana. Vahvuustarina ei kuitenkaan välttämättä riittävästi ota huomioon naisten kohtaamaa epätasa-arvoa.⁴¹ Tässä pro gradu -työssä en sovelta varsinaisesti mitään naistutkimuksen teoriaa, mutta näkökulmani muistuttaa edellä kuvattu ”vahvan naisen tulkintaperinnettä” tarkastellessani sodan myötä tapahtunutta naisen vahvistumista, johon vaikutti yhtenä osana työssäkäynnin yleistyminen.

Naisista yhtenä ryhmänä puhuttaessa on kuitenkin syytä ottaa huomioon Irma Sulkusen naistutkimuksen metodologiaa käsittelevässä artikkelissaan esille tuoma näkökulma, jonka mukaan olennaisempaa kuin naisten eristäminen omaksi yhteiskunnalliseksi kategoriakseen on kartoittaa aikakauden sukupuolijärjestelmää ja erityispiirteitä. Yhtenä osana tähän kuuluu myös pyrkimys tavoittaa aikalaisten itsensä käsitykset esimerkiksi sukupuolten välisistä suhteista. Naisia ei tule nähdä sen paremmin uhreina kuin sankareinakaan, vaan ihmisinä, jotka ovat omassa ajassa pyrkineet selviytymään olemassaolon kamppailusta.⁴² Pyrin ottamaan tämän näkökulman huomioon

---

40 Kinnunen 2001 b, 49-50.

41 Kinnunen 2001 b, 52-54.

42 Sulkunen 1991, 27.

myös tässä työssä, ja kartoitan aikalaisten käsityksiä esimerkiksi avioliitto-oppaiden kautta. Naiset asettuvat jossain määrin omaksi kategoriakseen, mutta ovat kuitenkin osana yhteiskunnassa vallinnutta sukupuolijärjestelmää.

3 Avioerot yhteiskunnassa

3.1 Käsitteet avioliitoista ja avioeroista

Näkemykset avioliitosta ja sen päättymisestä avioeroon on vaihdellut suomalaisessa yhteiskunnassa eri aikoina. Suomalaisessa talonpoikaisyhteiskunnassa vallalla ollut käsitys avioliitosta ja rakkaudesta poikkesi monilta osin teollistuneen yhteiskunnan käsityksistä. Avioliiton taustalla vaikuttivat vahvasti esimerkiksi taloudelliset näkökohdat. Yksilöllinen, persoonallinen rakkauskäsitys oli talonpoikaisyhteiskunnassa heikosti kehittynyt, ja hellyys ja hellyydenosoitukset miehen ja naisen välillä olivat harvinaisia ainakin julkisesti. Aviopuolisot olivat toistensa työtovereita, ja heidän välillään vallitsi nimenomaan toveruus, yhteishenki ja ”kohtalonyhteys”. Rakkauden ei katsottu edeltävän avioliittoa, vaan pikemminkin päinvastoin: rakkauden katsottiin kehittyvän yhteisen elämän myötä.⁴³

Säätyläistön keskuudessa rakkaudella nähtiin olevan avioliitossa suurempi merkitys. 1700-luvun lopulta lähtien ja koko 1800-luvun ajan säätyläistön piirissä korostettiin avioliiton onnellisuuden merkitystä yhteiskunnan ja valtion perusedellytyksenä. Avioliittojen tuli olla kestäviä ja perustua rakkauteen, sillä rakkaudettomassa kodissa ei pystytty kasvattamaan tulevia kansalaisia parhaalla mahdollisella tavalla. Perheen ja avioliiton suuri merkitys näkyi myös siinä, että perhe-elämää ja onnettomassakin avioliitossa elämistä pidettiin aina parempana vaihtoehtona kuin naimattomuutta. Naimattomuus merkitsi tarkoituksetonta ja tyhjää elämää ja toi joskus mukanaan naiselle myös taloudellisen ahdingon. Avioliitto oli naisille paras tapa saavuttaa onni, turvattu elämä ja ympäristön hyväksyntä.⁴⁴

Rakkaus kuitenkin näyttäytyi näin aina hieman epäsymmetrisenä tilanteena miehen ja naisen välillä, eikä periaatteellinen tasa-arvo aina toteutunut käytännössä. Miehellä oli rooli vaimonsa toimeentulon takaajana, ja vastuun myötä myös valtaa vaikuttaa osittain esimerkiksi naisen käyttäytymiseen. Naisen tuli kunnioittaa miestänsä ja katsoa tätä ylöspäin. Miehen vahva

⁴³ Nieminen 1993, 19, 23-25.

⁴⁴ Häggman 1994, 42, 100, 157.

auktoriteettiasema takasi myös naiselle onnellisen ja turvallisen avioliiton. Lisäksi avioliittoa pidettiin ikuisena: onnettomasta tai vaikeuksia täynnä olevasta avioliitostakaan ei tullut lähtea, kristillisen avioliittoihanteen mukaan.⁴⁵

Kristillisen käsityksen mukaan avioliitto oli Jumalan tarkoitusten toteuttamista. Se ei voinut perustua vain rakastumisen tunteelle tai sukupuolielämän tuottamalle mielihyvällä, vaan ennen kaikkea uhrautuvalla rakkaudella aviopuolisoa kohtaan ja tahdolle rakastaa. Avioliittoa pidettiin kohtalomaisena, Jumalan määräämänä asiana ja Jumalan katsottiin myös antavan kullekin oikeanlaisen aviopuolison. Avioliiton mahdolliset vaikeudetkin kuuluivat Jumalan maailmanjärjestykseen, eikä niiden merkitystä tullut liioitella. Avioliittolupauksen katsottiin sitovan elinajaksi, ja näin avioero tuli periaatteellisella tasolla mahdottomaksi.⁴⁶

Jo 1800-luvun loppupuolella tasa-arvoisemmat tuulet alkoivat puhaltaa myös säätyläistön piirissä, ja alettiin esittää ajatuksia, joiden mukaan avioliiton perustana oli kahden tasa-arvoisen ja itsenäisen ihmisen tunneside. Tällainen näkemys oli kuitenkin tuon ajan Suomessa vielä rohkea.⁴⁷ Tuolloin voimassa ollut avioliittolaki oli peräisin vuodelta 1734, ja se mukaili vahvasti kristillistä avioliittokäsitystä. Sen mukaan avioero oli sallittu ainoastaan aviorikoksen vuoksi, ja avioliitto oli täten ikuinen ja purkamaton. 1800-luvun lopulla esitetyissä kannanotoissa avioliiton ikuisuutta alettiin kuitenkin kyseenalaistaa ja erityisesti avioerolakeihin kaivattiin muutosta. Tätä pidettiin tärkeänä, jotta esimerkiksi sosiaalisten syiden kuten juoppouden tai köyhyyden vuoksi onnettomista avioliitoista olisi mahdollista erota. Ero haluttiin mahdolliseksi myös puolisoiden keskinäisen kunnioituksen, rakkauden ja luottamuksen menettämisen puutteen vuoksi. Perinteisen avioliittomallin kannattajat pelkäsivät muutosten johtavan esimerkiksi epäsideellisuuden ja vastuuntunottomuuden lisääntymiseen.⁴⁸

Vuonna 1826 senaatille annettiin oikeus myöntää avioero ”syystä tai toisesta”, eli käytännössä myös tunnesyiden perusteella oli mahdollista saada avioero.⁴⁹ Tällaisen erivapauden perusteella myönnettiin eroja 1800-luvulta lähtien yhä enemmän, ja 1920-luvun alussa erivapauden

---

45 Häggman 1994, 100-102.

46 Nieminen 1993, 25-27.

47 Häggman 1994, 132-133, 157.

48 Räisänen 1995, 73-74.

49 Häggman 1994, 157-158.

perusteella myönnettyjen erojen määrä oli kivunnut melkein puoleen kaikista myönnetyistä avioeroista.⁵⁰ Erivapausperusteen hyödyntämisen lisäksi avioeron saamiseksi saatettiin järjestää aviorikos todistajien läsnäollessa tai hakea avioeroa tuomioistuimesta, jossa tiedettiin myönnettävän eroja helposti. Uudistukselle lainsäädännössä oli siis todella tarvetta aiemman lain osoittaudutta liian tiukaksi avioeron saamisen suhteen.⁵¹

Kaikki eivät kuitenkaan olleet sitä mieltä, että avioerolakia tulisi muuttaa. Huolestuneisuus avioerojen lisääntymisestä ja muista avioliittoon ja perheen asemaan liittyvistä muutoksista, kuten aviottomien lasten määrän lisääntymisestä, prostituutiosta, sukupuolitautilien lisääntymisestä ja ”yleisestä epäsiiveellisydestä”, nousi esiin 1800- ja 1900 -lukujen taitteen avioliitto- ja sukupuolimoraalikeskusteluun osallistuneissa teoksissa. Syinä näihin muutoksiin pidettiin esimerkiksi kristillisyydestä vieraantumista, sosialismia ja vapaata rakkautta. Juuri avioliittokysymystä pidettiin yhteiskunnallisten seurausten kannalta erityisen merkittävänä.⁵² Lakimiehet olivat huolestuneita erivapauden perusteella myönnettyjen avioerojen suuresta osuudesta kaikkien myönnettyjen avioerojen joukossa, sillä erivapausperusteiden pelättiin ohittavan tavallisen lainkäytön. Pappissääty tuomitsi vuoden 1888 valtiopäivillä epäsovun, riidan, vihan ja katkeruuden avioeroperusteina ja kirkko säilytti 1900-luvulle asti näkemyksen, että ainoastaan aviollisen uskottomuuden tai hylkäämisen perusteella saattoi saada avioeron.⁵³

Vuosisadan vaihteen avioliittokeskustelussa olikin kyse nimenomaan avioliittoinstituution jumalallisuuden kyseenalaistamisesta. Avioliittoa alettiin pitää uskonnollisen instituution sijaan kulttuurisesti kehittyneenä instituutiona. Viittaamalla avioliiton kehutshistoriaan haluttiin tuoda esiin, että avioliitto ja siihen liittyvät säädökset eivät olleet kristillisestä avioliittokäsityksestä poiketen ikuisia, vaan muuttuivat ajan ja kulttuurien mukana.⁵⁴ Käydyssä keskustelussa oli nähtävissä siirtymistä kohti yksilöiden väliselle vapaudelle ja tasa-arvolle perustuvaa ihannetta.⁵⁵

Uusi avioliittolaki saatiin viimein voimaan vuonna 1930.⁵⁶ Koska erivapauseroja oli jo aiemmin

---

50 Koskelo 1979, 79.

51 Huttunen 1945, 135.

52 Räisänen 1995, 65-66.

53 Häggman 1994, 157-158, 213.

54 Räisänen 1995, 70-71.

55 Häggman 1994, 217.

56 Koskelo 1979, 79.

myönnetty niin paljon, uudistettuun avioliittolakiin pystyttiin periaatteessa vain kirjaamaan ne tekijät, jotka olivat jo muodostuneet vakiintuneiksi erivapauden perusteella myönnettyjen avioerojen syiksi. Uusi avioliittolaki sisälsi kuusi syyllisyysperustetta: huorintekemisen, avioliiton aikana saadun sukupuolitaudin, puolison hengen tavoittelun tai pahoinpitelyn, yli kolmen vuoden vapausrangaistuksen tai rangaistuksen häpeällisestä rikoksesta, huumaavien aineiden väärinkäytön ja omavaltaisen hylkäämisen. Välikrikoperusteita oli yksi, jonka perusteella avioero voitiin myöntää vähintään kahden vuoden pituisen välien rikkoutumisesta johtuneen erillään asumisen vuoksi. Muita syitä olivat puolison mielisairaus ja puolison katoaminen.⁵⁷

Familistinen ja individualistinen perhekäsitys

Eri aikakausien suhtautumista avioliittoihin, -eroihin ja yleisemminkin perheeseen voidaan tarkastella myös familistisen ja individualistisen perhekäsityksen käsitteiden kautta. Familistisessä perhekäsityksessä perhettä pidetään ”itseisarvona”. Tähän käsitykseen kuuluvat sellaiset ajatukset, toimenpiteet ja vaatimukset, joilla tähdätään perheen aseman vahvistamiseen. Familistisen perhekäsityksen juuret ovat protestanttisessa etiikassa, ja tämän vuoksi siihen on alusta asti kuulunut olennaisena osana kristinusko. Näin ollen tässä käsityksessä perhe on osa yleisempää moraalikysymystä. Individualistisessa perhekäsityksessä taas tärkeämpänä pidetään yksilöä, jonka oikeutta omaan elämään kunnioitetaan jopa perheen kustannuksella.⁵⁸

Kun tarkastellaan perhekäsitysten suhtautumista rakastumiseen ja avioliittoon, jo 1800-luvulta lähtien on suhtautumistavoissa tehtävissä selvä erottelu. Familistisen mallin mukaisessa ajattelussa ihminen rakastuu vain kerran elämässään: tulevaan puolisoonsa, jonka kanssa hän solmii avioliiton ja aloittaa perhe-elämän, johon kuuluvat myös lapset. Seksuaalisuus ja sukupuolielämä liittyvät vain avioliittoon, tosin siinäkin seksuaalisuutta ei tule korostaa liiaksi, ettei siitä aiheudu ärsykeitä avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin. Äidin olisi hyvä olla kotona ainakin lasten ollessa pieniä. Individualistisessa mallissa taas rakastumisen katsotaan tuottavan mielihyvää, ja niinpä ihmisen rakastuu useita kertoja, joista jotkin saattavat päättyä avio- tai avoliittoon. Myös sukupuolielämä on tärkeää, koska se tuottaa mielihyvää. Lapsia ei välttämättä ole paljon, ja ihmisillä on muitakin mielenkiinnon kohteita perheen lisäksi. Äitienkin työssäkäyntiä tulee tukea. Avioliitto saattaa myös tulla päätökseensä, eikä sitä tule jatkaa väkisin. Avioeron puolustaminen on liittynyt nimenomaan

---

57 Koskelo 1979, 79.

58 Jallinoja 1984, 39, 96-97.

individualistiseen näkökulmaan.⁵⁹

Kummatkin näistä kahdesta perhekäsityksistä olivat nähtävissä myös sotienjälkeisessä Suomessa. Familistisesta näkemyksestä kertoo esimerkiksi se, että avioliitot nähtiin ensisijaisesti pysyvinä instituutioina ja avioero nähtiin hyväksyttävänä asiana vain poikkeustapauksissa. Esimerkiksi Kotilieden Isoäiti-palstalla välitettiin kuvaa siitä, että avioliitto oli pyhä, eikä se ollut tarkoitettu hajotettavaksi. Mikäli pariskunnalla ei ollut lapsia, tai avioero oli ainut tapa pelastaa pariskunnan lapset ruumiillisesti tai henkisesti, avioero oli mahdolliseksi katsottava vaihtoehto. Muissa tapauksissa perheen hajoamista oli kuitenkin lasten vuoksi vältettävä.⁶⁰

Lisäksi sodanjälkeisessä Suomessa esimerkiksi Väestöliitto korosti familistista perhekäsitystä ja avioliittojen ja lasten saamisen merkitystä. Väestöliitto perustettiin vuonna 1941, kun huoli väestökysymyksestä oli noussut pinnalle kansalaisten keskuudessa.⁶¹ Täysin tyhjästä ei huoli väestökehityksestä ollut syntynyt, sillä aviollinen hedelmällisyys alentui kaupungeissa nopeasti 1910-luvulta lähtien. Kun samaan aikaan vielä avioliittoja solmittiin vähemmän kuin koskaan, oli tiivis keskustelu väestökysymyksestä saanut tarpeeksi vettä myllyyn.⁶² Vielä 1930-luvullakin suomalaiset väestöennusteet olivat hyvin pessimistisiä, sillä väestönkasvun arveltiin pysähtyvän noin neljään miljoonaan 1970-luvulle tultaessa.⁶³ Väestöpolitiikka oli sotien jälkeisessä Suomessa keskeinen hyvinvointivalttiollinen projekti, jota toteutettiin sekä kansalaisjärjestöjen että valtion taholta ja joka yhdisti erilaisia ryhmiä ja kansalaispiirejä. Tavoitteena oli ennen kaikkea väestön lisäys ja kansallinen yhtenäistäminen.⁶⁴

Pessimistisistä ennusteista ja väestönkasvusta tunnetusta huolesta huolimatta sodan jälkeen sekä avioituvuus että hedelmällisyys lähtivät Suomessa rajuun nousuun niin kutsuttujen suurten ikäluokkien syntymisen myötä. Osittain syntyvyyden nousu selittyy juuri solmittujen avioliittojen suurella määrällä. Avioliittojen määrän ja hedelmällisyyden nousun myötä sotien jälkeen elettiinkin Suomessa kuten muuallakin länsimaissa lapsiperheiden aikaa.⁶⁵ Myös sosiaalipolitiikkaa leimaa 40-

---

59 Jallinoja 1984, 55, 57.

60 Lehtomäki 2000, 34, 40.

61 Auvinen 1991, 179, 206–207.

62 Jallinoja 1984, 65–66.

63 Hietanen 1992, 314.

64 Nätkin 1994, 133.

65 Hiilamo 2006, 72–74, 150.

luvulta lähtien voimakas perhekeskeisyys.⁶⁶ Sodan jäljiltä myös osa lapsiperheistä eli kurjissa olosuhteissa, ja perhepolitiikan toteuttamisella haluttiin tältä osin korjata sodan jälkeensä jättämiä tuhoja. Perhepolitiikan tarkoituksena oli saada kansalaiset uskomaan turvallisempaan ja vauraampaan tulevaisuuteen ja tukea taloudellisesti uuden sukupolven synnyttämisestä ja kasvattamisesta vastannutta väestönosaa. Tämän kehityksen tuloksena syntyi esimerkiksi huomattava perhepoliittinen järjestelmä, lapsilisät, joiden merkittävyyttä lisäsi niiden universaalius. Tämä tarkoitti sitä, että niitä maksettiin kaikille lapsiperheille tulotasoon katsomatta.⁶⁷

Perhemyönteiseen ilmapiiriin liittyi myös ilmiö, josta sosiologi Riitta Jallinoja käyttää nimitystä ”kotikultti”. Tämä ajatustapa oli saanut alkunsa jo 1800-luvun puolella, mutta laajemmin koko kansan pariin se levisi vasta 1940-luvun jälkipuoliskolla. Kotikulttiin liittyi voimakas rakkauden korostaminen, joka nostettiin aviopuolison tärkeimmäksi valintaperusteeksi. Lisäksi kodin eli sopivan asunnon merkitystä perheelle korostettiin, ja kodin tuli täyttää tietyt kriteerit. Kotikultin leviämiseen vaikuttivat myös huoli syntyvyydestä ja seksuaalinen vapautuminen, kun sukupuolten välinen seurustelu sodan aikana helpottui ja tällä oli vaikutuksia myös avioitumiseen. Tavoitteeksi nousi perheen vahvistaminen ja kodin löytyminen uusille perheille. Ilmiö näkyi myös muualla kuin Suomessa.⁶⁸

Familistinen, perheen merkitystä korostava suhtautumistapa ja huolestuminen avioeroista näkyi luonnollisesti myös kirkon toiminnassa. Ali Kulhia on tutkinut väitöskirjassaan Tampereen Kaupunkilähetyksen toimintaa vuosina 1939-1973. Tutkimuksesta käy ilmi, että avioliittoon liittyvissä ongelmissa käännyttiin myös papin puoleen. Tampereen Kaupunkilähetyksessä alettiin tarjota avioliittoneuvontaa kesällä 1944. Marraskuussa 1944 julkaistiin Aamulehdessä ilmoitus, jossa tarjottiin apua avioliiton ongelmien selvittämiseksi, jotta avioerolta voitaisiin välttyä. Avioliittoneuvontaan hakeutuneiden parien määrä kasvoikin ilmoituksen seurauksena nopeasti.⁶⁹

Perheen merkityksen korostaminen näkyi siis voimakkaasti sodanjälkeisessä yhteiskunnassa, mutta myös individualistinen näkökulma nosti päätään jo 1910–1920 –luvuilla.⁷⁰ Jallinoja erottaa 1900-luvun perheratkaisuissa kolme pääjaksoa, joista toisessa alkoi näkyä selviä merkkejä

---

66 Waris 1968, 111.

67 Hiilamo 2006, 72-74, 150.

68 Jallinoja 1984, 105-108.

69 Kulhia 2011, 58-59.

70 Kaupungeissa tämä vaihe alkoi näkyä aiemmin kuin maaseudulla.

individualismista. Ensimmäinen pääjakso alkoi 1800-luvun lopulla ja kesti 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppuun. Tätä jaksoa leimasi perheiden runsaslapsisuus ja vähäinen avioerojen määrä. Toinen jakso alkoi 1910-1920 -luvulla ja siihen kuuluivat olennaisesti hyvin alhainen avioliittoisuus ja etenkin kaupungeissa näkynyt alentunut aviollinen hedelmällisyys. Myös avioerot yleistyivät hiljalleen. Kaikki nämä muutokset kertoivat individualistisen näkökulman kannatuksen vahvistumisesta. Kolmannessa ajanjaksossa, joka alkoi toisen maailmansodan jälkeen, pohjana oli seksuaalinen vapautuminen ja familistisen perhekäsityksen vahvistuminen. Merkkinä näistä muutoksista oli avioliittoisuuden voimakas yleistyminen. Uusi ajatusmaailma näkyi avioliitossa, jossa familistiset ja individualistiset näkemykset yhdistyivät. Avioliiton suosion kasvu sopi familismiin, mutta toisaalta henkilökohtaisten tunteiden ja elämän ilon merkitys siinä korostui, mikä sopi individualistiseen ajattelutapaan.⁷¹

Jallinojaa mukaillen on kuitenkin syytä muistaa, että vaikka yhteiskunnassa onkin mahdollista erottaa familistisen ja individualistisen suuntauksen vaikutuksen näkyminen eri aikoina, niiden vaikutusta yksittäisten henkilöiden perhettä koskeviin ratkaisuihin on hankala arvioida. Ennemmin kuin tiettyjen ratkaisujen syinä, niitä tulisikin tarkastella keinoina ymmärtää erilaisia perheisiin liittyviä ratkaisuja, jotka heijastavat melko hyvin perheissä tapahtuvien muutosten suuntia.⁷²

Esimerkiksi sodanjälkeinen voimakas familistinen virtauskaan ei riittänyt estämään avioerojen yleistymistä, eli yksilöiden henkilökohtaiset ratkaisut poikkesivat tässä ajan perhettä korostavasta suuntauksesta. Leena Ormio ja Tarja Porio esittävät haastatteluaineistoon perustuvassa teoksessaan, että familistisen ilmapiirin ja avioerojen lisääntymisen muodostamassa ristiriidassa oli taustalla individualististen näkemysten mukanaan tuoma seksuaalinen ja taloudellinen vapautuminen perhesidoksesta, eli käytännössä naisten itsenäistyminen. Sodan aikana oltiin opittu näkemään, että ilman miestäkin pärjättiin sekä taloudellisesti että elämässä muutenkin. Tämän vuoksi huonoon avioliittoon ei haluttu jäädä, vaikka tilanne eronneille naisille olikin vaikea. Oman elämän valintojen poikkeaminen aikakauden ihanteista saattoi aiheuttaa sen, että avioero koettiin ”tappiona” ja se pyrittiin salaamaan sivullisilta.⁷³

---

71 Jallinoja 1984, 72-73.

72 Jallinoja 1984, 39.

73 Ormio & Porio 2001, 236-237.

Aikalaisnäkemys avioeroihin

Aikalaisten näkemyksiä avioliitoista voi kartoittaa myös teoksista, jotka on tarkoitettu oppaaksi parisuhteeseen tai avioliittoon. Tarkastelin tässä tarkoituksessa kahta 1940-luvulla ja yhtä 1950-luvulla julkaistua opasta, joista jokaisessa näkyi huoli lisääntyneistä avioeroista ja väärin perustein solmituista avioliitoista.

Antti Rantamaan teos *Onnellinen avioliitto* on julkaistu vuonna 1946 ja siitä kuultaa hyvin läpi, millaisia uhkia avioliiton solmimiseen nähtiin kohdistuvan. Kirjoittaja on pappi, joten kirjassa on vahva kristillinen perusvire, mutta asiaa käsitellään silti yleisemminkin kuin vain kristinuskon oppien pohjalta. Tutustumiseen käytetyn ajan merkitystä painotetaan heti ensimmäisessä kappaleessa. Lisäksi epäillään mahdollisuuksia rakentaa kestäviä suhteita kirjeenvaihtoilmoitusten tai sota-avioliittojen kautta. Päävirheenä näissäkin tapauksessa on liian lyhyt ja pintapuolinen tutustuminen henkilöön, jonka kanssa ”liitytään eliniäksi mitä läheisimpään ja persoonallisempaan yhteiselämään”. Avioliittoon menoa ei kuitenkaan tulisi viivyttää liian kauan, sillä ”kyllä yksinäisen ihmisen elämä on niin paljon tyhjempi ja olennaista päätarkoitusta vaille [...]”. Avioeroon Rantamaa suhtautuu siten, että mikäli suhde menee todella huonoksi, on avioero oikeutettu ratkaisu. Avioeroon päätymistä tulee harkita tarkkaan ja se on vaihtoehtoista vasta viimeinen. Toisaalta erota tulee kuitenkin mieluummin kuin katkeroitua.⁷⁴

Toisessa oppaassa, sveitsiläisen professori Heinrich Hanselmannin kirjoittamassa *Kihlautuneiden kirjassa* annetaan vinkkejä kihloissa oleville ennen avioliittoon astumista. Kirja on julkaistu Suomessa vuonna 1945. Kirjassa tuodaan voimakkaasti esille sitä, että pelkkä rakkaus ei riitä avioliiton perustaksi, eikä naimisiin tulisi koskaan mennä kihlauksen ensimmäisellä asteella, eli liian pian kihlauksen jälkeen. ”Avioliitoissa, jotka jälleen johtavat liiton purkamiseen, ovat suurena enemmistönä sellaiset, jotka on aikoinaan solmittu rakkausavioliitoina!”, kirjoittaa Hanselmann. Avioliitolle tulisi siis olla muitakin perusteita kuin pelkkä rakkaus toista kohtaan.⁷⁵

Samaa asiaa korostetaan vielä 1950-luvullakin E.G. Gulinin ja Turo Niemen kirjoittamassa oppaassa *Avioliitto. Opaskirja Suomen kodeille*. Gulin ja Turo listaavat teoksessaan avio-onnen kompastuskiviä. Ensimmäinen virhe on juuri liiallinen avioliittoon kiirehtiminen: avioliittoa ei tulisi

⁷⁴ Rantamaa 1946, 15, 57, 21-22, 44, 48.

⁷⁵ Hanselmann 1945, 178-179.

solmia ”umpimähkään, lyhyen tuttavuuden tahi pinnallisen ihastumisen varassa”. Seuraava kompastuskivi on oman kodin puute, joka sekä on usein liiallisen kiirehtimisen seurausta. Muita ongelmakohtia voivat olla esimerkiksi raha-asoiden salaaminen, alkoholi, kateus ja mustasukkaisuus ja erilaiset sukupuolielämään liittyvät ongelmat, kuten vaimon sukupuolinen kylmyys. Uskottomuutta käsiteltäessä syyn nähdään olevan usein enemmän miehessä. Miehen siis katsotaan useammin ajautuvan avioliiton ulkopuoliseen suhteeseen, vaikka myös naisen kohdalla tämän nähdään olevan mahdollista. Kirjassa annetut neuvot ja ohjeet osoitetaan uskottomalle miehelle, petetylle vaimolle ja ”kolmannelle pyörälle”.⁷⁶

Avioerot nähdään suurimpana avioliittoon kohdistuvana haasteena. Kirjoittajien mukaan ”[...] avioerot ovat tällä hetkellä ilmiö, joka kaikkein selvimmin puhuu mitä suurimmasta avioliittoa ja sen mukana koko yhteiskuntaamme uhkaavasta vaarasta”. Avioliiton koetaan siis olevan koko yhteiskunnan tukipilari, jonka horjuminen vaikuttaa väistämättä koko yhteiskuntaan. Pelkkien vaikeuksien tai tunteen sammumisen ei nähdä oikeuttavan avioeroa, vaan tämänkaltaisista vaikeuksista liitto voi selvitä. Eroon oikeuttavat sen sijaan esimerkiksi miehen juoppous tai lasten tai vaimon huono kohtelu. Kuitenkin on muistettava, että ”jokainen ero luo yhteiskuntaan rauhattomuutta ja kaivaa pohjaa kalleimman ja pyhimmän omaisuutemme, yhteisen kotimme, alta”.⁷⁷

Nämä oppaat tukevat käsitystä siitä, että avioerojen lisääntymisestä oltiin aikalaisten keskuudessa hyvin huolissaan. Syynä tähän pidettiin ennen kaikkea avioliittojen solmimista liian lyhyen tutustumisajan perusteella. Avioeroa ei pidetty ensisijaisena ratkaisuna, vaan siihen tuli turvautua vain äärimmäisissä tapauksissa. Täysin mahdottomaksi ei avioeroa kuitenkaan koettu, vaan tietyissä tilanteissa se oli parempi vaihtoehto kuin avioliiton jatkaminen.

3.2 Avioerot ja laki

Avioeroja yhteiskunnassa käsittelevän luvun lopuksi on tarpeellista eritellä avioeron käsitettä myös oikeudelliselta kannalta. Lisäksi tuon tarkemmin esille sen, millaisia perusteita avioerolle säädettiin vuoden 1929 avioliittolaissa⁷⁸, joka tuli voimaan vuonna 1930 ja oli siten voimassa myös oman

---

⁷⁶ Gulin & Niemi 1955, 67, 107-139, 159-169.

⁷⁷ Gulin & Niemi 1955, 170-171, 175-176.

⁷⁸ Käytän avioliittolain esittelyssä lähteenä avioliittolain sijaan sitä selvittävää ja täydentävää kirjallisuutta, joka tuo kattavammin esille pykälien toteuttamista käytännössä.

aineistoni muodostumisen aikana.

Avioero eroaa muista perheratkaisuista siten, että sisältää oikeudellisia ehtoja, joiden vuoksi se ei ole aina riippuvainen vain henkilön omasta tahdosta ja päätöksistä.⁷⁹ Vuosien 1930-1977 avioeroja tutkineen Pauliine Koskelon mukaan avioeroja voidaan tarkastella oikeudellisesta näkökulmasta tutkimalla esimerkiksi säännöksiä tai avioeroprosessia, mutta mielekkään tarkastelun aikaansaamiseksi tulee ottaa mukaan myös empiiristä näkökulmaa. Avioerojen tarkastelu muuttuu sosiaalisesti ilmiöksi silloin, kun tarkastelun näkökulmaa laajennetaan ja mukaan otetaan myös eron yhteys yhteiskunnan, perheen ja avioliiton muutokseen. Avioeroissa ei ole kysymys vain henkilökohtaisen tason asioista, sillä yksilöiden yksityisluontoisiltakin vaikuttavat ongelmat ovat yhteydessä sen yhteiskunnan olosuhteisiin, jossa he elävät. Niinpä avioeroja tutkittaessa onkin Koskelon mukaan syytä tarkastella sekä yhteiskunnan kokonaistilannetta että niitä seikkoja, jotka yksilöt ovat kokeneet ristiriitojen ja perheessä ilmenevien ongelmien syiksi. Tarkasteltaessa yhteiskunnan rakennetta avioerojen lisääntymisen näkökulmasta huomiota kannattaa kiinnittää siihen, miten yhteiskunnan muuttuminen on vaikuttanut perhettä hajottavasti sekä avioeromahdollisuuksien mahdolliseen lisääntymiseen.⁸⁰ Näiden molempien puolien huomioonottaminen näkyy tässä tutkielmassa siten, että olen kartoittanut tutkimuskirjallisuuden avulla sekä yhteiskunnan muutosta sodan seurauksena että eromahdollisuuksien mahdollista lisääntymistä esimerkiksi naisten kohdalla. Henkilökohtaisia syitä tarkastelen lähdeaineiston avulla.

Avioliiton purkamisperusteista vuoden 1929 laissa voidaan erottaa kaksi ryhmää: syyllisyysperusteet, joiden mukaan toinen puoliso on jollain teollaan edesauttanut liiton hajoamista ja välirikko-perusteet, joiden mukaan avioliiton on vain kariutunut syystä tai toisesta, ja puoliset ovat yleensä jo asuneet pidempään erillään. Ensiksi mainittuihin liittyy vastaajana olevan puolison syyllisyyden selvittäminen ja näytön etsiminen, joka saattaa johtaa hyvinkin arkaluontoisten asioiden selvittämiseen. Toisaalta näitä perusteita käytettäessä ero on mahdollista saada nopeammin kuin käytettäessä välirikko-perusteita, jolloin parin tulee asua määrätty aika erillään. Lisäksi kantajapuoli saattaa hyötyä taloudellisesti siitä, että toinen todetaan syylliseksi eroon.⁸¹

---

79 Jallinoja 1984, 71.

80 Koskelo 1979, 2, 5-9.

81 Koskelo 1979, 78.

Avioeroperusteet voidaan jakaa myös absoluuttisiin ja relatiivisiin perusteisiin, joista ensin mainittujen perusteella puolisollla on ehdoton oikeus saada avioero, kun taas jälkimmäisten perusteella tapahtuva avioeron myöntäminen edellyttää oikeuden harkintaa. Lisäksi avioeroperusteena voivat toimia erikoisperusteet, joissa ero myönnetään jonkin määrätyn teon tai tosiasian perusteella.⁸²

Ensimmäinen peruste avioerolle vuonna 1930 voimaan tulleessa avioliittolaissa oli huoruus tai muu siihen rinnastettava haureellinen teko. Huoruudella tarkoitettiin samaa kuin aviorikoksella, eli ”avioliiton ulkopuolella tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä miehen ja naisen kesken, joista jompikumpi tai molemmat ovat naimisissa”. Samaan kategoriaan kuuluivat myös homoseksuaalinen teko tai eläimeen sekaantuminen, joiden perusteella avioero saatettiin myös myöntää. Puoliso menetti oikeuden avioeroon, mikäli hän oli aviorikokseen yllyttäjänä tai avunantajana, tai jos hänen voitiin katsoa antaneen teon anteeksi. Huoruuden käyttäminen perusteena edellytti tekijänä syyntakeisuutta, eli hänen oli täytynyt rikkoa aviouuskollisuus tahallisesti. Näin ollen esimerkiksi naisen joutuminen väkisinmaatuksi ei käynyt huoruusperusteeksi. Sen sijaan esimerkiksi juopumuksen ei katsottu aiheuttavan syyntakeetonta tilaa.⁸³ Huoruuden perusteella tuomituissa avioeroissa saatettiin syyllinen puoliso myös määrätä avioitumiskieltoon seuraavaksi vuodeksi.⁸⁴

Toisena perusteena laissa oli sukupuolitaudin saaminen avioliiton aikana. Taudin edellytettiin johtuvan haureudesta, ja tämän vuoksi vastaajan eli sairastuneen puolison kontolle tuli todistusvelvollisuus, mikäli hän halusi osoittaa saaneensa taudin muulla tavoin. Eron saamiseen tällä perusteella ei vaikuttanut oliko tauti parantunut tai oliko sen kantaja itse ollut taudista tietoinen. Jos sama tauti oli molemmissa puolisoissa, pääsi edullisempaan asemaan se, joka sai aiemmin kanteensa vireille.⁸⁵

Kolmas peruste avioerolle oli toisen puolison hengen tavoittelu tai törkeä pahoinpitely. Hengen tavoitteluksi käsitetyyn toiminnan ei tarvinnut olla varsinainen murhayritys, vaan tällaisiksi voitiin katsoa kaikki tahalliset teot, jotka vaaransivat puolison elämän. Pelkkää uhkailua ei kuitenkaan katsottu hengen tavoitteluksi. Törkeä pahoinpitely avioeron perusteena erosi rikosoikeudellisesta vastaavasta perusteesta siten, että avioerolaissa siitä ei tarvinnut välttämättä seurata vaikeaa

---

82 Rautiala 1979, 88.

83 Rautiala 1979, 89-90.

84 Huttunen 1945, 137.

85 Rautiainen 1979, 93.

ruumiinvammaa, vaan jokainen tapaus arvioitiin vallinneiden olosuhteiden mukaan. Tällaisia ”olosuhteita” olivat esimerkiksi puolisoiden sivistystaso, yhteiskunnallinen asema ja ympäristö, jossa pahoinpitely oli tapahtunut. Mikäli pahoinpitelyn kohteeksi joutunut puoliso oli itse provosoinut pahoinpitelyyn, niin tässä tapauksessa tapausta ei voitu käyttää eron myöntämisen perusteena.⁸⁶

Avioeroa saattoi hakea myös puolison saaman rangaistuksen perusteella. Tässä oli kaksi erillistä mahdollisuutta: eron saattoi saada, mikäli puoliso oli tuomittu vähintään kolmen vuoden vapausrangaistukseen, tai jos hänet oli tuomittu rangaistukseen sellaisesta rikoksesta, joka erityisesti saattoi hänet halveksunnan alaiseksi. Halveksunnan alaiseksi joutumisen aiheuttavan rikoksen ei tarvinnut olla vapausrangaistus, eikä sen pituudelle ollut asetettu minimirajaa. Tällaisia rikoksia saattoivat olla esimerkiksi varkaus, kavallus, petos, väärennys ja siveellisyyteen kohdistuvat rikokset. Rikoksen kunnianttomuutta arvioitaessa tuli ottaa huomioon myös esimerkiksi puolisoiden yhteiskunnallinen asema ja toisen puolison kunniallisuus, sekä olosuhteet, joissa rikos oli tehty.⁸⁷ Näissä rangaistuksen perusteella myönnettävissä tapauksissa avioeron myöntäminen perustui joko siihen seikkaan, että puolisoiden yhteiselämä keskeytyi toisen kärsiessä rangaistusta, tai siihen, että eroa hakevalta puolisolta ei katsottu voitavan vaatia liiton jatkamista toisen puolison osoittauduttua siveellisesti ala-arvoiseksi ja tämän jouduttua yleisen halveksunnan alaiseksi.⁸⁸

Viides avioeroperuste oli huumaavien aineiden väärinkäyttö. Tässä tapauksessa puolisollla oli oikeus saada avioero, mikäli puoliso jatkuvasti väärinkäytti huumaavia aineita, kuten alkoholia, morfiinia, kokaiinia tai heroïinia ja oikeus katsoi olevan erittäin painavia syitä avioeroon. Avioeron myöntämiseksi tarvittiin siis jatkuvien huumaavien aineiden väärinkäytön lisäksi myös tämän aiheuttama haitallinen seuraus, joka kohdistui välittömästi tai välillisesti toiseen puolisoon tai lapseen. Tällaisia olivat esimerkiksi pahoinpitely, perheen toimentulosta huolehtimisen laiminlyönti tai aviorikos. Esimerkiksi juopumuksen takia pidätetyksi tuleminen, vaikka kertoja olisi useitakin, ei siis yksin ollut peruste avioerolle.⁸⁹

Seuraava peruste laissa oli puolison mielisairaus, mikäli sairaus oli jatkunut ainakin kolme vuotta, eikä parantumisesta ollut toiveita. Erittäin painavista syistä ero voitiin myöntää myös

---

86 Rautiala 1979, 94.

87 Rautiala 1979, 96.

88 Huttunen 1945, 140-141.

89 Rautiala 1979, 97.

lyhyemmänkin ajan kestäneen sairauden perusteella. Taustalla tässä syyssä oli ajatus siitä, että avioliiton ei katsottu voivan vastata tarkoitustaan toisen puolison ollessa mielisairas.⁹⁰ Avioliiton henkisen yhteyden katsottiin rikkoutuvan pitkäaikaisen sairauden seurauksena, ja jälkeläisille katsottiin aiheutuvan mielisairaudesta vaaraa.⁹¹ Lainvalmistelulautakunta mainitsi avioliiton purkamiselle mielisairauden vuoksi olevan myös rotuhygienisiä perusteluja. Mielisairaus oli aiemman lain mukaisen erivapausmenettelyn kautta myönnettyjen avioerojen tärkein peruste eripuraisuuden lisäksi.⁹²

Seitsemäs avioeroperuste oli erillään asuminen, jonka perusteella avioero voitiin myöntää puolisoiden asuttua erillään viimeiset kaksi vuotta. Mikäli toinen puoliso vastoin toisen tahtoa karttoi yhteiselämää, riitti erillään asumisen ajaksi yksi vuosi. Tuomioistuimen tuli ennen avioeron myöntämistä saada varmuus siitä, että erillään asuminen oli todella johtunut välien rikkoutumisesta, eikä esimerkiksi työstä tai liikeasioista toisella paikkakunnalla. Ensin mainitussa, kahden vuoden erillään asumisesta johtuvan avioeron tapauksessa voitiin erottaa kaksi erilaista tapausta. Ensimmäisessä tapauksessa kumpikaan puoliso ei ole karttanut yhteiselämää vastoin toisen tahtoa eikä kumpikaan ole enemmän syyllinen yhteiselön loppumiseen kuin toinen. Toisessa tapauksessa toinen puoliso on toista enemmän syyllinen siihen, että yhdessä eläminen on päättynyt. Tällaisessa tapauksessa syylliselle puolisolle avioero voitiin myöntää erillään asumisen perusteella ainoastaan erittäin painavasta syystä, kun taas syyttömällä puolisollla oli ehdoton oikeus saada avioero.⁹³

Kahdeksas ja viimeinen avioeroperuste oli puolison katoaminen. Avioero voitiin tämän perusteella myöntää, mikäli toinen puoliso on poissa, eikä hänen elossaolostaan ole saatu kolmeen vuoteen tietoa. Kuolleeksi julistaminen edellytti kymmenen vuoden kulumista siitä, kun henkilön elossaolosta on viimeksi saatu tietoa, mutta kadonneen puolisolle haluttiin tämän pykälän kautta suoda mahdollisuus päästä eroon avioliitosta ilman näin pitkän ajan odottamista.⁹⁴

---

90 Huttunen 1945, 142.

91 Rautiala 1979, 98.

92 Huttunen 1945, 142-143.

93 Huttunen 1945, 143-145.

94 Huttunen 1945, 149-150.

4 Avioerot vuosina 1943 ja 1945

4.1 Avioliittojen ja avioerojen määrän muutokset

Sekä avioliittojen että avioerojen määrässä tapahtui muutoksia sotavuosina ja sodan jälkeen. Avioerojen määrä oli alkanut lisääntyä jo 1930-luvulla⁹⁵. Talvisodan vuosina 1939–40 niiden määrä kuitenkin kääntyi hetkeksi laskuun.⁹⁶ Vielä tuolloin sota ei siis näkynyt avioerotilastoissa lukuja nostavasti, mutta jatkosodan vuosina 1941–44 avioerojen määrä kuitenkin nousi koko ajan.⁹⁷ Allaolevassa asetelmassa on nähtävillä solmittujen avioliittojen ja myönnettyjen avioerojen määrä vuodesta 1939 vuoteen 1950⁹⁸:

Vuosi	Avioliitot	Avioerot
1939	30 614	1433
1940	30 778	1325
1941	37 662	1580
1942	26 891	1954
1943	31 954	3166
1944	31 535	3246
1945	44 380	5605
1946	49 743	5164
1947	43 518	4944
1948	38 977	4170
1949	34 806	3693
1950	34 205	3687

Asetelmasta käy ilmi, että avioliittojen määrässä tapahtui nousua heti sodan ensimmäisenä vuonna, mutta vuonna 1942 solmittujen liittojen määrä putosi huomattavasti. Seuraavana vuonna se nousi jälleen suunnilleen samalle tasolle, jolla se oli ollut ennen sotaa. Sodan jälkeen liittojen määrässä tapahtui kuitenkin huima nousu siten, että vuonna 1946 liittojen määrä oli korkeimmillaan ja alkoi sitten pudota.

---

95 Koskelo 1979, 12–13.

96 STV 1944–45, 57.

97 STV 1946–47, 58.

98 STV 1943; STV 1946-1947; STV 1950; STV1952.

Avioerojen määrän muutokset eivät noudattaneet aivan samaa kaavaa. Niissä tapahtui merkittävä lisäys vasta vuonna 1943 ja seuraavana vuonna määrä pysyi suunnilleen samana. Kuten avioliittojenkin kohdalla, sodan jälkeen määrä lisääntyi taas hätkähdyttävästi. Tosin avioerojen kohdalla huippu ajoittui vuoteen 1945, jolloin eroja myönnettiin 5605. Tämän vuoden jälkeen avioerojen määrä kääntyi laskuun. Vuodet 1943 ja 1945 erottuvat siis selvästi piikkeinä avioerotilastoissa, ja tähän perustin myös tutkimukseni aikarajauksen. Asetelmasta on huomattavissa hyvin myös se, että avioerojen määrä oli kuitenkin tarkastelemallani ajanjaksolla hyvin pieni verrattuna solmittujen liittojen määrään, vaikka tarkasteltaisiin tilannetta ennen liittojen määrän lähtemistä nousuun.

Sodanaikaisessa avioerojen lisääntymisessä ei kuitenkaan ollut kysymys vain väliaikaisesta ilmiöstä. Koskelo tuo esille, että sodan jälkeenkin avioerojen määrä jäi selvästi aiempaa korkeammalle tasolle vielä koko 1950-luvun ajaksi. 1960-luvulla määrä alkoi taas nousta, ja 1970-luvulla määrän nousu kiihtyi entisestään. Samansuuntainen kehitys on ollut huomattavissa muissakin Euroopan maissa.⁹⁹ Sodan mukanaan tuomilla muutoksilla näytti siis olevan myös pidemmälle ulottuvia vaikutuksia.

Tampereen kaupungin tilanne heijastelee hyvin koko maan tilannetta. Avioerojen määrä nousee muutamalla kymmenellä jo vuonna 1941, mutta vasta vuonna 1943 määrä kasvaa merkittävästi, ja avioerojen määrä liki kaksinkertaistuu edellisvuodesta. Vuonna 1942 eroja oli 117, ja seuraavana vuonna 207. Välissä vuonna 1944 määrä itseasiassa laskee hieman, mutta vuonna 1945 määrä nousee suuremmaksi kuin koskaan aikaisemmin, ja avioeroja myönnetään 329. Tämän jälkeen määrä lähtee hitaasti laskemaan.¹⁰⁰

Avioerojen määrän kasvu sodan myötä ei rajoittunut vain Suomeen, vaan samankaltainen muutos nähtiin myös esimerkiksi Iso-Britanniassa, jossa avioerojen määrä yli kaksinkertaistui vuodesta aikavälillä 1938-1945. Tosin tähän vaikutti hieman myös maassa vuonna 1937 toteutettu avioerolain muutos, joka olisi joka tapauksessa nostanut hieman avioerojen määriä.¹⁰¹ Sota nosti avioerolukuja myös Yhdysvalloissa. Vuonna 1940 avioeroja oli 8,8 tuhatta naisten kohden, ja vuonna 1945 tämä

---

⁹⁹ Koskelo 1979, 12-13.

¹⁰⁰ Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1956.

¹⁰¹ Braybon & Summerfield 1987, 212, 214.

määrä oli jo 14,4.¹⁰²

4.2 Tampereen raastuvanoikeuden päätöksellä vuosina 1943 ja 1945 päättyneet liitot

Avioliittojen kesto

Avioerojen yleistyessä pohdittiin julkisessa keskustelussa muun muassa sitä, liittyikö erojen lisääntyminen sota-aikana solmittujen, hätiköityinä pidettyjen avioliittojen lisääntymiseen. Aihetta kommentoi vuonna 1951 *Väestöliiton vuosikirjaan* kirjoittanut Aarre Tunkelo, jonka mukaan vuonna 1945 tapahtuneet avioerot voidaan jakaa kolmeen ryhmään: ”normaaleihin” avioeroihin, jotka olisivat tapahtuneet muutenkin, jatko-sodan aikana solmittujen liittojen eroihin ja sodan rappeutuneen moraalin aiheuttamiin avioeroihin. Viimeksi mainittuun ryhmään Tunkelo liittää myös sellaiset erot, joissa ongelmaksi osoittautui rauhanoloihin sopeutuminen.¹⁰³

Tunkelo on artikkelissaan jaotellut avioeroja tarkemminkin juuri tästä näkökulmasta, eli purkautuneiden liittojen solmimisvuoden perusteella. Vuoteen 1949 asti ulottuvassa tarkastelussa Tunkelo kiinnittää huomiota erityisesti vuonna 1941 solmittuihin avioliittoihin, jotka purkautuivat vuosina 1943-1947 muita useammin. Vuonna 1947 myös vuonna 1943 solmitut liitot purkautuivat yhtä usein kuin vuoden 1941 liitot. Vuosina 1946 ja 1947 sotavuosina solmittuja avioliittoja oli kaikista purkautuneista liitoista yli 40 prosenttia, ja jo vuonna 1945 liki 40 prosenttia. Sodan ja rauhan ajan liittojen purkautumista vertaillessaan Tunkelo on kiinnittänyt huomiota myös siihen seikkaan, että ennen sotaa, eli vuosina 1937-1939 solmituissa avioliitoissa avioerot nousevat tasaisesti 6.-7. vuoteen asti ja alkavat sen jälkeen vähentyä. Sodanaikaisissa liitoissa (1940-1944 solmituissa) sen sijaan avioerojen määrä nousee voimakkaasti neljänteen avioliittovuoteen asti, ja laskee sitten myöskin nopeasti.¹⁰⁴

Myös sota-ajan sukupuolikulttuuria tutkinut Sari Näre tuo esille, että tilastojen mukaan sodan aikana solmitut liitot todella purkautuivat muita nopeammin. Siinä missä vuonna 1944 solmituista liitoista 5,5 prosenttia hajosi seuraavan kolmen vuoden sisällä, sodan jälkeen solmituista liitoista

---

102 Anderson 1982, 82.

103 Tunkelo 1951, 111.

104 Tunkelo 1951, 112, 114-115.

alkuvuosina vain kolmisen prosenttia päättyi avioeroon.¹⁰⁵ Kuitenkin tässä yhteydessä on syytä muistaa, että sota-aikana nähty kasvu erojen määrässä ei voinut johtua ainakaan pelkästään sota-ajan avioliittojen kestämyydestä, sillä sodan jälkeenkin, 1960-luvun lopulla, nähtiin avioeroluvuissa nousu sille tasolle, jolla ne olivat heti jatkosodan jälkeen olleet.¹⁰⁶

Onerva Hintikka ja Kirsti Häppölä ottavat aiheeseen kantaa kotirintaman naisista kertovassa teoksessaan. He toteavat teoksensa pohjana olleen kirjallisen muisteluaineiston perusteella, että sota-ajan avioliitoista tuli pysyviä ja kestäviä, koska useimmat avioparit olivat tunteneet toisensa jo lapsesta asti. Kirjoittajien mukaan tällaisissa tapauksissa ”avioeroista ei puhuttukaan”. Tämä oli kuitenkin tilanne vain sellaisten liittojen kohdalla, jotka olisi solmittu ilman sotaakin. Lyhyen tuttavuuden perusteella solmitut avioliitot purkautuivat myös Hintikan ja Häppölän mukaan usein sodan päätyttyä. Tässä tapauksessa kirjoittajat jakavat aineistonsa pohjalta avioliitot siis kahteen luokkaan: pitkällisen tuttavuuden perusteella solmitut liitot, jotka myös kestivät, ja pikaisemmin, kenties käytännöllisin syin solmitut liitot, jotka purkautuivat useimmin sodan päätyttyä.¹⁰⁷ Myös Jallinojan mukaan avioerojen lisääntyminen oli 1960-luvulle asti suhteellisen hidasta, ja sotaan liittyvä jakso muodostaa tässä kehityksessä poikkeuksen. Hänenkin mukaansa 1940-luvulla tapahtuneessa avioerojen lisääntymisessä oli kyse nimenomaan sota-avioliittojen purkautumisesta, mikä sai familistisen suunnan edustajat huolestumaan ja herätti huolta siveellisyydestä.¹⁰⁸

Sen sijaan Hannu Soikkanen esittää artikkelissaan avioerojen määrän lisääntymisen taustalla olleen kyse laajemmasta muutoksesta: sodan nopeuttamasta siirtymästä pois agraarisista arvoista kohti liberaalis-urbaanista yhteiskuntaa. Avioerojen määrä alkoi lisääntyä vuosina 1942-1943, jolloin sota-ajan yhteiskunnassa koettiin ensimmäinen murrosvaihe. Vuosina 1945-1947 määrä jatkoi kasvuaan. Soikkasen mukaan muutokseen vaikuttivat kyllä osittain sodan perhesuhteille aiheuttamat paineet, mutta kysymys oli myös syvemmästä perinteisten normien murtumisesta.¹⁰⁹ Tutkimuskirjallisuudessakaan ei ole siis saavutettu täyttä yksimielisyyttä siitä, johtuiko sodan aikana nähty avioerojen nousu nimenomaan sota-avioliittojen purkautumisesta, vai muista sodan aikana avioliittoihin vaikuttaneista tekijöistä.

---

105 Näre 2008, 336.

106 Kemppainen 2005, 469.

107 Hintikka & Häppölä 2007, 184-185.

108 Jallinoja 1984, 71.

109 Soikkanen 1987, 156-157.

Aloitan myös oman aineistoni analysoinnin pohtimalla juuri avioliittojen keston ja solmimisvuoden vaikutusta avioeroihin. Olen muodostanut vuosina 1943 ja 1945 Tampereen raastuvanoikeudessa myönnettyistä avioeroista kaksi taulukkoa, joissa avioerot on eritelty avioliiton solmimisvuoden ja päättymissyyn perusteella. Taulukoissa eron syytä kuvaavat ryhmät on muodostettu yhdistämällä toisiaan lähellä olevat pykälät toisiinsa. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat kahden vuoden erillään asuminen tai välien rikkoutuminen sekä yhteiselämän karttaminen tai toisen saaminen karttamaan yhteiselämää. Toiseen ryhmään kuuluvat uskottomuusperuste sekä sukupuolitaudin saaminen, joka käytännössä edellytti myös uskottomuutta avioliiton aikana. Kolmannen ryhmän muodostaa huumaavien aineiden väärinkäyttö. Käytännössä tämä tarkoitti alkoholia, sillä sen liiallinen käyttö oli kyseessä kaikissa tällä perustella myönnettyissä avioeroissa. Neljänteen ryhmään kuuluvat rikollisuuteen liittyvät syyt eli tuomion saaminen rikoksesta, joka aiheuttaa halveksunnan alaiseksi joutumisen sekä kansalaisluottamuksen menetys. Viides kohta on puolison mielisairaus ja kuudes, väkivallaksi nimetty ryhmä muodostuu kahdesta eron taustalla olleesta pykälästä: törkeästä tai jatkuvasta pahoinpitelystä sekä puolison hengen uhkaamisesta. Taulukossa olevien avioerojen kokonaismäärät poikkeavat hieman aineistoni tapausten kokonaismäärästä, sillä kaikkien tapausten kohdalla vihkivuosi ei selvinnyt käytössä olleesta aineistosta. Lisäksi vuoden 1945 taulukosta on taulukon yksinkertaistamisen vuoksi jätetty pois kaksi tapausta, joissa eron hakemisen syynä oli tietämättömyys puolison elossaolosta.¹¹⁰

---

110 Päädyin jättämään nämä pois taulukosta, koska tapausten määrä oli niin pieni, eikä samaa perustetta löytynyt lainkaan vuoden 1943 erojen joukosta.

Taulukko 1. Vuoden 1943 avioerot jaoteltuna eron syyn ja avioitumisvuoden mukaan.

Avioituminen	-1924	1925-1930	1931-1935	1936-1940	1941-1943	Yhteensä
Eron syy						
Erillään 2 v. / Yhteiselämän kattaminen	19	12	23	29	8	91
Uskottomuus / Sukupuolitauti	2	7	11	35	28	83
Alkoholi	2	2	5	6	-	15
Rikokset	-	-	-	1	2	3
Mielisairaus	2	2	-	1	-	5
Väkivalta	-	-	-	3	1	4
Yhteensä	25	23	39	75	39	201

Lähde: TKA Tro Ca 220-225, 407-413 /1943

Taulukko 2. Vuoden 1945 avioerot jaoteltuna eron syyn ja avioitumisvuoden mukaan.

Avioituminen	-1924	1925-1930	1931-1935	1936-1940	1941-1945	Yhteensä
Eron syy						
Erillään 2 v. / Yhteiselämän kattaminen	17	15	16	43	46	137
Uskottomuus / Sukupuolitauti	1	8	26	35	39	109
Alkoholi	4	5	7	13	12	41
Rikokset	-	1	2	1	3	7
Mielisairaus	-	1	2	4	-	7
Väkivalta	-	2	-	4	3	9
Yhteensä	22	32	53	100	103	310

Lähde: TKA Tro Ca 232-243, 421-432 / 1945.

Tarkasteltaessa vuosien 1943 ja 1945 avioeroja omassa aineistossani parien avioitumisvuoden mukaan huomataan, että vuonna 1943 yleisimmin erosivat vuosina 1936-1940 avioituneet parit. Vaikka viimeiseen ryhmään tuli vuoden 1943 kohdalla kaksi vuotta lyhyempi ajanjakso kuin

vuoden 1945 kohdalla, vuosina 1941-1943 avioituneet olivat silti eronneiden joukossa yhtä suuri ryhmä kuin vuosina 1931-1935 avioituneet. Liiton lyhyt kesto tai sen solmiminen sotavuosien aikana näytti siis lisäävän riskiä päätyä avioeroon. Sama huomataan myös vuoden 1945 kohdalla. Suurimman ryhmän eronneiden joukossa muodostavat 1941-1945 avioituneet parit, joskin vuosina 1936-1940 vuosina avioituneet erosivat lähes yhtä usein.

Koska omasta aineistostani selviää tilanne vain kahden vuoden osalta, on syytä tarkastella myös muita vuosia, joiden osalta tilanne selviää Suomen virallisista tilastoista. Koko maan kohdalla vuoteen 1942 asti avioerot olivat yleisimpiä 5-9 vuotta kestäneiden liittojen kohdalla. Vuonna 1943 yleisimmin päättyivät 1-4 vuotta kestäneet liitot. Tähän tilanteeseen vaikutti todennäköisesti ainakin osittain juuri sotavuosina solmittujen liittojen purkautuminen. Tilanne säilyi samana vuoteen 1947 asti, jolloin 5-9 vuotta kestäneiden liittojen erot ottavat jälleen ykköspaikan.¹¹¹ Kuitenkin vuosina 1948-1950 yleisimmin päättyivät jälleen 1-4 -vuotta kestäneet liitot.¹¹² Tähän joukkoon saattoi vielä kuulua sodan aikana solmittuja liittoja, mutta ajanjaksoon mahtuu jo paljon muinakin aikoina solmittuja avioliittoja.

Sekä oman aineistoni että koko maan tilanteen perusteella voi todeta, että sodan aikana solmituille liitoille oli tyypillistä purkautua avioliiton ensimmäisinä vuosina. Tämä selittää myös vuonna 1943 tapahtuneen muutoksen, kun lyhyet liitot nousivat avioerotilastoissa kärkeen. Tähän tuntuu sopivan selitys hieman hätiköiden solmituista liitoista, jotka purkautuivat pariskunnan tutustuttua toisiinsa paremmin ja huomattaessaan, että liitto ei ollutkaan toimiva. Mikäli sota-aikana liiton solminut pariskunta onnistui selviytymään neljästä avioliiton ensimmäisestä vuodesta, oli heillä kuitenkin hyvät mahdollisuudet jatkaa yhdessä pitkään.

Avioerojen syyt

Koko maan tilannetta tarkasteltaessa avioeron myöntämisen perusteissa on havaittavissa muutoksia sodan aikana ja sen jälkeen. Kun ennen sotia kahden vuoden erillään asuminen välirikon vuoksi oli ehdottomasti yleisin avioeroperuste, jonka perusteella myönnettiin esimerkiksi vuosina 1936–1940 noin 73 prosenttia, sodan jälkeen sen osuus oli enää noin 47 prosenttia. Vastaavasti muiden syiden kuten uskottomuuden, huumaavien aineiden väärinkäytön ja pahoinpitelyn osuus eroperusteista

---

111 STV 1949, 50.

112 STV 1952, 39.

kasvoi. Esimerkiksi uskottomuus avioeron perusteena lähti nousuun heti jatkosodan alettua. Sodan jälkeen tämä peruste oli kohonnut huomattavasti sotaa edeltävään tilanteeseen verrattuna: ennen sotaa vuosina 1936–1940 sen osuus kaikista myönnetyistä eroista oli 12 %, mutta sodan jälkeen luku oli jo noin 33,5 %.¹¹³

Tunkelo pitää tämän muutoksen syinä sotavuosien aiheuttamia muutoksia moraalissa ja sopivuuskäsityksissä. Ennen häpeällisinäkin pidetyt asiat tuotiin nyt oikeudessa esille, koska avioero haluttiin saada mahdollisimman nopeasti ja mutkattomasti. Tähän taas saattoi olla syynä uuden ihastuksen löytyminen, sillä sodan jälkeisinä vuosina kerran eronneiden uudelleen avioituminen nousi nelinkertaiseksi rauhanaikaisiin lukuihin verrattuna.¹¹⁴ Tässä tapauksessa sodan aiheuttamat muutokset eivät kuitenkaan jääneet pysyviksi. Avioerojen määrän vähentyessä normalisoitui tilanne myös avioeroperusteiden osalta, kun välirikkoerusteiden osuus kasvoi jälleen. Tosin aivan entistä tasoa se ei saavuttanut, koska huumaavien aineiden väärinkäyttö ja uskottomuus avioeron perusteina jäivät aiempaa korkeammalle tasolle myös olojen normalisoiduttua.¹¹⁵

Myös Tampereen raastuvanoikeudessa myönnettyissä avioeroissa oli havaittavissa muutoksia erojen syissä kahden tutkimani vuoden välillä. Osa muutoksista oli pienempiä, mutta osa oli niin suuria, että niihin on syytä kiinnittää huomiota tarkemminkin. Molempina vuosina yleisin syy avioeron myöntämiselle oli kahden vuoden erilläänasuminen, jonka osuus kaikista eroista oli kumpanakin vuonna noin 45 prosenttia. Koska erillään asumisen perusteella myönnetyt avioerot olivat molempina vuosina suurin ryhmä, tarkastelen tässä hieman yleisemmin tähän ryhmään kuuluneita tapauksia. Näitä oli vuonna 1943 95 ja vuonna 1945 143. Tämän perusteen kohdalla naiset ja miehet hakivat eroa suunnilleen yhtä usein.

Erillään asumisen vuoksi myönnetyt avioerot muodostavat hyvin heterogeenisen ryhmän, sillä tapausten taustat ovat moninaisia. Tyypillisessä tapauksessa pariskunnan välejä vain kuvailtiin riittäviksi, ja heidän todistettiin asuneen erillään vähintään kaksi vuotta. Toisinaan eron syy saattoi olla määritelty tarkemmin, esimerkiksi toisen haluttomuus hankkia lapsia tai muuttaa puolison kanssa yhteiseen kotiin. Osassa tapauksista oli kuitenkin mukana myös esimerkiksi uskottomuutta,

---

113 STV 1946–47, 59.

114 Tunkelo 1951, 116–117.

115 Koskelo 1979, 83.

väkivaltaa tai muita välirikoon johtaneita tekijöitä. Esimerkiksi eräässä vuonna 1937 solmitussa liitossa nainen oli ollut uskonon jo talvisodan aikana ja jatkanut samaa myös miehen ollessa jatkosodassa. Todistajan mukaan nainen oli itsekin todennut ”ettei häntä voinut huoraksi sanoa, koska hän ei ollut ottanut rahaa antautumisestaan miehille”.¹¹⁶ Tällä perusteella myönnettyjen erojen taustalla vaikuttivat siis usein moninaiset syyt, jotka olivat johtaneet erilleen muuttoon tai välien rikkoutumiseen.

Erillään asumisen perusteella eronneiden pariin kohdalla tuli hyvin selville se, että sodan aikana päättyivät myös muut kuin hätiköiden solmitut liitot. Avioeroa hakeneiden pariin erossaoloajoissa oli suurta vaihtelua. Suuri osa niistä tapauksista, joissa kuvailtiin puolison osoittautuneen heti avioitumisen vääräksi valinnaksi ja avioitumisen olleen kokonaisuudessaan virhe, oli solmittu juuri sotavuosina. Vääriä valintoja tehtiin varmasti myös rauhan aikana, mutta näinä vuosina sodan vaikutusta avioliiton kariutumiseen tuotiin useassa tapauksessa esille myös eroa haettaessa.

Mukana oli kuitenkin näiden tuoreiden liittojen lisäksi paljon tapauksia, joissa aviossa oltiin oltu useita, jopa kymmeniä vuosia, ja pariskunta oli saattanut myös asua erillään useita vuosia kauemmin kuin eron saaminen olisi vaatinut. Vertailuaineiston puuttuessa on mahdotonta sanoa oliko juuri sota-ajan ilmiö, että ihmiset havahtuivat tekemään lopullisen päätöksen ja hakemaan eroa jo pitkään huonosti toimineesta suhteesta. Tällaisia tapauksia oli kuitenkin omassa aineistossani useita. Eräässä tapauksessa pariskunta oli avioitunut vuonna 1915 ja muuttanut asumaan erilleen vuonna 1928. Nyt, vuonna 1943, mies oli päätenyt vihdoinkin hakemaan avioeroa.¹¹⁷

Seuraavaksi yleisin syy eron perusteena oli huoruus eli uskottomuus. Huoruuden ja sukupuolitautilien osuus kaikista eroista oli vuonna 1943 noin 41 ja vuonna 1945 noin 35 %. Kun otetaan mukaan tarkasteluun sekä avioeron syy että avioitumisvuosi, huomataan että uskottomuuden vuoksi päättyivät yleensä lyhyemmät liitot kuin erillään asumisen vuoksi, jonka kohdalla pariskuntien avioitumisvuodet jakautuvat tasaisemmin. Tämä tulee hyvin selvästi esille erityisesti vuoden 1943 kohdalla. Avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin sortumisen kynnyks oli siis matalampi suhteellisen tuoreissa liitoissa etenkin sodan ollessa vielä käynnissä.

Kolmanneksi yleisimmän syyn eli alkoholin merkitys erojen aiheuttajana kasvoi merkittävästi

---

116 TKA Tro Ca 413 1159 § / 8.12.1943, TKA Tro Ca 412 1009 § / 10.11.1943.

117 TKA Tro Ca:224 883 § / 6.10.1943.

siirryttäessä vuoteen 1945. Sen osuus itse asiassa miltei kaksinkertaistui. Tässä muutoksessa oli todennäköisesti taustalla sodan päättymisen: alkoholia saatettiin käyttää sodan aiheuttaman ahdistuksen lievittämiseen tai alkoholin käyttötottumukset olivat muuten muuttuneet sodan aikana, ja tämä näkyi myös sodan jälkeen arkeen palatessa.

Rikosten, mielisairauden ja väkivallan perusteella myönnettyjen erojen osuus säilyi molempina vuosina matalana. Mielisairauden perusteella myönnettyjen erojen määrä oli samoin molempina vuosina vähäinen, ja suhteellinen osuus laski vuodesta 1943 vuoteen 1945. Lähes kaikissa tapauksissa mielisairaudesta oli kärsitty jo hyvin pitkään, eli sairastumisella ei ollut yhtymäkohtia sotaan. Vuonna 1945 tosin kahdessa tapauksessa mielisairauden mainittiin johtuvan kupasta, joten tämä saattoi johtua sukupuolitautilien yleistymisestä.

Väkivallan vuoksi myönnettyjen avioerojen määrä oli myös molempina vuosina melko pieni, eikä avioerohakemuksista käynyt ilmi seikkoja, joiden perusteella tapaukset olisi voinut yhdistää sotaan tai sodan myötä muuttuneeseen tilanteeseen parisuhteissa. Kaikissa tapauksissa eron hakijana oli nainen. Osassa muistakin tapauksista saattoi lisäksi olla maininta väkivallasta, vaikka eroa ei oltu myönnetty sen perusteella. Esimerkiksi seuraavassa tapauksessa mies oli pahoinpideltyt naista rajusti, mutta ero oli kuitenkin myönnetty alkoholinkäytön perusteella. Todistaja kertoo tapauksesta seuraavaa:

Viime joulukuun 3 päivänä vastaaja oli saapunut yöllä kotiin ja alkanut metelöidä, komentaen muun muassa keittiössä kantajan noutamaan nahkahihnan, johon kantajan oli ollut taivuttava. Kantaja oli antanut noutamansa hihnan vastaajalle, joka oli alkanut sillä lyödä kantajaa ja uhannut myös todistajaa.¹¹⁸

Myös siinä, kumpi osapuoli eroa haki, tapahtui kahden tutkimani vuoden välillä muutosta. Vuonna 1943 noin 47 prosenttia avioeroista oli miehen vireillepanemia, mutta vuonna 1945 miesten osuus erojen hakijoista oli pudonnut 34 prosenttiin. Muutosta selittää osittain avioeroperusteissa tapahtunut muutos. Erityisesti alkoholin väärinkäytön perusteella myönnettyt erot olivat vuonna 1945 huomattavasti yleisempiä kuin vuonna 1943, ja nämä olivat yleensä naisten hakemia. On kuitenkin myös mahdollista, että sodan vaikutukset naisten asemaan tulivat näkyviksi juuri tämänkaltaisessa muutoksessa. Kenties naisten oli sodan jälkeen helpompi lähteä epäonnistuneiksi kokemistaan avioliitoista. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että muutos ei ollut samansuuntainen kuin esimerkiksi Iso-Britanniassa, jossa ennen sotaa eroista yli puolet oli naisten hakemia, mutta

---

118 TKA Tro Ca:410 731§ / 19.7.43.

vuonna 1945 58 prosenttia eroista haettiin miesten taholta.¹¹⁹

Puolisoiden ikä ja lasten lukumäärä

Tarkasteltaessa eron päätyneiden pariskuntien ikäjakaumaa koko maan tasolla huomataan, että erot olivat vuoteen 1943 asti yleisimpiä niiden pariskuntien keskuudessa, joissa molemmat olivat 30-34 -vuotiaita. Tämän jälkeen kuitenkin nuorempien osuus eronneiden joukossa lähti nousemaan hiljalleen siten, että vuosina 1944 ja 1946 vaimon ikä oli yleisimmin 25-29 -vuotta. Välissä vuonna 1945 tilanne palaa ennalleen. Vuodesta 1947 eteenpäin 25-29 -vuotiaiden osuus on molempien puolisoitten kohdalla jo suurin ja se säilyttää asemansa ainakin tarkastelujakson loppuun eli vuoteen 1950 asti.¹²⁰ Koska koko maan tilanteessa ei jatkosodan tai vielä vuoden 1945 aikanaakaan tapahtunut merkittävää muutosta eronneiden ikäjakaumassa, ei ole syytä olettaa tällaista löytyvän myöskään omasta, Tampereen aluetta koskevasta aineistostani. Tämän vuoksi päädyin jättämään eronneiden pariskuntien iän tarkastelun pääsääntöisesti tutkimukseni ulkopuolelle.

Lasten lukumäärää on pidetty perheen koossapysymiseen vaikuttavana tekijänä. Lapset saattavat esimerkiksi vahvistavaa puolisoitten välisiä siteitä ja vaikuttaa eroamismahdollisuuksiin käytännön seikkojen osalta. Lapsettomissa avioliitoissa eroaminen on huollettavien puuttuessa usein helpompaa, ja lisäksi puolisoitten välisen suhteen merkitys näissä liitoissa korostuu. Avioeroa on myös usein pidetty lasten kannalta huonona asiana, ja ehjää perhettä parempana ympäristönä kasvaa.¹²¹ Aineistossani lapsettomat pariskunnat eivät kuitenkaan eronneet sen useammin kuin nekään, joilla lapsia oli. Tosin koko maan tasollakin jatkui 1960-luvulle asti trendi, jonka mukaan lapsettomien pariin osuus eronneiden pariskuntien sisällä laski¹²².

Päätös lasten huoltajuuden järjestämisestä tehtiin yleensä avioperopäätöksen yhteydessä. Ensisijaisesti huoltajuus myönnettiin äidille, mutta aineistosta löytyi myös tapauksia, joissa äitiä ei halukkuudestaan huolimatta katsottu sopivaksi huoltajaksi. Tällaisessa tapauksessa äiti oli yleensä viettänyt huonotapaiseksi katsottua elämää, eikä hänen katsottu huolehtineen lapsistaan sopivalla

---

119 Braybon & Summerfield 1987, 214.

120 SVT VI Väestötilasto A, 16, 17, 50, 51, 85, 152-153.

121 Koskelo 1979, 70-72.

122 Koskelo 1979, 71.

tavalla.

5 Ihmissuhteet sodan aikana

5.1 Sota ja rakkaus

Sota-aikana oli puutetta monesta asiasta, mutta ei rakkaudesta. Rakkaudella oli merkitystä sodan kauhujen keskellä, sillä se antoi elämänhalua ja voimia jaksaa myös äärimmäisen rankoissa olosuhteissa. Esimerkiksi rakastetun kuvalla povitaskussa saatettiin kokea olevan myös suojelevia voimia.¹²³ ”Rakkaus ei liene koskaan loimunnut kuumempana ja kauniimpana kuin kuoleman varjossa, alituisen menettämisen painaessa mieltä, lyhyinä ja kiihkeinä yhteisinä hetkinä lomien aikana”, kuvailee Raili Malmberg teoksessa *Nainen sodassa* julkaistussa artikkelissaan.¹²⁴ Rakkauden merkitys sota-aikana näkyi selvästi myös populaarikulttuurissa¹²⁵, jolla osaltaan koetettiin edes hetkeksi paeta sodan karua todellisuutta. Viihde osaltaan auttoi ihmisiä säilyttämään uskon rakkauteen, iloon ja siihen, että asiat tulevat kyllä järjestymään.¹²⁶ Rakkaus oli suuri teema toisen maailmansodan aikaisissa elokuvissa ja romanttinen melodraama eli kulta-aikaansa. Naiset olivat suurin katsojaryhmä, mutta elokuvia katsottiin myös rintamalla, sillä valloitetuilla alueilla toimi elokuvateattereita. Rintamalla oli korsuteattereja ja lisäksi järjestettiin kiertäviä elokuvanäytöksiä paljaan taivaan alla.¹²⁷

Tutustuminen ja seurustelu

Rakkauden kaiho ei jäänyt vain yltiöromanttisen populaarikulttuurin piiriin ja unelmoinnin tasolle, vaan sodan myötä miesten ja naisten tapaamis- ja tutustumismahdollisuudet laajenivat monilla tavoilla ja seurustelun luonne muuttui. Elina Haavio-Mannila on kartoittanut suomalaisen naisen asemaa toisen maailmansodan aikana käyttäen lähteenään muistitietokyselyä.¹²⁸ Tässä aineistossa suuri enemmistö vastaajista kertoi sodan lisänneen heidän tutustumistaan miehiin.¹²⁹ Vaikka toisaalta sota erotti sukupuolia fyysisellä tasolla miesten lähtiessä rintamalle, toisaalta se myös toi niitä lähemmäs yhteisten työtehtävien myötä. Kontaktit tuntemattomien kanssa muuttuivat

123 Kirves 2010 c, 102.

124 Malmberg 1995, 215.

125 Tosin sanaa populaarikulttuuri alettiin käyttää vasta 1960-luvulla (Niiniluoto 1994, 53).

126 Niiniluoto 1994, 43, 48-49, 54.

127 Niiniluoto 1994, 72-73, 76.

128 Kysely toteutettiin vuosina 1987-1988 hankkeessa ”Suomalaisen naisen asema ja työpanos toisen maailmansodan aikana”. Vastauksia saatiin noin 1200.

129 Haavio-Mannila 1993, 280, 283, 285-287.

yleisemmiksi, kun sodan myötä ihmisten liikkuvuus lisääntyi huomattavasti rauhan aikoihin verrattuna.¹³⁰

Tutustumista helpottanut tekijä oli myös järkyttävän elämäntilanteen aikaansaama välittömyyden lisääntyminen, joka ei vastaajien mukaan kuitenkaan merkinnyt käytöstapojen tai sukupuolimoraalin heikentymistä. Päinvastoin, Haavio-Mannilan käyttämässä aineistossa naiset korostivat toistuvasti kertomuksissaan, että vaikka mahdollisuuksia sukupuolten välisiin suhteisiin oli, niin silti pysyttiin säädellyissä rajoissa. Sota-aika madalsi rajoja myös kansalaisuuksien ja yhteiskuntaluokkien välillä. Etenkin lotat tapasivat työssään myös miehiä, jotka olivat heitä korkeammassa yhteiskunnallisessa asemassa. Tällaiset tapaamiset vähensivät luokkaeroja ja lisäsivät kokemuksia tasa-arvon toteutumisesta.¹³¹ Suhteita syntyi myös sairaanhoitajien ja hoidettavien välille. Tämä onkin helppo ymmärtää, sillä sairaanhoitajat pääsivät työssään tapaamaan runsaasti ikäisiään miehiä päivittäin.¹³²

Kotirintaman naisilla tutustumismahdollisuudet saattoivat jäädä heikommiksi, ja sukupuolten välinen kanssakäyminen itse asiassa vähentyä perheen ja kyläyhteisön miesten ollessa poissa. Osittain tämä johtui myös omasta aktiivisuudesta ja kiinnostuksesta, tai pikemminkin sen puutteesta.¹³³ Kotirintamalla, maataloustöissä olevat naiset saattoivat tuntea myös kateutta lottia kohtaan. Lottien elämän nähtiin olevan seikkailurikasta ja tulvillaan uusia sosiaalisia kontakteja ja olosuhteita. Avioliittomahdollisuudetkin koettiin paremmiksi lottien kohdalla, joilla oli miehiä valittavaksi asti. Maataloustöissä naiset sen sijaan eivät ”koskaan nähneet nuorta miestä edes kaukaa”.¹³⁴ Siviiliin jääneille naisillekin tarjoutui kuitenkin mahdollisuuksia tutustua miehiin esimerkiksi heidän siirtyessään kotoa työpaikoille, joissa työskenteli miehiä. Sotilaita majoitettiin toisinaan myös koteihin, tai paikkakunnalle saatettiin perustaa vaikkapa koulutuskeskus tai kenttäsaairaala. Naiset tutustuivat myös ulkomailta tulleisiin miehiin, kuten saksalaisiin sotilaisiin, ruotsalaisiin vapaaehtoisin ja venäläisiin sotavankeihin. Lomalle tulevat miehet taas olivat usein hyvin innokkaita viettämään aikaa ja huvittelemaan naisten kanssa, ilman ajatuksia avioliitosta.¹³⁵

---

130 Näre 2008, 335, 358, 378.

131 Haavio-Mannila 1993, 280, 283, 285-287.

132 Karvinen-Kopteff 1993, 125, 128.

133 Haavio-Mannila 1993, 291.

134 Peltonen 1993, 50.

135 Haavio-Mannila 1993, 284, 288, 312-313.

Näreen mukaan sota-ajan voidaan myös sanoa olleen seksuaalista aikaa, sillä pitkät pidättäytymisen ajat näkyivät lomien aikaisessa seksuaalisessa käyttäytymisessä. Pariskuntien kohdalla tämä tarkoitti usein seksuaalista lähentymistä.¹³⁶ Lomiin kohdistuneet odotukset näkyivät myös naimattomien kohdalla. Tämä käy hyvin ilmi esimerkiksi teoksesta *Sotasavotta*, johon on koottu miesten sotamuistoja. Lomalle päästessä seksi oli se asia, joka useimmilla miehillä oli mielessä ensimmäisenä. Seksikumppanina saattoi olla tyttöystävä, vaimo tai kokonaan uusi tuttavuus, ja seksiä harrastettiin mahdollisuuden sattuessa kohdalle vaikka heti junanvaunussa.¹³⁷ Knut Pipping tuo väitöskirjassaan *Komppania pienoisyhteiskuntana* esille, että naimisissa oleminen ei tarkoittanut automaattisesti houkutuksista kieltäytymistä. Vaikka vaimolleen uskollisina pysyviä miehiä kunnioitettiin, pidettiin vain luonnollisena, että myös avioliitossa olevat miehet hakivat jännitystä avioliiton ulkopuolisista naisseikkailuista.¹³⁸ Pertti Lassilan mukaan syynä ajan seksuaalisuuteen oli myös se, että eläminen jatkuvassa kuoleman varjossa korosti vastakohtaansa, seksuaalisuutta.¹³⁹

Sota-aikana seurustelun muodot pysyivät melko samanlaisina kuin ennen sotaa. Nuoret kävivät yhdessä esimerkiksi elokuvissa, pyöräilemässä, hiihtämässä, soutelemassa tai uimassa. Romantikkaa ei kotirintamaltakaan puuttunut, sillä järjestettiin myös salaisia tansseja ja kutsuja.¹⁴⁰ Suomessa lähes ainoana sotaa käyvänä maana oli otettu käyttöön joulukuussa 1939 tanssikielto, joka kumottiin kokonaan vasta vuonna 1948. Kielto rajoitti tanssimista jopa häissä siten, että hääparille oli sallittu yksi ainoa valssi, muiden katsellessa. Syyt tanssin kieltämiseen olivat vaihtelevia. Tanssin koettiin aiheuttavan paheksuntaa rintamalla ja häiritsevän sankarivainajia.¹⁴¹ Koska kaatuneiden sotilaiden nähtiin uhranneen henkensä koko kansan ja isänmaan puolesta, tuli jokaisen suomalaisen käyttäytyä ikään kuin sankarivainajan surevan omaisen.¹⁴² Kiellosta huolimatta kuitenkin tanssittiin. Maaseuduilla järjestettiin ”nurkkatansseja”, kaupungissa kotihippoja ja muutamissa tanssikouluissakin tanssittiin. Kyseessä ei silti ollut mikään tyhjä kielto, sillä rangaistuksiakin jaettiin. Rangaistukset olivat sakkoja tai pahimmissa tapauksissa jopa vankeusrangaistuksia.¹⁴³ Nurkkatansseja voikin pitää miesten ja naisten yhteisenä vastarinnan

---

136 Näre 2008, 335, 358, 378.

137 Nyman et al. 1974, 314-320.

138 Pipping 1978, 188-189.

139 Lassila 1994, 147-148.

140 Hintikka & Häppölä 2007, 181-182; Haavio-Mannila 1993, 312-313.

141 Niiniluoto 1994, 40.

142 Kemppainen 2006, 240.

143 Niiniluoto 1994, 40.

muotona.¹⁴⁴

Merita Suikkanen tuo tanssikieltoa käsittelevässä artikkelissaan esille, että syynä tanssikiellon rikkomiseen oli myös yksinkertaisesti nuorten kaipuu hauskanpitoon ja ikäistensä seuraan rankan arjen vastapainoksi. Pakoa arjesta kaipasivat erityisesti perheettömät rintamasotilaat tullessaan lomille. Hauskapidon avulla haluttiin unohtaa rintaman arki ja sota. Suikkanen tuo myös esille, että aikalaisten keskuudessa nurkkatanssit yhdistettiin usein muutenkin epäsiiveelliseen elämään. Esimerkiksi alkoholin käyttö lisääntyi monilla paikkakunnilla nurkkatanssien seurauksena ja saattoi johtaa jopa tappeluihin ja puukotuksiin. Nurkkatanssit yhdistettiin myös sukupuolitautilien lisääntymiseen, sillä tanssien jälkeen saatettiin järjestää ”sukupuolihurjasteluja”.¹⁴⁵

Toinen suosittu tapa pitää yllä yhteyksiä vastakkaiseen sukupuoleen ja kuluttaa aikaa oli kirjeenvaihto¹⁴⁶, jota harrastettiin tiiviisti. Kirjeenvaihto yleistyi etenkin talven 1941-1942 aikana, kun tilanne vakiintui ja tekemisestä oli puutetta. Kirjeenvaihtotoverin saamiseksi miehet jättivät ilmoituksen tai vastasivat naisen kirjoittamaan ilmoitukseen. Tuntemattomille tytöille kirjoitetut kirjeet saattoivat olla yhteistä huvia, kun niitä luettiin ryhmässä ääneen.¹⁴⁷ Rintamamuistelmissaan Veikko Pystynen kuvailee tätä ajanviettotapaa ”kirjeenvaihtopsykologiaksi”, mikä kertoo myös kirjeenvaihdon psyykkisestä merkityksestä. Kirjeisiin kirjoitettiin hetkellisiä ajatuksia ja tuntemuksia, ja kirjeiden suuren määrän vuoksi ei kaikkia kirjoittamiaan asioita aina edes muistanut. Aina kirjeissä ei puhuttu totta, eikä vastapuolenkaan kertomien asioiden totuudesta voinut olla varma.¹⁴⁸ Kirjeystävyyden ei aina tarvinnut ollut luonteeltaan seksuaalista, vaan myös naimisissaolevat miehet kirjoittelivat kirjeystävillään, jotka saattoivat esimerkiksi tuntea miehen vaimon.¹⁴⁹ Usein kuolemanpelosta ja muista vaikeista aiheista oli helpompi kertoa vieraille kuin läheisille.¹⁵⁰

Kirjeenvaihtoystävien määrä saattoi kasvaa todella suureksikin, eikä suhde aina jäänyt pelkkään kirjoitteluun. Teoksessa *Sotasavotta* eräs muistelija kertoo, kuinka hänen tärkein

---

144 Näre 2008 b, 24.

145 Suikkanen 2012, 67-68, 74-75.

146 Tarkastelen myöhemmin erikseen kirjeenvaihtoa nimenomaan pariskuntien yhteydenpidon välineenä. Tässä yhteydessä tarkoitetaan kirjeenvaihtoa tuntemattomien kanssa.

147 Pipping 1978, 186-187.

148 Pystynen 2007, 179.

149 Nyman et al. 1974, 336.

150 Kirves 2010 c, 106.

kirjeenvaihtoystävänsä oli nainen, jonka kanssa oli vaihdettu yli sata kirjettä. Sotilas myös tapasi naista useamman kerran, ja kerran nainen ehdotti myös seksin harrastamista. Lisäksi muistelija mainitsee neljä naista, joiden kanssa vaihdettiin 10-20 kirjettä ja useampia, joiden kanssa kirjoittelu jäi yhteen tai kahteen kirjeeseen. Kaiken lisäksi miehellä oli vielä vaimo, jonka kanssa hän vietti lomat. Muistelusta ei kuitenkaan käy ilmi, oliko mies naimisissa jo seurustellessaan muiden naisten kanssa. Toinen muistelija kertoo miehestä, joka suunnitteli lomansakin niin tarkasti, että oli mahdollista poiketa 3-4 kirjeystävänsä luona. Tällaiset vierailut eivät tietenkään jääneet platoniselle asteelle.¹⁵¹ Tapaamisista kertominen oli myös yleistä huvia, samoin muiden suhteiden kehittymisen seuraaminen.¹⁵² Kirjeenvaihto kotirintamalle saattoi saada myös epämiellyttävän lopun, jos kirjeenvaihtoveri ei ollutkaan sellainen, kuin oli antanut ymmärtää. Pahimmissa tapauksissa kirjeystävä saattoi paljastua esimerkiksi lapseksi. Eräälle jo vihkilomalle kirjeystävänsä kanssa matkustaneelle miehelle taas paljastui vasta paikanpäällä, että naisella oli kahdeksan lasta. Nainen sai miehen kuitenkin uhkailemalla toteuttamaan naimisaikeensa, vaikka lomalta palasikin varsin myrtynyt mies.¹⁵³ Syksyllä 1942 kirjeenvaihtotoiminta laantui, ja sodan loppupuolella tuntemattomien kirjeenvaihtoystävien pitäminen ei enää juurikaan kiinnostanut.¹⁵⁴

Parisuhteiden ja avioliittojen solmiminen

Sota vaikutti parisuhteiden ja avioliittojen solmimiseen useilla tavoilla. Epävarmaan tilanteeseen liittyi tekijöitä, jotka saivat ihmiset haluamaan sitoutua ja avioitua lyhyemmällä miettimisajalla kuin rauhan aikana, mutta toisaalta sota saattoi saada myös välttelemään ja pelkäämään pysyvempien kontaktien luomista. Näiden suhtautumistapojen taustalla vaikutti vahvasti pelko siitä, että kuolema saattoi kohdata minä päivänä tahansa, eikä elämässä ollut pysyvyyden tunnetta. Osan tämä pelko sai lähes epätoivoisesti etsimään puolisoa: rakkaus haluttiin kokea sen vielä ollessa mahdollista. Lisäksi yhteiset kokemukset yhdistivät ihmisiä, ja liikkuvuuden myötä uusia tuttavuuksia syntyi helpommin myös eri yhteiskuntaluokkien välillä.¹⁵⁵ Yhdysvaltalaisen naisten rooleja ja ihmissuhteita toisessa maailmansodassa tutkinut Karen Anderson tuo esille, että osa vakiintuneessa suhteessa elävistä saattoi myös haluta ottaa suhteessaan seuraavana askeleen saadakseen elää hetken yhdessä ennen miehen lähtemistä armeijaan. Etenkin monet nuoret naiset halusivat vahvistaa suhteen

---

151 Nyman et al. 1974, 325-326, 335.

152 Pipping 1978, 186-187.

153 Nyman et al. 1974, 338-339, 342-343.

154 Pipping 1978, 186-187.

155 Kirves 2010 c, 104.

naimisiinmenolla, koska he pelkäsivät, että suhde ei muuten kestäisi pitkää erossaoloa.¹⁵⁶ Samanlaisia tunteita ovat todennäköisesti kokeneet myös suomalaiset naiset miehen ollessa lähdössä sotaan.

Toiset välttelivät sitoutumista, koska pelko kumppanin menettämisestä tai omasta kuolemasta oli niin suuri.¹⁵⁷ Yhden miehen tämänkaltaiset ajatukset tulevat esille Pystynen rintamamuistelmissa, joissa hän kuvailee sodanaikaista epävarmuuttaan sitoutumisen suhteen seuraavasti:

Jotkut ehdottivat tapaamista, mutta en uskaltanut heitä paljoa tapailla. Pelkäsin tavata ja sitoutua [...]. Minähän voisin vaikka kuolla tällä reissulla. Ei sota ollut vielä loppu. Lisäksi olin köyhä eikä minulla ollut mitään annettavaa. Sota oli jo vienyt kaikki unelmani.¹⁵⁸

Suuri osa naimaikäisistä kuitenkin omaksui tilanteessa ensin mainitun suhtautumistavan, mikä näkyi sodan myötä nousseina avioliittolukuina.¹⁵⁹

Vaikka rakkauden jano oli varmasti yksi suuri tekijä avioliittojen solmimisen taustalla, useissa tutkimuksissa on esitelty myös muita syitä, jotka kannustivat ihmisiä avioitumaan. Yksi näistä syistä oli huoli siitä, että sopivat puolisoehdokkaat loppuisivat tai vietäisiin käsistä. Rintamamiehet pelkäsivät parhaina pidettyjen eli puhtaiden ja kunnollisten tyttöjen menevän niille, jotka ensimmäisinä ehtivät ottamaan, ja naiset tiesivät sodan jälkeen tulevan pulaa naimaikäisistä, henkisesti ja fyysisesti terveistä miehistä.¹⁶⁰ Anderson tunnistaa tämän tekijän tarkastellessaan vastaavaa ilmiötä Yhdysvaltojen kohdalla. Naisten pelonaiheena oli nuoremmille sukupolville häviäminen, kun miesten määrän tiedettiin vähenevän. Miesten epäiltiin haluavan naimisiin heitä nuorempien naisten kanssa, ja siksi naisten motoksi muodostui ”Ota mies kun vielä saat”. Yhteiskunnassa, jossa naimisiinmenoa pidettiin tärkeänä, mutta miehistä oli pulaa, naiset joutuivat kiinnittämään enemmän huomiota miesten kiinnostuksen herättämiseen ja pitämiseen. Miehistä tuli monille naisille arvokkaita ja harvinaisia ”kulutushyödykkeitä”. Myös teini-iässä solmittujen avioliittojen yleistyminen ja seksuaalisen käytöksen normien uudelleenarviointi olivat seurausta tästä sukupuolten määrällisestä epätasapainosta.¹⁶¹

Avioliitosta saatettiin hakea myös henkistä tai taloudellista turvaa epävarmuuden keskellä, eli

---

156 Anderson 1982, 76-77.

157 Näre 2008, 336, 358.

158 Pystynen 2007, 179.

159 Näre 2008, 336.

160 Kirves 2010 c, 103.

161 Anderson 1982, 76-77.

laskelmointiakin harrastettiin. Sotamiehen vaimolle maksettiin kuukausipalkkaa, ja avioituneet ja perheelliset miehet saivat naimattomia enemmän lomina. Lisäksi häitä varten myönnettiin ”naimaloma”, joka saattoi kannustaa epätoivoisimpia solmimaan liiton.¹⁶² Häitä järjestettiin kuitenkin myös rintamalla, jossa sotilaspastorit vihkivät pareja ja jopa sotasairaaloissa, joissa sulhanen makasi sängyssä vihkitoimituksen ajan.¹⁶³ Ajan normien myötä pelkkä kihloissaolo ei antanut oikeutta yhdessä yöpymiseen edes lyhyiden lomien aikana, joten myös tämä on varmasti lisännyt kiirettä avioitua, kun kaikki mahdolliset hetket oli siten soveliaista viettää yhdessä.¹⁶⁴

Avioituvuus säilyi korkeana myös sodan jälkeen sekä Suomessa että muualla Euroopassa. Soikkasen mukaan sodanjälkeisen avioliittojen ja syntyvyyden nousun taustalla olivat sota-aikana dramaattisten tilanteiden vuoksi lykkääntyneet avioliitot ja sodan aikana syntynyt turvattomuus, jonka vastapainoksi kaivattiin perheen mukanaan tuomaa turvallisuutta. Myös vuoden 1945 maanhankintalaki, jonka myötä rintamamiehille tuli mahdollisuus saada oma maatila, lisäsi avioliittoisuutta. Nopeat vaihtelut näissä luvuissa heijastelivat Soikkasen mukaan sodan syvälle ulottuvia vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan.¹⁶⁵ Eino Jutikkala sen sijaan huomauttaa, että nouseen avioliittoisuuden taustalla ei voinut olla vain avioliiton lykkääminen sodan vuoksi, sillä avioliittoja solmittiin jo sodan aikana aiempaa enemmän. Myöskään taloudelliset selitykset eivät voi olla taustalla köyhissä, sodan runtelemisissa maissa tapahtuneissa muutoksissa, vaan Jutikkalan mukaan kyse oli yksinomaan mentaalisista tekijöistä.¹⁶⁶

Miesten ja naisten yhteiselo sodan aikana

Sodanaikaisia miesten ja naisten välisiä suhteita käsittelevistä kertomuksista on vaikea muodostaa yhtenäistä kuvaa vallinneesta tilanteesta. Haavio-Mannilan aineiston perusteella osa naisista koki sukupuolten välisten suhteiden olleen hyvin toverillisia ja miesten suhtautuneen naisiin kunnioittavasti ja huomaavaisesti. Tämän suhtautumistavan ajateltiin johtuvan muun muassa naisten kohtaamisen harvinaisuudesta. Moraali pysyi hyvänä, ja vaikka vaaran uhatessa tai muissa vastaavissa ääritilanteissa saatettiin venyä suukkoihin tai halauksiin, raja kulki sukupuoliyhteyden kohdalla. Myös pelko aviottomasta raskaudesta esti naisia ryhtymästä sukupuoliyhteyksiin. Raskaan

---

162 Kirves 2010 c, 104.

163 Lagerbohm 2009, 133.

164 Haavio-Mannila 1993, 314.

165 Soikkanen 1987, 126-127.

166 Jutikkala 1994, 169.

työn ja rintaman läheisyyden koettiin vieneen ajatuksia pois tällaisista asioista.¹⁶⁷

Toisaalta naiset myönsivät, että kaikki miehet eivät olleet yhtä korrekteja. Suuri rooli annettiin naisille itselleen, joiden oman käytöksen nähtiin vaikuttaneen siihen, miten häntä kohdeltiin. Aina nainen ei kuitenkaan edes korrektilla käytöksellään pystynyt estämään epämieluisia tilanteita, ja esimerkiksi lotat kertoivat saaneensa vastaanottaa myös epämukavalta tuntunutta sukupuolista huomiota. Toiset miehistä ajattelivat lottien suostuvan sukupuolisuhteisiin, mutta tässäkin tapauksessa oli pitkälti naisen valinnasta kiinni, suostuiko hän tällaiseen. Toisinaan naiset joutuivat käyttämään apuana päällystään turvautumista tai kekseliäitä konsteja. Naisten kotikasvatuksella ja periaatteilla oli myös vaikutusta siihen, miten he miesten mahdollisiin ehdotuksiin suhtautuivat. Haavio-Mannilan käyttämässä aineistossa eräs nainen kertoo kokemuksistaan seuraavasti:

Jouduin kyllä miesten sukupuolisen ahdistelun kohteeksi usein sodan aikana. Varsinkin rintamalta lomailevat miehet olivat aktiiveja, ei millään tahtoneet ymmärtää, että nuori koskematon tyttö ei voi heidän kumppanikseen ryhtyä. Mutta pidin pintani ja ehtana meni avioon.¹⁶⁸

Sama kokemusten ristiriitaisuus tulee esille myös teoksessa *Naiset kertovat sodasta*. Osa muistelijoista oli kohdannut miehiä, jotka olivat tehneet itseään selvästi tykö, ja yksi muistelijoista kuvailee ”heillä olleen vain yksi päämäärä”, jolla hän viittaa ilmeisimmin seksuaaliseen kanssakäymiseen. Eräs nainen kertoo joutuneensa everstiluutnantin simputtamaksi kieltäytyttyään tämän kutsusta illanviettoon. Tämän loukatun omanarvontunnon kirjoittaja arvelee olleen myös joidenkin naisista kerrottujen häväistysjuttujen taustalla. Toisaalta osa kertoo sotilaiden olleen aina kohteliaita ja hyväkäytöksisiä.¹⁶⁹

Philomena Goodman on tutkinut naiseutta ja sukupuolten välisiä suhteita toisen maailmansodan aikana Iso-Britannian osalta. Hänen mukaansa myös rintamalla syntyneistä suhteista oltiin huolissaan. Kaukana vaimoistaan ja perheistään, epävarmuuden ja kuolemanvaaran keskellä elävät miehet olivat alttiita tarttumaan hetkeen, ja palveluksessa olevien kesken syntyikin romansseja. Erityisen ongelmalliseksi koettiin nuorten, naimattomien naisten työskentely naimisissa olevien miesten rinnalla.¹⁷⁰ Naisten ja miesten eläessä rinnakkain poissa normaalista ympäristöstään ja kaukana perheestään suhteita saattoi syntyä myös sellaisten henkilöiden kohdalla, jotka olivat naimisissa. Kun oma puoliso oli kaukana, läheisyyttä saatettiin hakea lähellä olevasta miehestä tai

167 Haavio-Mannila 1993, 292–294, 302, 304.

168 Haavio-Mannila 1993, 292–300, 302, 304.

169 Hakko (toim.) 1988, 156, 158, 182, 194–195, 211–212, 229.

170 Goodman 2002, 95–96.

naisesta. Näin kävi esimerkiksi Pystyselle, joka kertoo muistelmissaan päätyneensä pidempiaikaiseen suhteeseen luutnantin vaimon kanssa.¹⁷¹ Tapauksiin, joissa mies ryhtyi rintamalla suhteeseen vaimoltaan salaa, saatettiin puuttua myös muiden sotilaiden toimesta. Teoksessa Sotasavotta tulee esille eräs tapaus, jossa ”ukkomiehen” seurustelu lotan kanssa herätti paheksuntaa muiden sotilaiden keskuudessa. Kun lotta sitten siirrettiin, alkoi hän kirjoitella tälle miehelle, mutta laittaen kirjeen päälle lähettäjäksi vaimon nimen. Miehen ollessa lomalla tämän sotilastoverit palauttivat lotalta tulleet kirjeet lähettäjälle, joten kirjeessä olevan nimen mukaan ne palautuivat vaimolle, joka näin sai tietää miehensä suhteesta.¹⁷² Näin miehetkin koettivat siis puuttua rintamalla huomaamiinsa uskottomuustapauksiin.

Aineistossani oli muutama tapaus, joissa uskottomuuden mainittiin tapahtuneen nimenomaan rintamalla. Tapauksia oli tarkasteleman kahden vuoden aikana yhteensä seitsemän, joista kuudessa uskonon osapuoli oli mies. Tapausten toinen osapuoli oli toki ollut nainen, mutta se oliko hän ollut tapahtumahetkellä naimisissa ei käynyt selville aineistosta. Seuraavassa tapauksessa sodassa tavannut pariskunta on todistajan mukaan viettänyt öitä yhdessä hyvin monta kertaa:

Heti komppaniaan tultuaan vastaaja oli alkanut seurustella toisen pataljoonan esikunnan toimistoapulaisen kanssa sekä pataljoonan syksyllä vuonna 1944 tapahtuneeseen hajoittamiseen saakka jatkuvasti ja hyvin usein, kaikkiaan useita kymmeniä kertoja, käynyt nukkumassa tämän vuoteessa riisuutuneena siinä teltassa, jossa todistaja ja mainitut kaksi muuta toimistoapulaista kolmeen henkeen asuivat.¹⁷³

Kuten edellisessä esimerkissä, osassa tapauksista mainittiin naisen asema rintamalla: kaksi naisista oli ollut lottia, yksi toimistoapulainen ja yksi ravintolatyöntekijä. Naiset olivat siis rintamalla läsnä useilla erilaisilla tavoilla, ja tämä asetti avioliitot koetukselle oman puolison ollessa kaukana. Syntyneet suhteet eivät välttämättä olleet mitään satunnaisia hairahduksia, vaan kolmessa tapauksessa mainittiin syntyneen pidemmän suhteen, joka oli johtanut jopa rakastumiseen. Rintamalla tapahtunut uskottomuus ei kuitenkaan aineistoni perusteella ollut yhtä yleistä, kuin siitä liikkuvien huhujen ja aikalaisten huolen perusteella olisi voinut olettaa.

Lotat olivat tietenkin niitä naisia, joihin rintamasotilas useimmin törmäsi. Nainen saattoi lisäksi tulla rintaman arkeen myös hieman erilaisella tavalla, sillä Puolustusvoimat rekrytoi viihdetaitelijoita, joiden joukossa oli myös useita naisia. Nämä esiintyivät siellä missä sotilaatkin olivat: metsien keskellä, niityillä, ladoissa, taloissa ja korsuissa. Naistaitelijoiden tuloa odotettiin

---

171 Pystynen 2007.

172 Nyman et al. 1974, 339-340.

173 TKA Tro Ca 427 1218 § / 30.7.1945

rintamalla innokkaasti ja rintamakiertueista muodostui unohtumattomia kokemuksia niin esiintyjille kuin yleisöllekin. Osalle sotilaista esiintyjät olivat ensimmäinen naiskontakti pitkään aikaan.¹⁷⁴ Oikeiden naisten lisäksi rintamalla esiintyivät myös naisia esittävät miehet. Rintamasotilaiden esittäminen nähtiin niin tanssi- kuin lauluesityksiäkin, ja tottakai naisten vaatteisiin pukeutuneina. Maarit Niiniluoto kutsuu tätä käyttäytymismallia rintamatransvestismiksi. Tämä oli yksi tapa, jolla naisten kaipuu rintamalla tuli ilmi.¹⁷⁵

Naisen fyysisen poissaolon myötä kuva naisista muuttui usein kaukaiseksi, ihannoiduksi haavekuvaksi. Koska nainen oli niin kaukana miesten arkielämästä, hän muuttui unelmoinnin saavuttamattomaksi kohteeksi ja tämä näkyi jopa suoranaisena palvelutana. Tästä tuli tutkimuskirjallisuudessa esille useita esimerkkejä. Lumessa nähdyt naisten jalanjäljet olivat arvokkaita aarteita, jotka piti sulattaa ja juoda, ja lotilta unohtuneet vaatteet taas tavattiin asettaa kunniapaikoille. Jos naisen äänen oli kuullut puhelimesta, niin tarinaa kerrottiin vielä kauan jälkeenpäinkin. Naisen ääntä kuunneltiin hartaudella myös radiosta, ja Neuvostoliitto käytti kaiuttimista soitettua naisten naurua myös propagandamuotona, ilmeisesti haluten osoittaa mistä miehet jäivät paitsi. Miehet liittivät naisiin vahvasti positiivisia asioita ja näkivät heidän edustavan kotia, puhtautta, uskollisuutta, hellyyttä, rauhaa ja lämpöä. Tällaisten ”puolijumalien” tai ”enkeleiden” asemaan kohotettujen olentojen suojeleminen tuntui tarkoituksenmukaiselta. Pyhitetyn roolin lisäksi nainen saattoi saada äidin tai sairaanhoitaja-sisaren roolin, joista etenkin äidin roolin myötä nainen oli suojassa mahdollisilta lähentely-yrityksiltä ja seksualisoivalta puheelta.¹⁷⁶

Vaikka naiset saattoivat rintamalla muuttua kaukaisiksi haavekuviksi ja kontaktit heihin harvinaisiksi, nainen oli silti jatkuvasti läsnä rintamalla puheiden muodossa. Joshua Goldstein on tutkinut sodan ja sukupuolen välisiä kytköksiä laajalti teoksessaan *War and Gender*. Hän toteaa, että ylipäätään seksi ja siihen liittyvät ilmiöt olivat suuressa roolissa sotilaiden keskuudessa toisen maailmansodan aikana. Tämä näkyi esimerkiksi kielenkäytössä, eroottisten naiskuvien leviämisessä ja varsinaisen sukupuoliaktin merkityksen kasvuna.¹⁷⁷ Tämä vaikuttaa pitävän paikkaansa myös Suomen kohdalla. Rivot ja ronskit tarinat olivat rintamamiesten keskuudessa yleisiä. Seksiin liittyviä keskusteluja pidettiin myös sikäli turvallisina, että niillä pystyttiin

---

174 Pipping 1978, 105.

175 Niiniluoto 1994, 42.

176 Nyman et al. 1974, 286-289, Kivimäki 2007, 23, Kirves 2010 b, 88.

177 Goldstein 2001, 333-334.

esimerkiksi estämään uhkaavia riitoja niiden neutraaliuden vuoksi. Kukin mies kertoi sukupuolikokemuksiaan, ja riittävän rivoilla jutuilla mies saattoi myös saavuttaa arvostusta komppanian keskuudessa. Myös ronskit laulut olivat miesten keskuudessa erittäin suosittuja ja niillä saatettiin pyrkiä nostamaan mielialaa esimerkiksi rankalla marssilla.¹⁷⁸ Teoksessa Sotasavotta tulee ilmi juuri naisten kuvien merkitys korsuissa. Kuvia sijoitettiin esimerkiksi makuusijan yläpuolelle, ja saatettiinpa kuville jutellakin. Jotkut myös ostivat valokuvia kauniista, alastomista naisista, joita säilytettiin esimerkiksi lompakossa.¹⁷⁹

Heteroseksuaalisuus oli miesten käytöstä rintamalla leimaava piirre, ja lomalta palaavalle esitettiin usein kysymys siitä, oliko lomalla onnistunut seksin suhteen.¹⁸⁰ Suurin syy ronskiin tapaan käsitellä seksuaalisia puheenaiheita oli sukupuolinen pidättäytyminen, joka etenkin nuorille, säännölliseen sukupuolielämään tottuneille miehille saattoi muodostua hyvinkin vaikeaksi.¹⁸¹ Rivoilla seksuaalisilla jutuilla siis osaltaan kompensoitiin sitä pidättyvyyttä, joka etulinjassa oloon väistämättä liittyi.¹⁸² Karskista maineestaan huolimatta suomalaiset sotilaat olivat suureksi osin nuoria, kokemattomia ja epävarmoja miehiä, joista useilla ei ollut välttämättä lainkaan kokemusta seksuaalisista suhteista.¹⁸³ Lisäksi vaikka naisasioista puhuttiin, perimmäisiä ajatuksia ei silti tavattu paljastaa. Puheissa vaihtelivat totuus ja leikinlasku.¹⁸⁴

Tällainen käytös luo kuvaa siitä, että miehet suhtautuivat naisiin lähinnä seksiobjekteina.¹⁸⁵ Jutut kuitenkin kohdistuivat enimmäkseen tuntemattomiin naisiin, eikä niitä ulotettu vaimoon tai tyttöystävään. Lisäksi vaikka naisen puutteesta joskus puhuttiinkin ronskiin sävyyn, tämä jäi puheiden tasolle, ja naisista ajateltiin kuitenkin kauniisti.¹⁸⁶ Naisia saatettiin myös jaotella ryhmiin, joihin suhtauduttiin eri tavalla. Esimerkiksi Pippingin mukaan käytössä oli kolmeluokkainen jaottelu. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvia lottia kunnioitettiin eniten, eivätkä tavalliset rintamamiehet edes ajatelleet, että heillä olisi lottiin mahdollisuuksia. Toiseen ryhmään kuuluvien sotilaskotiliiton palveluksessa olevien sotilaskotisisarien sen sijaan nähtiin olevan ”saatavilla”, ja

---

178 Pipping 1978, 186.

179 Nyman et al. 1974, 293-294.

180 Pipping 1978, 184-185.

181 Nyman et al. 1974, 286.

182 Pipping 1978, 186.

183 Kivimäki 2007, 25.

184 Pystynen 2007, 220.

185 Pipping 1978, 184-185.

186 Nyman et al. 1974, 286, 289.

osaa sotilaskotisisarista pidettiin kevytmielisinä. Kolmanteen ryhmään kuuluivat esimerkiksi pyykkärit, myymäläapulaiset ja alkuperäiseen siviiliväestöön kuuluvat naiset. Näitä pidettiin Pippingin kokemusten mukaan ”ilman muuta yleisinä”.¹⁸⁷ Vaikka tällainen naisten luokittelu kuulostaa karkealta ja jopa naisia esineellistävältä, on jälleen syytä muistaa, että miesten jutut olivat todennäköisesti karskimpia kuin heidän todellinen suhtautumisensa naisiin.

Synkempää puolta suhtautumisessa naisiin ilmensi naisiin kohdistettu seksuaalinen väkivalta. Suomalaissotilaat kohdistivat seksuaalista väkivaltaa esimerkiksi neuvostoliittolaisiin naissotilaisiin näiden kuoleman jälkeen. Tästä löytyy useita esimerkkejä Ville Kivimäen tutkimasta Korsuperinneaineistosta. Miehet saattoivat esimerkiksi häpäistä naissotilaita, tutkia näiden ruumista ja jopa raiskata sen. Kivimäki näkee tässä merkkejä naissotilaan ottamisesta välikappaleeksi, jonka kautta miehet saattoivat kontrolloida ja häpäistä naista: riisua hänet puhtauden ideaalista ja muusta ylevästä ja tuoda esille naisen ”todellisen olemuksen”. Kaatuneiden naissotilaiden koskettelussa ja kuvaamisessa oli kyse myös oman sotilasidentiteetin pönkittämisestä ja naisen heikkouden korostamisesta. On kuitenkin muistettava, että suurin osa suomalaissotilaista ei syyllistynyt seksuaaliseen väkivaltaan. Sotilaan kohdatessa naissotilaan hän kohtasi valinnan väkivallan ja suojelun välillä.¹⁸⁸

Cynthia Eloon mukaan sotiällisessä instituutiosta ja ideologiassa ylipäätään saattaa kuitenkin piillä sellaisia seikkoja, jotka lisäävät miesten alttiutta raiskaukseen lisäämällä sotilaiden seksuaalisia suorituspaineita. Sotilaat elävät miesten seurassa enemmän kuin miehet tavallisesti, ja näin miehisiin käyttäytymisnormeihin liittyvät paineet pääsevät vaikuttamaan heihin enemmän. Lisäksi sodankäynnin vaarojen keskellä miehet tarvitsevat tukea toisiltaan enemmän kuin siviilielämässä. Osoittaakseen olevansa mies ja muiden kunnioituksen arvoinen, miehen pitää pystyä väkivaltaisiin tekoihin, ja tämä lisää myös esimerkiksi painetta osallistua joukkoraiskauksiin.¹⁸⁹

Omassa aineistossani ei tullut ilmi viitteitä naisiin kohdistuneesta seksuaalisesta väkivallasta. Tosin tämän perusteella ei ole mahdollista vetää johtopäätöksiä väkivallan yleisyydestä, sillä kyseisen arkaluontoisen aiheen tarkasteluun tämänkaltaisen viranomaisaineisto ei varmasti ole paras

---

187 Pipping 1978, 184-185.

188 Kivimäki 2007, 26-29.

189 Eloe 1983, 47.

mahdollinen.

5.2 Sodan vaikutus parisuhteeseen

Vaikka usein korostetaan sodan parisuhteille aiheuttamia ongelmia, sota saattoi myös vahvistaa liittoa ja sitoa puolisoita tiukemmin yhteen. Teoksessa *Naiset kertovat sodasta* eräs muistojaan kertonut nainen muotoilee sodan vaikutuksen parisuhteisiin seuraavalla tavalla:

Rakkautta oli sota-aikana paljon enemmän kuin yleensä kerrotaan. Luulen, että juuri sen avulla kesti se suru ja huoli, joka osanamme oli. Tunteet tuotiin myös julki avoimesti, koska jokainen tapaaminen saattoi jäädä viimeiseksi.[...] Jos sota erotti ihmisiä, niin se myös yhdisti. Meidät se satoi lujasti toisiimme.¹⁹⁰

Erossaolo saattoi toimia suhdetta vahvistaen, kun liitto pysyi tuoreena ja intohimo yllä erossaolon seurauksena.¹⁹¹ Koska ei tiennyt jäisikö tapaaminen viimeiseksi, myös rakkaudenosoituksia ja hellyyttä jaettiin rohkeammin.¹⁹² Jatkuva pelko toisen menettämisestä ja jännitys sai aikaan myös poikkeuksellisia yhteyden kokemuksia, ja osa naisista kuvaili nähneensä miehensä haavoittumisen esimerkiksi unessa samaan aikaan, jolloin se oli todellisuudessaakin tapahtunut.¹⁹³

Usein yhteiset lomamat olivat niitä hetkiä, joiden voimalla pitkiä erossaoloaikoja kesti. Miehen lomalle tulo oli pariskunnille yleensä onnellinen ja riemukas hetki. Yhdessäolo oli hellyyden ja ilon täyteistä aikaa, jolloin pyrittiin myös seksuaalisessa mielessä ottamaan takaisin erossa vietetty aika. Kun tavattiin kasvokkain, puoliset pääsivät jakamaan toistensa kanssa myös sellaisia pelon, ahdistuksen ja uupumuksen tunteita, joita kirjeissä ei sensuurin vuoksi ollut mahdollista purkaa. Lyhyiden lomien arvokkuutta ja toisaalta myös niihin liittynyttä ahdistusta lisäsi tieto siitä, että mikä tahansa kohtaaminen saattoi jäädä viimeiseksi. Lomia varjostivat myös valtavat odotukset ja paineet, jotka jäivät lyhyen yhteisen ajan puitteissa täyttymättä. Lomanaikaiset tapaamiset saattoivat epäonnistua myös siksi, että puoliset olivat vieraantuneet toisistaan, ja miehillä saattoi muutenkin olla vaikeuksia kotielämään sopeutumisessa tai syyllisyyden tunteita poissaolostaan rintamalla. Sukupuolielämäkään ei aina sujunut aivan suunnitelmien mukaan: etenkin tuoreissa avioliitoissa seksi saattoi tuntua oudolta ja hankalalta. Pelko raskaudesta tai esimerkiksi täiden tarttumisesta saattoi myös estää seksuaalisen nautinnon kokemisen.¹⁹⁴

190 Hakko (toim.) 1988, 258-259.

191 Kirves 2010 c, 107.

192 Lagerbohm 2009, 133.

193 Hintikka & Häppölä 2007, 178-181.

194 Haavio-Mannila 1993, 326-329; Hintikka & Häppölä 2007, 178-181; Kirves 2010 c, 105.

Merkittävänä yhteydenpitokeinona pariskunnan erossaoloaikana toimi kirjeenvaihto. Kenttäpostia käytettiin runsaasti, ja osa kirjoitti puolisolleen päivittäin kertoakseen päivän tapahtumista, arkielämästä, lapsista ja kotiaskareista. Asiat pyrittiin aina esittämään siinä valossa, että suurempaa hätää kotona ei ole, vaan asiat sujuvat. Kirjeenvaihtoon kannustettiin myös viranomaisten taholta, sillä iloisilla ja reippailla kirjeillä katsottiin olevan positiivinen vaikutus taistelumielialaan. Kotirintaman suunnalta kirjoittelua pidettiin lähes velvollisuutena ja toiseenkin suuntaan pidettiin tärkeänä lähettää säännöllisesti kuulumisia. Kirjesensuurin avulla tarkkailtiin, ettei kirjeissä tuotu esille mitään seikkoja, joita vihollinen olisi voinut hyödyntää saadessaan kirjeet käsiinsä. Sensuurin avulla seurattiin myös mielialojen kehittymistä kirjeissä ja liian yksityiskohtaiset ja toivottomat kommentit vedettiin yli. Rakkauden ja kaipauksen ilmauksiin ei sen sijaan sensuurin toimesta puututtu. Toisinaan kirjallinen yhteydenpitokaan ei kuitenkaan riittänyt pitämään suhdetta elossa, vaan puolisoitten välit viilenivät erossaolon aikana.¹⁹⁵

Sonja Hagelstam on tutkinut kirjeenvaihdon merkitystä parisuhteen ylläpitämisessä yhden avioparin kirjeenvaihdon kautta. Sodan luomissa poikkeusolosuhteissa niin mies kuin vaimokin joutuivat pois tutusta maailmasta: mies konkreettisestikin pois kotoa lähtiessään, ja nainen uusien kokemusten ja roolien myötä, joihin hän kotirintamalla joutui sopeutumaan. Muutokset elinympäristössä ja fyysinen erossaolo saattoivat aiheuttaa vieraantumista, ja välimatka vähentää yhteenkuuluvuuden tunnetta. Niinpä pariskunta koettikin löytää keinoja, joilla yhteisyyden tunnetta ja suhdetta pystyttiin ylläpitämään maantieteellisen, ajallisen ja kokemuksellisen etäisyyden olosuhteissa. Yksi keinoista oli läheisyyden luominen ja ylläpitäminen kirjeitse. Kirjeissä kerrottiin tunteista, onnellisista muistoista, tulevaisuudensuunnitelmista, ja käytettiin hellittelynimiä läheisyydentunteen korostamiseksi.¹⁹⁶

Etäisyyttä koetettiin Hagelstamin mukaan vähentää kirjeissä myös jakamalla kuvauksia arjesta. Vaikka puolisoitten elinympäristöt poikkesivat hyvinkin paljon toisistaan, arkipäivän tapahtumien ja sattumien kuvauksilla etäisyyden tunnetta pyrittiin vähentämään. Lisäksi läheisyyttä lisättiin käyttämällä normalisointistrategioita, eli pitämällä kirjeiden sisältö mahdollisimman arkipäiväisenä ja normaalina, joka auttoi osaltaan jatkuvuuden tunteen luomisessa. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että mies kirjoitti esimerkiksi syömisen ja asumisolojen kaltaisista normaaleista, jokapäiväisistä

---

195 Hintikka & Häppölä 2007, 178; Hagelstam 2008, 34-35.

196 Hagelstam 2006, 213-214, 219-223.

asioista luoden samalla siltaa vieraan ja erilaisen välille ja tehden näin normaalista poikkeavasta rintamaelämästä enemmän kotirintaman elämää muistuttavaa.¹⁹⁷

Myös Kirsi-Marja Hytönen on tarkastellut yhden suomalaisen pariskunnan sota-aikana käymää kirjeenvaihtoa. Hytönen tuo artikkelissaan esille Hagelstamista poiketen, että hänen tutkimansa pariskunnan kirjeissä tarkkoja arjen kuvauksia pyrittiin välttämään. Etenkin naisen kirjoittamat kirjeet olivat ennemminkin haaveellisia. Hytönen arvelee, että etäännyttämällä kirjeitä reaali maailmasta koetettiin unohtaa vaikea ja raskas arki.¹⁹⁸ Näyttää siis siltä, että jokaisella pariskunnalla oli loppujen lopuksi omanlaisensa tavat käyttää kirjeenvaihtoa sota-ajasta selviämisen keinona. Joka tapauksessa sota-ajan kirjeenvaihdolla oli hyvin tärkeä tehtävä rintaman ja kotirintaman välisen kuilun ylittäjänä ja siltana. Kirjeiden avulla pariskunta pystyi jatkamaan yhteistä elämäänsä, vaikka muuten se ei sodan luomissa poikkeusolosuhteissa ollut mahdollista.¹⁹⁹

Käsiteltäessä sodan aikaisia ihmissuhteita on muistettava myös sotien jälkeensä jättämä suuri sotainvalidien määrä. Miehen vammautumisella sodassa oli väistämättä vaikutuksensa myös ihmissuhteisiin, oli mies sitten naimisissa tai ei. Talvi- ja jatkosota jättivät jälkeensä noin 94 000 pysyvän vamman saanutta sotainvalidia. Lisäksi on otettava huomioon, että tähän lukuun sisältyvät vain sotakorvausta hakeneet invalidit ja on todennäköistä, että oli tuhansia, jotka elivät pysyvää haittaa aiheuttavan vamman kanssa hakematta korvauksia. Noin 89 prosenttia pysyvän vamman saaneista sotainvalideista avioitui. Luvussa ovat mukana sekä ennen vammautumistaan avioituneet, että vasta vammautumisen jälkeen avioliiton solmineet.²⁰⁰ Vamman aiheuttamat vaikutukset heijastuivat myös lähiyhteisöön ja perheeseen. Naisen huolenpitotehtävä korostui ja sukupuolten välisessä työnjaossa saattoi tapahtua muutoksia. Paljon avioliittoja solmittiin vasta miehen vammautumisen jälkeen, sillä sotainvalideihin ei kohdistunut leimaavia näkemyksiä samoin kuin vammaisiin yleensä.²⁰¹ Lisäksi sotainvalideilla oli sotasairaaloissa tai vammasta seuranneen kotiutuksen myötä muita rintamamiehiä paremmat mahdollisuudet löytää naisseuraa.²⁰²

---

197 Hagelstam 2006, 223-227.

198 Hytönen 2012, 35.

199 Hagelstam 2006, 223-227.

200 Honkasalo 2000, 260-261, 515.

201 Hännikäinen 1998, 14, 263.

202 Honkasalo 2000, 261.

Vammalla oli kuitenkin väistämättä vaikutuksensa arkielämään. Mies saattoi tarvita runsaasti apua arjen askareissa ja olla sillä tavoin riippuvainen vaimostaan. Sotavammasta aiheutuvat mahdolliset tulevaisuuden ongelmat eivät kuitenkaan yleensä pelottanut naisia heidän solmiessaan avioliiton sodassa vammautuneiden miesten kanssa. Päinvastoin, naiset saattoivat tuntee halua huolehtia miehestä, ja korvata hänen sodassa antamaansa panosta tällä tavoin.²⁰³ Aseveliliitto olikin huolissaan siitä, että omaiset hemmottelisivat kotiutuvia rintamasotilaita liikaa, ja vaikuttaisivat näin heikentävästi jo muutenkin sotaväsymyksestä kärsivien miesten omatoimisuuteen ja yritteliäisyyteen.²⁰⁴

Vaikka puolison vamma siis varmasti osaltaan hankaloitti arkea, ei sillä kuitenkaan ollut vaikutusta avioliiton kestoan.²⁰⁵ Sotainvalidienkin kohdalla avioerot nousivat merkittävästi vuosina 1945–49 huipun ajoittuessa vuoteen 1947. Tämä johtui siitä, että vammautuneet pääsivät sairaalahoitoon ja toipilasvaiheen jälkeen palaamaan normaalielämään noin kaksi vuotta muita sotilaita myöhemmin. Sotainvalidien avioliitot eivät kuitenkaan vaikuttaneet rikkoutuvan yhtä usein kuin muun väestön. Markku Honkasalo esittää teoksessaan *Suomalainen sotainvalidi*, että avioliittoa sotainvalidin kanssa harkittiin tarkemmin kuin muita sota-avioliittoja. Lisäksi puolison vammautuminen sodan aikana saattoi lisätä puolison moraalisia velvotteita, ja hoitaminen saattoi jopa antaa suhteelle sisältöä.²⁰⁶ Yhden perheenjäsenen riippuvuuteen muista sisältyi myös positiivisia ulottuvuuksia. Etenkin vaikeasti vammaisesta huolehtiminen saattoi pikemminkin hitsata perhettä tiukemmin yhteen erottamisen sijaan: perheestä tuli kokonaisuus, joka kantoi ongelmatkin yhdessä.²⁰⁷

Sodan aiheuttamat haasteet parisuhteille aineistossani

Sodan aikana tapahtunut vieraantuminen tai erilleen kasvaminen omasta puolisoista vaikutti todennäköisesti myös useiden aineistooni kuuluneiden avioerojen taustalla. Ne parit, jotka onnistuivat selviämään sodan aiheuttamista haasteista esimerkiksi pitämällä yhteyttä tiiviin kirjeenvaihdon avulla tai joiden välistä suhdetta sota jopa vahvisti, eivät päätyneet avioerotilastoihin. Muutamissa tapauksissa sodan aiheuttama erossaolo mainittiin avioeron syyksi suoraan esimerkiksi puolisoitten tai todistajien lausunnoissa. Esimerkiksi seuraavassa tapauksessa

---

203 Hännikäinen 1998, 263-264.

204 Honkasalo 2000, 259.

205 Hännikäinen 1998, 264.

206 Honkasalo 2000, 266.

207 Hännikäinen 1998, 264.

mies arvelee erossaolon olleen mahdollisesti syynä hänen ja hänen vaimonsa vieraantumiseen ja avioliiton kariutumiseen:

Solmittuani helmikuun 21 päivänä 1942 avioliiton sairaanhoitaja A.A.:n kanssa jouduimme kohdakkoin sen jälkeen sodan takia erille toisistamme [...]. Luultavasti tästä johtuen vieraannuimme toisistamme tai oliko syy haettava luonteittemme eroavaisuudesta on minun vaikea sanoa, mutta joka tapauksessa kävi niin, että vaimoni jo muutaman kuukauden jälkeen selitti, että avioliittomme oli epäonnistunut ja ettemme sopineet yhteen sekä ettei hän tahtonut ryhtyä yhteisen kodin perustamiseen eikä liioin suostunut jatkamaan aviollista elämää kanssani, ei edes lyhkäisinä loma-aikoinani.²⁰⁸

Toisessakin tapauksessa mies on päätellyt hänen palveluksensa vaikuttaneen siihen, että kunnon aviosuhdetta ei päässyt edes syntymään. Mies kertoo seuraavaa: ”Kun minä jouduin sodassa oloni vuoksi vain hyvin harvoin seurustelemaan vaimoni kanssa, oli tästä nähtävästi seurauksena se, ettei välillemme syntynyt aviosuhdetta, joka olisi voinut kestää särkymättä”. Tässä tapauksessa erossaolo oli johtanut myös toiseen rakastumiseen ja uskottomuuteen, sillä palattuaan sodasta mies sai kuulla puhelunvälittäjäalottana toimineen naisen rakastuneen toiseen mieheen.²⁰⁹

Useissa uskottomuustapauksissa taustalla olikin todennäköisesti puolison poissaolon aiheuttama yksinäisyys ja epävarmuus tulevasta yhteiselosta, jotka alensivat kynnystä ryhtyä avioliiton ulkopuoliseen suhteeseen. Useasta uskottomuuden perusteella myönnetystä avioerotapauksta kävi ilmi, että uskottomuus oli tapahtunut puolison ollessa poissa sodan vuoksi. Naisten kohdalla tämä oli huomattavasti yleisempää, ja uskottomuuden mainittiin usein tapahtuneen naisen aviomiehen ollessa sodassa. Tätä selittää kuitenkin varmasti ainakin osittain se seikka, että naisilla oli enemmän vapautta ja mahdollisuuksia avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin, kuin tiukan rintamakurin alaisuudessa elävillä miehillä.

5.3 Taistelujen jälkeen

Sota oli raskas koettelemus niin rintamalla taistelleille miehille kuin kotona odottavilla naisille ja lapsillekin. Silti rauhaan paluu saattoi muodostua perhelle vielä tätäkin rankemmaksi kokemukseksi.²¹⁰ Peter Leese esittelee kotiinpalaamisen ongelmia käsittelevässä artikkelissaan kahden amerikkaisen psykologin tutkimusta²¹¹, jossa jaotellaan kotiutuvien sotilaiden ongelmia

208 TKA Tro Ca 410 695 § / 12.07.1943, Ca 410 831 § / 16.8.43 831.

209 TKA Tro Ca 233 240 § / 14.2.45.

210 Ormio & Porio 2001, 94.

211 Karpe, R. & Schnap, I. ”Nostopathy – a study of pathogenic homecoming” American Journal of Psychiatry, CIX (1952-3), 46-51.

toisen maailmansodan jälkeen. Kotiinpaluuseen liittyvien ongelmien taustalla nähdään olevan useita mahdollisia tekijöitä. Ensimmäinen on taipumus aliarvioida kotiinpaluuseen liittyviä käytännön hankaluuksi. Toinen mahdollinen tekijä on syyllisyys, jota palaava tuntee poissaolostaan perheen ja ystävien luota. Kolmanneksi sodanjälkeiseen elämään liittyvät realiteetit saattavat herättää vihaa ja mielihapaa, tai siviilielämään liittyvien vaikeuksien kohtaaminen saattaa olla vaikeaa ja herättää turvattomuuden tunteita. Lisäksi perhe on saattanut muuttua poissaolon aikana syntymän, kuoleman tai avioliiton kautta, ja sodasta palaajan oli sopeuduttava uusiin olosuhteisiin joskus hyvin nopeastikin. Avioliitto tai sen etsintä saattoi aiheuttaa ahdistusta, ja perheen ja siltä saatavan tuen puuttuminen lisäsi veteraanien psyykkistä haavoittuvuutta. Tämänkaltaiset haasteet saattoivat kohdata kaikkia sodasta palaajia, ja perheeltä saatu tuki oli tärkeässä roolissa toipumisessa.²¹²

Ela Hornung on tarkastellut artikkelissaan kotiinpaluuta yhden itävaltalaisen pariskunnan kokemusten kautta. Myös hän tuo esille kolmentyyppisiä ongelmia, joita sodan jälkeen yhdistyvissä perheissä kohdattiin. Pariskunnat olivat saattaneet vieraantua toisistaan pitkän eron aikana. Toiseksi lapset, jotka olivat tottuneet elämään äitiensä kanssa, eivät välttämättä tottuneet helposti kotiinpalaavaan, jo vieraaksi tulleeeseen isään. Kolmanneksi puolisoilla saattoi olla vaikeuksia löytää yhteisymmärrys perheensisäisten voimasuhteiden jakautumisesta. Kotiinpaluuseen saatettiin kohdistaa epärealistisia odotuksia niin miesten kuin naistenkin osalta. Nainen ajatteli miehensä olevan kotiinpalaava ”unelmien prinssi”, joka pelastaa naisen, ja mies koki suojelleensa naista sotimalla tämän vuoksi. Kotona mies ei kuitenkaan välttämättä pystynyt täyttämään näitä mielikuvia, vaan osoittautuikin vain ylimääräiseksi taakaksi.²¹³

Molemmissa jaotteluissa nousee esille arkielämään palaamisen hankaluus miehen kannalta. Hornung tuo jaottelussaan esille myös vaimojen ja lasten reaktiot, kun suuresti odotettu isän tai puolison kotiinpaluu ei sujukaan niin kuin oltiin kuviteltu.²¹⁴ Samoihin asioihin on kiinnitetty huomiota myös suomalaisessa kirjallisuudessa. Ormio ja Porio kertovat teoksessaan miten kotiinpalaava mies ei välttämättä kestänyt arjen vaatimuksia, vaimon odotuksia ja lasten meteliä. Kotona oli saattanut syntyä uusia lapsia, ja perhe oli isompi ja äänekkäämpi kuin ennen.²¹⁵ Lasten vieraantumista isistään tuovat esille myös Hintikka ja Häppölä muistelukirjoituksiin perustuvassa teoksessaan esille. Heidän mukaansa useat lapset vieraantuivat isistään näiden ollessa rintamalla ja

---

212 Leese 1997, 1060.

213 Hornung 2010, 53.

214 Hornung 2010, 53.

215 Ormio&Porio 2001, 96.

fyysisen yhdessäolon jäädessä vähäiseksi. Lapset eivät tunteneet kotiin lomalle tullutta miestä, vaan saattoivat ajatella kotiin tulleen miehen olleen kuka tahansa sotamies tai ”setä”.²¹⁶ Näreen mukaan tämä sotatilanteessa syntynyt kaukovanhemmuus vaikutti myöhemminkin suomalaisessa kasvatuskulttuurissa. Isän autoritaarinen asema kurinpitäjänä joutui useissa tapauksissa murrostilaan sotatraumojen miehissä aiheuttaman henkisen ja fyysisen heikkouden myötä.²¹⁷

Sodan jälkeiset ongelmat saattoivat miesten kohdalla johtaa joko alkoholinkäytön lisääntymiseen ja riehumiseen tai lamaanantumiseen ja masentumiseen. Jatkosodan myöhemmässä vaiheessa alkoholin merkitys sotilaallisessa yhteisössä oli lisääntynyt niin, että ylempi johtokaan ei enää voinut jättää asiaa huomiotta.²¹⁸ Alkoholinkäyttö jäi osalle sotilaista päälle myös sodan jälkeen, sillä alkoholiin turvauduttiin helposti myös sodan jälkeisen ahdistuksen lievityskeinona. Humalan avulla haluttiin paeta henkisiä ja fyysisiä tuskia, tai sen avulla koetettiin juhlistaa rauhan tuloa. Alkoholi vaikutti myös perheiden sisäisiin suhteisiin aiheuttaen riitoja vanhempien välillä ja pelotti lapsia. Lisäksi alkoholilla oli tekemistä uskottomuustapauksien kanssa, sillä se alensi estoja ajautua vieraaseen syliin. Toiset miehet eivät riehuneet ja juopotelleet, vaan palasivat sen sijaan kotiin uupuneina ja masentuneina. He saattoivat eristäytyä muista ja haluta olla itsekseen. Miesten elämänhalu saattoi olla järkkynyt sodassa, ja naisten rooliksi tuli tukea miehiä sopeutumisessa arkeen.²¹⁹

Monilla miehillä oli mielissään sodan aikaiset kauhukuvat, ahdistus ja syyllisyys, eikä näitä tunteita aina osattu tai haluttu purkaa sanoiksi, vaan ne padottiin sisälle ikuisiksi ajoiksi. Lamaannusta saattoi aiheuttaa myös suru, joka aiheutui aseveljistä tai sodanaikaisesta rakastetusta eroamisesta. Naisille miehen masennus ja toimetttömyys oli useimmiten järkytys. Sodan jälkeen palasi kotiin muuttuneita miehiä, jotka eivät kyenneet hoitamaan tehtäviään perheessä samoin kuin ennen sotaa. Sodan aikana hellitty unelma miehen kotiinpaluusta ei toteutunutkaan samoin kuin oli kuviteltu ja toivottu. Näissä miesten reaktioissa oli kyse post-traumaattisesta stressireaktiosta, johon ei tuona aikana vielä osattu tarjota kriisiterapiaa. Fyysiset vammat oli helpompi hoitaa kuin mielelle aiheutunut vahinko, joka ei välttämättä näkynyt päällepäin. Ajan myötä suurin osa miehistä kuitenkin toipui ja otti hiljalleen paikkansa kotona, töissä ja perheen sisällä. Tästäkin huolimatta sota saattoi näkyä heidän elämässään sairasteluina pahimmassa tapauksessa koko loppuelämän

---

216 Hintikka & Häppölä 2007, 138.

217 Näre 2008 b, 29.

218 Pipping 1978, 179-182.

219 Ormio & Porio 2001, 90-95; Hintikka & Häppölä 2007, 163, 194.

ajan.²²⁰

Tampereen raastuvanoikeudessa myönnettyjen avioerojen kohdalla miesten muuttumisesta sodan myötä kertoi etenkin alkoholinkäytön muutos avioeron perusteena. Tällä perusteella myönnettyjen avioerojen määrä oli vuonna 1945 merkittävästi suurempi kuin vuonna 1943. Muutos oli erojen määrään suhteutettunakin merkittävä, sillä tällä perusteella haettujen erojen suhteellinen osuus kasvoi noin puolella. Tapauksista vain yhdessä oli hakijana mies, joten alkoholinkäytön lisääntyminen oli ensisijaisesti miesten ongelma. Myös tämä viittaa siihen, että sotatapahtumien aiheuttamat traumat ja sodan aikana muuttuneet tottumukset lisäsivät alkoholin kulutusta.

6 Sota ja moraali

6.1 Moraalin muutokset tilastojen valossa

Sotavuosista on usein maalailtu kuvaa, jossa yksilö uhrautuu isänmaan hyväksi, siirtäen omat tarpeensa taka-alalle. Myös rikollisuus muuttuisi tuollaisen ajan vallitessa, kansakunnan taistellessa olemassaolostaan, erityisen tuomittavaksi. ”Talvisodan hengen” vallitessa ehkä oltiin lähempänä tällaista tilannetta, sillä talvisota oli lyhyen keston ja asetelmansa vuoksi helpommin hyväksyttävissä kuin jatkosota, jonka pitkittyessä ja puutteen koittaessa rikollisuus sai uusia muotoja. Houkutukset laittomuuksiin kasvoivat, kun etenkin kaupungeissa normaali elämä puutteen keskellä oli mahdotonta. Kun jonotus ja tyhjät hyllyt muuttuivat arkipäiväksi, mustaan pörssiin ja muuhunkin laittomaan toimintaan turvautumisen kynnyks laski. Rikollisiin tekoihin saattoi joutua turvautumaan esimerkiksi perheenemäntä pystyäkseen elättämään perheensä.²²¹ Myös monessa muussa Euroopan maassa huomattiin kasvua rikollisuudessa toisen maailmansodan aikana ja etenkin sen jälkeen.²²²

Sodanaikainen tilanne näkyi myös rikostilastoissa, joissa oli jatkosodan aikana huomattavissa muutoksia rikosten kokonaismäärän nousussa ja rikosten laadun vaihtelussa. Rikollisuuden määrässä tapahtui kasvua etenkin vuosina 1942 ja 1943, jolloin elettiin asemasodan vuosia. Tällöin rikoksista tuomittuja oli miltei 85 000, kun viimeisenä rauhan vuonna 1938 määrä oli ollut 77 000. Vuonna 1944 määrä oli jälleen laskenut suunnilleen samalle tasolle kuin se oli vuonna 1938 ollut.

---

220 Ormio & Porio 2001, 90-92, 95.

221 Turtola 2008, 225-224, 228, 244.

Sodan loppua kohti myös vakavista rikoksista annetut rangaistukset lisääntyivät.²²³ Sodan jälkeen rikosten määrässä tapahtui taas kohoamista, erityisesti väkivaltarikosten kohdalla, joiden määrä oli huipussaan vuonna 1945. Soikkasen mukaan tämä kertoo suomalaisen yhteiskunnan sodanjälkeisestä muutoksesta ja sosiaalisen kontrollin heikkenemisestä. 1948 väkivaltarikosten määrä taas laski voimakkaasti, mikä kertoo rajusta mutta lyhytaikaisesta muutoksesta yhteiskunnassa.²²⁴

Rikostyyppien vaihtelun suhteen jatkosodan aikana juopumusrikokset ja pahoinpitelyt vähenivät.²²⁵ Lisäksi siveellisyysrikoksissa tapahtui sotavuosina varsinainen romahdus, joskin tilanne palasi ennalleen sodan lopulla. Vuonna 1939 rikosten määrä oli 64, vuonna 1940 enää 17, seuraavana vuonna 29 ja vuonna 1942 alhaisimmillaan eli 16. Tämän jälkeen määrä nousi taas huomattavasti, vuonna 1943 määrä oli 41 ja 1944 48.²²⁶ Tavarapula ja säännöstelymääräykset vaikuttivat sodan aikana kasvaneisiin rikoslukuihin ainakin osittain ja näkyivät myös rikostyyppien vaihtelussa, sillä rikollisuus niiden osalta lisääntyi, eikä niitä usein mielletty yhtä tuomittavaksi kuin muita rikoksia. Myös omaisuusrikokset lisääntyivät Suomessa runsaasti vuosina 1938-1945, minkä taustalla olivat osittain tavarapula ja erilaiset huonosti valvotut kuljetukset ja varastoinnit. Toisaalta myös erilainen suhtautuminen valtion ja yksityiseen omaisuuteen saattoi olla taustalla tässä muutoksessa. Omaisuusrikoksia paheksuvat normitkin heikkenivät, kun liikkuvuuden myötä paikallisiin yhteisöihin saapui vieraita henkilöitä.²²⁷

Erilaista suhtautumista valtion omaisuuteen tukee myös Pippingin tutkimus, jonka mukaan yksityisomaisuuteen kohdistuneet omaisuusrikokset olivat ainakin omassa yhteisössä hyvin harvinaisia. Sen sijaan valtioiden varusteiden anastamista pidettiin hyväksyttynä toimintana. Tämä koski mm. vaatteita, saappaita ja mahdollisuuden tullessa jopa aseita. Miesten oma moraalituki oli virallista ohjesääntöä joustavampi, ja käskyjen noudattamista tai noudattamatta jättämistä arvioitiin peilaamalla sitä yhteisön saamaan etuun. Rikettä tarkasteltaessa ja sen tuomittavuutta arvioitaessa otettiin huomioon sen välitön vaikutus. Niinpä miehistön ja päällystön käsitys viihtyvyyden ja turvallisuuden kannalta tarpeellisista toimenpiteistä oli usein erilainen.²²⁸

---

222 Tarjamo 2006, 341.

223 Turtola 2008, 233-235.

224 Soikkanen 1987, 149.

225 Soikkanen 1987, 149.

226 Turtola 2008, 229-230, 235.

227 Soikkanen 1987, 149-151.

228 Pipping 1978, 171-173, 202-203.

Soikkanen jakaa sodanaikaisen yhteiskunnan muutokset jaksoihin, joiden aikana koetut tapahtumat heijastuivat myös normien noudattamisessa ja rikollisuustilastoissa. Tämä selventää hyvin myös sitä, miksi etenkin jatkosodan keskivaiheilla rikollisuus kasvoi. Sodan alkuvaiheessa yhteiskuntaan kohdistunut paine terävöitti normeja ja yhdenmukaisti käytöstä. Vuosina 1942-1943 aikana yhteiset tavoitteet alkoivat kuitenkin jo menettää otettaan ja ihmisten käyttäytymisen suhteen tapahtui ensimmäinen murros. Normeista poikkeaminen lisääntyi, kun muutosten, kuten uusiin yhteisöihin siirtymisen aiheuttamien ristiriitojen, aiheuttamat ongelmat alkoivat näkyä. Vuonna 1944 tilanne jälleen kiristyi ja yhteisten tavoitteiden merkitys kasvoi, kunnes vuosina 1945-1947 sodan päätyttyä koettiin toinen murrosvaihe, jolloin myös käyttäytymisen muutos näkyi selvästi. Soikkasen mukaan sodan jälkeen tapahtuneissa muutoksissa oli osittain kyse sopeutumisvaikeuksista rauhanajan yhteiskuntaan, mutta toisaalta myös laajemmasta perinteisten käsitysten murtumisesta. Tämä muutos näkyi sitten esimerkiksi rikollisuuden, alkoholinkulutuksen ja avioerojen määrän kasvuna.²²⁹ Avioerojen määrän kasvu sopii hyvin tähän malliin, sillä määrä nousi eniten juuri vuosina 1943 ja 1945, jolloin Soikkasen jaottelun mukaan elettiin murrosvaiheita.

Aikalaistulkinta ei kuitenkaan heti huolestunut esimerkiksi rikollisuuden määrän lisääntymisestä. Vaikka rajusta kasvusta oltiin yllättyneitä, siihen suhtauduttiin ensin vain normaalina epätavalliseen tilanteeseen liittyvänä ilmiönä, jota pyrittiin ymmärtämään.²³⁰ Aikalaiset mielsivät sodan olosuhteet poikkeustilanteeksi, jolloin myös ajalle muuten epätyypilliset käyttäytymismuodot, kuten homoseksuaalisuus ja rikollisuus, saattoivat väliaikaisesti lisääntyä.²³¹ Tarjamon mukaan jonkin yhteiskunnallisen ilmiön kokeminen ongelmaksi tapahtuu sosiaalisen määrittelyprosessin seurauksena, eli kyseinen ilmiö on jonkin tahon toimesta ensin määriteltävä kielteiseksi. Suomessa rikollisuuden kasvu alettiin kokea todellisena ongelmana vasta sodan jälkeen 1940-luvulla, kun rikosluvut olivat vielä tällöinkin koholla.²³² Tietyistä moraalien rappeutumisesta kielivistä ilmiöistä, kuten lisääntyneestä alkoholinkäytöstä, oltiin kuitenkin huolestuneita jo sodan aikana. Alkoholinkäyttöön koetettiin puuttua esimerkiksi sulkemalla Alkot vuonna 1942 toistaiseksi. Lisäksi oltiin huolissaan sukupuolitaudeista, joita oli kertomusten mukaan 1943 vuoden Helsingissä enemmän kuin koko Ruotsissa.²³³

---

229 Soikkanen 1987, 156-157.

230 Tarjamo 2006, 344-345.

231 Tarjamo & Karonen 2006, 384.

232 Tarjamo 2006, 344-345, 373-374.

233 Niiniluoto 1994, 41.

Huoli moraalien rappeutumisesta koski koko väestöä, mutta erityisesti nuorten ja naisten rikollisuuden ja pahatapaisuuden nähtiin vaarantavan koko kansakunnan tulevaisuuden. Naisten kohdalla huolta herätti se, että heillä oli vastuu lasten kasvatuksesta ja näin he saattoivat välittää pahatapaisuutta eteenpäin.²³⁴ Tämän vuoksi jo sota-aikana ja sen jälkeen runsaasti huomiota sai etenkin naisten ja nuorten tavallista korkeampi osuus rikoksentekeijöistä.²³⁵ Naisten osuus rikoksentekeijöistä kasvoi sodan aikana vuosi vuodelta. Vuonna 1938 se oli 6,2 % ja kasvoi vuoteen 1944 mennessä 31,5 prosenttiin. Taustalla tässä muutoksessa olivat Soikkasen mukaan esimerkiksi naisten laajentunut toiminta-ala ja aktiivisempi panos yhteiskunnassa. Lisäksi osuutta kasvatti miesten tuomitseminen armeijan sotilaskurin piirissä.²³⁶ Sodan aikana tilastoissa näkynyt naisten ja nuorten rikollisuus oli lisäksi lähinnä vähäistä omaisuusrikollisuutta, kun taas miesten kohdalla näkyi esimerkiksi väkivaltarikosten kasvu.²³⁷

Marianne Junila on tutkinut suomalaisten ja saksalaisten sotilaiden rinnakkaineloa. Junila tuo tutkimuksessaan kuitenkin esille seikkoja, jotka liittyvät yleisemminkin naisten moraalisiin sotavuosina. Hänen mukaansa naisten moraalien suhteen oltiin sotavuosina huolestuneita myös alkoholinkulutuksesta, joka sotavuosien aikana oli sotaa edeltänyttä aikaa suurempaa. Pidätykseen johtanut juominen oli sitä yleisempää, mitä nuorempi ikäluokka oli kyseessä. Syynä tähän oli alkoholin runsas tarjonta ja muiden kulutus- ja huvittelumahdollisuuksien vähentyminen. Mietoa alkoholia ei ollut helposti saatavilla, joten tämän vuoksi väkevää viinaa kulutettiin enemmän myös naisten keskuudessa. Lisäksi naisten omat ansiotulot lisääntyivät, ja naisille myös tarjottiin anteliaasti alkoholia sotilaiden ja työvelvollisten taholta. Alkoholinkäytön lisääntyttä yleisestikin saattoi oman juomisen perusteluna toimia muidenkin samankaltainen toiminta. Junilan mukaan sodan myös koettiin muuttaneen miesten suhtautumista humaltuneisiin naisiin, joiden kanssa saatettiin nyt seurustella mielellään, kun aiemmin naisten humalatilaa oli pidetty suorastaan luonnonvastaisena ilmiönä.²³⁸

Sodan jälkeen koholla olevan rikollisuuden aiheuttamaan huoleen vaikutti myös pyrkimys palauttaa vanha, sotaa edeltäneen ajan moraalit.²³⁹ Rauhan ajan yhteiskunnassa pyrittiin palaamaan aikaan

234 Tarjamo 2006, 370, 374-375.

235 Tarjamo 2006, 360.

236 Soikkanen 1987, 151-152.

237 Tarjamo 2006, 374-375.

238 Junila 2000, 246-247.

239 Tarjamo 2006, 373.

ennen sotaa ja torjumaan sodanaikaisissa poikkeusoloissa vahvistuneita tai syntyneitä ilmiöitä.²⁴⁰ Rikollisuuden kasvun kaltaisten muutosten nähtiin olevan merkkejä siveellisestä kriisistä tai demoralisaatiosta.²⁴¹ Termillä jälleenrakennus on Suomessa viitattu lähinnä konkreettiseen rakentamiseen esimerkiksi talojen ja teiden kohdalla. Myös tämänkaltaisessa pyrkimyksessä palata entiseen arvo- ja normimaailmaan oli kuitenkin kyse tietynlaisesta, henkisellä tasolla tapahtuvasta jälleenrakennuksesta. Aikalaisten tavoitteena oli palata sotaa edeltäneen yhteiskunnan ajatusmalleihin uusien omaksumisen sijaan.²⁴²

Tutkimusaineistoissani moraalien muutoksiin liittyen esille nousi alkoholinkäyttö, sillä kuten aiemmassa luvussa tuli esille, tällä perusteella myönnettyjen avioerojen määrä nousi huomattavasti vuonna 1945. Avioliittoa häiritsevä alkoholinkäyttö näytti olleen ensisijaisesti miesten ongelma, ja tämän vuoksi alkoholinkäytön lisääntyminen erojen perusteena vaikutti myös muutokseen naisten määrässä erojen hakijoina. Huomattava muutos tällä perusteella myönnettyjen erojen määrässä viittaa selvästi siihen, että sodan päättymisellä oli vaikutusta alkoholinkäytön lisääntymiseen. Tämä tulee näkyviin myös osassa avioeroista, esimerkiksi tapauksessa, jossa nainen kertoo seuraavaa:

[...] oli tämä avioliittomme pitkän aikaa hyvinkin onnistunut. Päästyään kuitenkin tämän sodan aikana vapaaksi sotapalveluksesta on miehestä sen jälkeen tullut aivan auttamaton juoppo, joka alkoholia saadakseen uhraa koko ansionsa ja yleensäkin kaiken, minkä vain voi viinaksi muuttaa. Perheensäkin hän on jättänyt jo kokonaan huoltolautakunnan avustuksen varaan.²⁴³

Nainen kuvailee miestään ”auttamattomaksi juopoksi”, ja muutos miehen käyttäytymisessä on tapahtunut selvästi juuri sodan päättymisen jälkeen. Sodan aiheuttamaa muutosta korostaa se, että naisen mukaan avioliitto oli ennen sotaa ollut hyvin onnistunut.

Sodan jälkeen yltynyt alkoholinkäyttö on kyseessä myös tapauksessa, jossa todistaja kertoo käyneensä asianomaisten asunnossa kerran tai kahdesti viikossa vastaajan vapauduttua sotapalveluksesta. Todistajan mukaan vastaaja oli ollut joka kerta kovasti juovuksissa. Avioerohakemuksesta käy ilmi myös, että vastaaja oli ollut hoidettavana sotasairaalassa, jossa hänen oli todettu olevan ”hermostoltaan herkkä henkilö”.²⁴⁴ Saattoi siis olla niin, että muutenkin herkät henkilöt olivat alttiimpia ajautumaan alkoholin liikakäyttäjiksi, ja sodan aiheuttamalla ahdistuksella on ollut osansa tässä muutoksessa.

240 Tarjamo & Karonen 2006, 384.

241 Tarjamo 2006, 372.

242 Tarjamo & Karonen 2006, 386-387.

243 TKA Tro Ca 222 571 § / 11.6.1943.

244 TKA Tro Ca 409 583 § / 7.6.1943.

Vuoden 1945 avioeroista käy ilmi, että useimpien tällä perusteella myönnettyjen erojen kohdalla mies oli käyttänyt jo useita vuosia alkoholia väärin. Varsinaisen ongelman synty ei siis tällaisissa tapauksissa näyttäisi liittyvän sotaan, mutta jo olemassa oleva ongelma saattoi pahentua sodan vaikutuksesta. Tällainen vaikuttaisi olevan tilanne myös seuraavissa kahdessa tapauksessa. Ensimmäisessä nainen kertoo seuraavaa: ”Kun mieheni [...] on jo pitemmän aikaa jatkuvasti väärinkäyttänyt alkoholipitoisia aineita ja varsinkin sotapalveluksesta vapauduttuaan ollut humalassa miltei joka päivä ja tämän vuoksi kokonaan laiminlyönyt perheensä elatuksen, olen minä pakotettu kunnioittaen anomaan [...]”.²⁴⁵

Toisessakin tapauksessa vastaajan kerrotaan juopotelleen jo ennen sotaa, mutta käytös on muuttunut huonompaan suuntaan sodan jälkeen. Todistaja kertoo vastaajasta seuraavaa: ”Vapauduttuaan sotapalveluksesta noin vuosi sitten vastaaja ei ole ollut missään työssä, vaan on hän yksinomaan juopotellut ja varastanut kantajalta vaatteita ja muita tavaroita sekä ostanut näistä saamallaan rahoilla väkijuomia.”²⁴⁶ Tässä tapauksessa liialliseen alkoholinkäyttöön liittyi myös työttömyys ja tästä seurannut varastelu. Alkoholinkäyttö saattoi siis aiheuttaa myös muita sosiaalisia ongelmia.

Aineistoni perusteella sodan päättymisellä oli siis vaikutusta alkoholinkäytön lisääntymiseen avioeron perusteena. Myös koko maan tilanteen tarkastelu tukee tätä käsitystä. Huumaavien aineiden käyttöön perustuneiden avioerojen osuus kaikista avioeroista pysytteli vuoteen 1942 asti hieman yli kolmessa prosentissa. Vuonna 1943 se nousi noin 3,9 prosenttiin ja seuraavana vuonna nousu jatkui. Vuosi 1945 miltei kaksinkertaisti osuuden edeltävään vuoteen nähden, kun osuus nousi 7,8 prosenttiin. Osuus jatkoi nousua maltillisemmin ollen korkeimmillaan vasta muutama vuosi sodan jälkeen, vuonna 1948, jolloin huumaavien aineiden osuus avioeroperusteista oli 9,8 prosenttia. Seuraavana vuonna osuus laski hieman, mutta vuonna 1950 kääntyi taas nousuun.²⁴⁷

Toinen moraaliin liittyvä, myös omassa aineistossani esiintynyt ilmiö oli rikoksiin perustuvat avioerot. Näillä perusteilla myönnettyjen erojen määrä oli molempina vuosina melko pieni, mutta sen suhteellinen osuus miltei kaksinkertaistui vuodesta 1943 vuoteen 1945. Vuonna 1943 näillä perusteilla myönnetyistä kolmesta avioerosta kahdessa hakijana oli mies. Toisessa tapauksista nainen oli sodan aikana näpistellyt ja varastellut ja menettänyt tämän vuoksi

---

245 TKA Tro Ca 237 922 § / 29.6.1945.

246 TKA Tro Ca 430 1719 § / 22.10.1945.

247 STV 1944-1945, 58; STV 1949, 50; STV 1952, 39.

kansalaisluottamuksensa.²⁴⁸ Toisessa tapauksessa nainen oli tuomittu toisille tehdystä sikiönlähdettämisestä.²⁴⁹ Suhteutettuna naisten rikollisuudesta käydyn keskustelun määrään ilmiöstä kannettuun huoleen tämän määrän olisi voinut kuvitella olevan suurempikin. Vastaajina olevien naisten ääni ei myöskään tule hakemuksissa esille. Ei käy ilmi, millaisessa tilanteessa nainen on joutunut turvautumaan näpistelyyn, tai miksi nainen oli päätenyt tekemään laittomia abortteja.

Vuonna 1945 rikosten perusteella myönnettyissä kahdeksassa avioerossa ainoastaan yhdessä hakijana oli mies. Naisten rikollisuus tai laskenut moraalit ei siis näkynyt tänä vuonna siinä määrin kuin vuonna 1943. Naiset hakivat suurimmassa osassa tapauksissa miesten varkausrikoksiin syyllistymisen vuoksi. Näissä tapauksissa ei tule ilmi esimerkiksi millaisissa tapauksissa varkauksiin oli syyllistytty. Tässä voidaan kuitenkin nähdä viitteitä sodanaikaisen ”vilunkikulttuurin” siirtymisestä myös sodanjälkeiseen aikaan. Toisaalta tapausten kokonaismäärä on kuitenkin aineistossani niin pieni, että mistään merkittävästi ilmiöstä ei tällä perusteella voida puhua.

6.2 Sukupuolimoraali sodan aikana

Sota-aikana ei voida erottaa yhtä tiettyä suhtautumistapaa seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen, vaan sukupuolimoraaliin liittyi ristiriitaisia muutossuuntia. Näreen mukaan tavoitteena ja ihanteena pidettiin pidättyvyyttä, mutta poikkeusolojen aiheuttamien tilanteiden ja houkutusten myötä normien noudattamisesta saatettiin luopua. Sukupuolimoraalin muutoksissa näkyi kaksi erilaista suhtautumistapaa. Toisten kohdalla sodan myötä kynnys ryhtyä hetkellisiin suhteisiin madaltui, koska jatkuva kuolemanvaara ja väliaikaisuuden tunne sai ihmiset tarttumaan hetkeen ja elämään kuin viimeistä päivää.²⁵⁰ Haluttiin kokeilla kaikkea mahdollista vielä kun se oli mahdollista. Tämän reagoitavan myötä syntyi tässä ja nyt -asenne, joka näkyi muutoksina moraalissa. Osa ihmisistä taas halusi olla varautunut pahimpaan ja pyrki tämän vuoksi hallitsemaan tilanteita niin hyvin kuin mahdollista. Nämä kaksi tapaa ovat yleisemminkin tapoja reagoida vaarallisiin tilanteisiin. Yhteisön tasolla nämä yksilöiden reagoitavat näkyivät elämäntapojen syntymisenä.²⁵¹ Yhteiskuntaluokat näkyivät tässä kahtalaisessa tilanteessa siten, että työväenluokkaisessa eetoskessa ei vaadittu yhtä

---

248 TKA Tro Ca 224 828 § / 22.9.1943.

249 TKA Tro Ca 224 803§ / 15.9.1943.

250 Näre 2008, 335-337, 358, 378.

251 Näre 2008 b, 9.

tiukkaa pidättäytymistä kuin keskiluokkaisessa.²⁵²

Näreen mukaan tavoitteiden ja todellisuudessa ilmenneen käytöksen ristiriidoista huolimatta voidaan kuitenkin sanoa, että sota-aikana tapahtui muutos kohti sallivampaa sukupuolimoraalia. Tämä muutos oli taustalla myös myöhemmin, ehkäisyvälineiden kehittymisen myötä tapahtuneessa pidättyvysnormeista vapautumisessa. Sota siis vaikutti sukupuolimoraalin kohdalla viemällä sitä relatiivisempaan suuntaan.²⁵³ Toisaalta esimerkiksi yhdysvaltalainen historiantutkija Edward Shorter on sitä mieltä, että toisen maailmansodan merkitystä vedenjakajana seksuaalikäyttäytymisen osalta on toisinaan korostettu liikaa. Hänen mukaansa todellinen perinteinen yhteiskunta oli murtunut jo 1850-luvulla, eikä vuosina 1900-1950 tapahtunut suurempia muutoksia esimerkiksi esiaviollisen seksin määrässä. Toinen seksuaalinen vallankumous ajoittui Shorterin mukaan vasta 1950- ja 1960-luvuille, jolloin erotiikan merkitys ihmissuhteissa korostui huomattavasti.²⁵⁴ Näreen mukaankaan sota ei kuitenkaan tässä suhteessa aiheuttanut mitään suurta mullistusta, vaan lähinnä juuri loi pohjaa myöhemmin tapahtuneelle muutokselle.²⁵⁵

6.2.1 Naisten moraalit

Sodan aikana naisten ja miesten moraalista oltiin huolissaan eri syistä. Tiina Kinnunen tuo esille sota-ajan moraalikäsitteitä käsittelevässä artikkelissaan, että miesten kohdalla huoli liittyi sukupuolitautien leviämiseen ja pelkoon homoseksuaalisuuden lisääntymisestä. Naisten moraalista sen sijaan oltiin kansanterveyteen liittyvien seikkojen lisäksi huolissaan siksi, että moraalisesti puhtaan Suomen, lujan kotirintaman ja siveellisen kansakunnan katsottiin ruumiillistuvan naisissa.²⁵⁶ Ilmiö ei rajoitu pelkästään Suomeen, sillä esimerkiksi Goodman kiinnittää teoksessaan huomiota samaan asiaan Iso-Britannian kohdalla. Goodmanin mukaan nainen oli merkittävässä roolissa myös miesten moraalien ja kansallisten päämäärien uusintamisessa. Naisilla oli siis sodan aikana kahtalainen rooli: toisaalta sodasta puhuttaessa naiset asetetaan yleensä marginaaliin, mutta toisaalta he ovat keskiössä vartioidessaan niitä arvoja, joiden puolesta miehet taistelevat.²⁵⁷

---

252 Näre 2008, 336-337, 378.

253 Näre 2008, 336-337, 378.

254 Shorter 1975, 86, 113.

255 Näre 2008, 336-337, 378.

256 Kinnunen 2008, 26. Lisäksi esim. Kemppainen 2005, 454.

257 Goodman 2002, 99, 103, 158).

Käsitys naisista yhteiskunnan siveellisenä selkärankana olikin luultavasti vaikuttamassa siihen, että juuri naisten moraalista ja uskollisuudesta jatkosodan aikana oltiin erityisen huolissaan.²⁵⁸ Naisten uskollisuuten kohdistetut epäilyt näkyivät useilla tavoilla. Aikakautta leimanneet epäilykset naisten käytöksestä käyvät hyvin ilmi lääkintälöytöjen kertomuksesta teoksessa *Naisten aseet*. Lotan poikaystävä oli kiusoiteltu siitä, että hän antoi tyttöystävänsä olla lottana. Mies oli vastannut tähän seuraavasti: ”Kuunnelkaa mitä sanotaan siviileistä, ja ihmetelkää, kuinka annatte omien vaimojenne olla siviilissä!”²⁵⁹ Huoli näkyi myös lehtikirjoittelussa. Esimerkiksi professori, tuleva piispa Ensio Gulin kirjoitteli lehtiin huolestuneena naisten moraalista, eli siitä kestäkö kotona olevien naisten rintama ja säilykö aviollinen uskollisuus miesten ollessa poissa.²⁶⁰ Myös sotilaat kantoivat huolta kotirintaman kestävydestä ja naisten uskollisuudesta, ja vastapuolen propaganda toki käytti näitä pelkoja hyväkseen.²⁶¹

Näreän mukaan miesten puheisiin naisten löystyneestä moraalista kätkeytyi samalla pyrkimys hillitä omien naisten käytöstä. Tällä miesten taholta tullee tarkkailulla ja moralisoinnilla onnistuttiinkin osittain rajoittamaan naisten käytöstä sotien aikana.²⁶² Goodman toteaa naapureiden taholta tulevan tarkkailun ja kontrolloinnin toimineen naisten käytöksen säätelijänä paikallistasolla sodanaikaisessa Iso-Britanniassa,²⁶³ mutta tämä kontrollointi tuli hyvin esille myös omassa aineistossani. Tosin sama päti myös miesten kohdalla, mutta heidän ollessaan rintamalla oli selvää, että tarkkailua kohdistettiin erityisesti naisiin. Avioerotapauksissa oli usein todistajina esimerkiksi naapureita tai muita pariskunnan tuttavuuksia, jotka olivat tarkkailleet heidän elämäänsä. Naisten sosiaaliseen elämään ja seurusteluun kohdistettiin erityistä huomiota, ja joissain tapauksissa mainittiin esimerkiksi naisten tanssiaisissa, ravintolassa tai muissa juhlissa käymisestä. Tiiviin asumisen myötä naapurit pääsivät hyvin perille toistensa elämästä, eikä omia havaintoja arkailtu kertoa.

Toisaalta Goodmanin mukaan sodan aikana kuitenkin väistämättä myös menetettiin niitä sosiaalisen kontrollin mekanismeja, joilla perhe ja paikallisyhteisö aiemmin olivat voineet hallita naisten käytöstä, ja juuri tämä seikka oli mukana lisäämässä huolta naisten käytöksestä. Lisäksi sodan aikana tapahtui yksityisen ja julkisen alueen sekoittumista, kun perinteisesti miehille kuuluneelle alueelle astuvat naiset nähtiin uhkana sukupuolijärjestelmälle, ja tämän vuoksi naisiin kohdistettiin

---

258 Kinnunen 2008, 26.

259 Karvinen-Kopteff 1993, 126-127.

260 Niiniluoto 1994, 41.

261 Kirves 2010, 76, Kirves 2010 c, 105.

262 Näre 2008, 359.

263 Goodman 2002, 91, 141.

epäilyjä siveettömyydestä ja seksuaalisesta poikkeavuudesta. Univormuun pukeutuvat, miehisessä ympäristössä työskentelevät naiset nähtiin mahdollisena heteroseksuaalisia suhteita lisäävänä tekijänä. Sodan aikana koettiin ylläpitää poikkeustilanteesta huolimatta perinteistä sukupuolijakoa, jossa miehet olivat julkisen alueen pääasiallisia toimijoita ja naisiin liitettiin kodin alue ja vastuu uusintamisesta. Naiset, jotka nauttivat vapaudestaan ja taloudellisesta itsenäisyydestään aiheuttivat huolta siitä, miten asiat tulevaisuudessa järjestäytyisivät. Naisten pelättiin valtaavan miehille kuuluneita alueita ja horjuttavan näin sukupuolten välisiä suhteita. Ilman tämän muutoksen hallitsemista sotaa edeltävät sukupuoliroolit joutuisivat uhatuksi.²⁶⁴

Osittain huoleen oli myös perusteita. Kuten edellä mainittiin, naisten sukupuolimoraalin valvominen ja kontrollointi jatkosodan aikana vaikeutui rauhan aikaan verrattuna resurssien puutteen vuoksi, ja naisten sukupuolimoraalissa tapahtui muutoksia. Näre nimittää tätä muutosta ”avautumisen vaiheeksi”. Tällä hän viittaa siihen, että naisetkin saattoivat nyt kohdata toisen sukupuolen ensisijaisesti viettien tasolla, vaikka vain pieni osa naisista meni kohtaamisissaan pidemmälle.²⁶⁵ Jotkut naiset huomasivat itsekkin sodan vaikuttaneen heidän käytökseensä. Teoksessa *Naisten aseet* eräs lotta kertoo, ettei hänen moraalinensa ollut sodan aikana parhaimmillaan, sillä hän oli seurustellut naimisissa olevan miehen kanssa. Lotta koki tapahtuman muuttaneen elämäänsä, ja päästäkseen eroon siitä, hän lähti rintamalta kotiin.²⁶⁶ Myös esimerkiksi pelko tilaisuuden jäämisestä viimeiseksi saattoi kannustaa naisia luopumaan periaatteistaan ja antautumaan miehelle, ettei jälkeinpäin tarvitsisi katua.²⁶⁷

Aiheeni kannalta erityisen mielenkiintoista on se, että myös aviossa olevien naisten käyttäytymisessä tapahtui muutoksia. Tämä tulee esille etenkin kansainvälisissä tutkimuksissa. Goodman tuo esille Iso-Britanniaan sijoittuvassa tutkimuksessaan, että myös naimisissa olevia naisia pyydettiin sodan aikana ulos, ja he saattoivat käydä juomassa ja juhlimassa aviomiesten ollessa muualla. Kotona, tutussa ympäristössä iskuyrityksetkään eivät tuntuneet niin pelottavilta, kuin ne olisivat ehkä olleet muualla.²⁶⁸ Brittitutkijat Gail Braybon ja Penny Summerfield esittävät teoksessaan, että nuorille vaimoille sodan mukanaan tuoman yksinäisyyden kestäminen saattoi käydä liian rankaksi. Etenkin kun liitto oli kestänyt vain lyhyen aikaa, ei kumppania kohtaan

---

264 Goodmann 2002, 91, 99, 103, 141, 155, 158.

265 Näre 2008, 339, 359.

266 Karvinen-Kopteff 1993, 124.

267 Kirves 2010 c, 104; Lagerbohm 2009, 133.

268 Goodman 2002, 123.

välttämättä tunnettu samanlaista velvollisuuden tunnetta kuin pidemmissä liitoissa. Osa vaimoista koki sodan vuoksi ”päässeensä häkistä” ja alkoi nähdä itsensä erilaisina ihmisinä tavallisten vaimojen ja äitien sijaan.²⁶⁹ Naisten sodanaikaisia rooleja tutkinut Karen Anderson kuvailee tilannetta Yhdysvaltojen osalta. Miehen ollessa rintamalla nuoret sotavaimot kaipasivat kumppanuutta, sosiaalisia aktiviteetteja ja myös seksuaalisia kokemuksia. Yhteiskunnallisessa ilmapiirissä, jossa naisen sosiaalisen elämän oletettiin keskittyvän miehen ympärille, monet heistä kokivat hankalaksi lievittää yksinäisyyttään sovinnaisuuden sääntöjen puristuksessa.²⁷⁰

Goodman tuo lisäksi esille, millaisia haasteita pitkiinkin avioliittoihin saattoi sodan aikana kohdistua molempien puolisoitten tutustuessa uusiin vastakkaisen sukupuolen edustajiin. Uskollisuus saattoi joutua todella koetukselle esimerkiksi tilanteissa, joissa uusi tuttavuus osasi imarrella ja saada toisen tuntemaan itsensä viehättäväksi eri tavalla kuin vanha tuttu puoliso. Vanhemmille, aiemmin kotona pysytelleille naisillekin tällaiset uudenlaiset kontaktit miesten kanssa saattoivat olla suorastaan huumaava kokemus, ja tällä tietenkin oli vaikutuksensa avioelämään.²⁷¹

Suomalaisissa naisten sotamuistoja kartoittavissa tutkimuksissa nämä ongelmat tai houkutus uskottomuuteen eivät kuitenkaan juuri tule esille. Esimerkiksi Haavio-Mannilan mukaan sukupuolisuhteet eivät sodan aikana olleet sen vapaampia kuin rauhankaan aikana, vaan niitä säätelivät naisten ja miesten itsekurin lisäksi myös toverikuri ja ympäristön valvonta, kuten lottavanhimmat, kyläyhteisö ja vanhemmat. Etenkin suhteisiin avioliiton ulkopuolella suhtauduttiin myös sota-aikana hyvin tuomitsevasti. Avioliittoa pidettiin kunniaa, eikä naisilla yleensä ollut halua ryhtyä suhteisiin varattujen miesten kanssa.²⁷² Myös raskauden pelko saattoi kannustaa naisiapidättäytymään seksistä. Kondomeja ei välttämättä ollut helposti saatavilla ja niinpä edes lomalle tulleen aviomiehen kanssa ei välttämättä oltu yhdynnässä seurauksia pelättäessä. Raskaana oleminen ei ollut helppoa, kun samalla piti hoitaa talon töitä ja mahdollisesti huolehtia muistakin lapsista.²⁷³

Haavio-Mannilan lähteenään käyttämässä muistitietokyselyssä vastaajat ovat kuvailleet miehen poissaolosta aiheutuneen ilman sukupuolikumppania olemisen melko helpoksi, eivätkä avioliiton

---

269 Braybon & Summerfield 1987, 214.

270 Anderson 1982, 81.

271 Goodman 2002, 123.

272 Haavio-Mannila 1993, 300, 302-303, 314.

273 Näre 2008, 339, 359.

ulkopuoliset suhteet olleet tulleet edes mieleen useimmille kyselyyn vastanneille vaimoille miehen ollessa rintamalla. Ainoastaan pieni osa vastaajista kertoi asiassa olleen totuttelemista, kun aiemmin oli tottunut säännölliseen sukupuolielämään. Useimpien kohdalla huoli miehestä ja isänmaasta sekä rankka työ sai sukupuoliset tarpeet unohtumaan, ja lisäksi uskollisuuden merkitystä korostettiin ankarin ja tiukasti valvotuin moraalinormein. Kun suurin osa miehistä oli poissa, olisi erään vastaajan mukaan avioliiton ulkopuolista kumppania ollut vaikea löytää, vaikka olisi halunnutkin. Ylipäätään tällaiset asiat eivät sodan aikana olleet suurin murhe, ja kotona odottavien vaimojen uskottomuus oli Haavio-Mannilan mukaan hyvin harvinaista.²⁷⁴

Myös Hintikan ja Häppölän teoksen pohjana olleissa muistelukirjoituksissa naisten kuvaukset sodanaikaisesti sukupuolielämästä ovat samansuuntaisia. Naisten mukaan omaa sukupuolielämää ja sen riittävyttä ei sodan aikana ehditty juuri miettiä. Kysymystä siitä, oliko vaikeata elää ilman sukupuolielämää miehen ollessa rintamalla, pidettiin vastanneiden naisten keskuudessa naurettavana. Naiset kertoivat muun muassa että illalla sänkyyn päästyä väsymys raskaasta päivästä piti huolen siitä, ettei seksiä tullut ajateltua. Seksi ei naisten mukaan myöskään ollut sodan aikana niin tärkeää kuin nyt, vaan miehet olivat ennemminkin kavereita ja ystäviä. Sukupuolielämästä tai sen puutteesta ei naisten mukaan sodan aikana juurikaan keskusteltu, ainakaan naimisissa olevien naisten keskuudessa.²⁷⁵

Uskottomuus avioeron perusteena kasvatti kuitenkin osuuttaan sekä sodan aikana että sen jälkeen, vaikka näissä kertomuksissa ei viittauksia siitä löytynytäkään.²⁷⁶ Ehkä ne naiset, joiden avioliitto purkautui oman tai puolison uskottomuuden vuoksi, kokivat asian niin araksi tai häepälliseksi, etteivät he halunneet kertoa siitä edes nimettömissä kyselyissä tai kirjoituskeruissa. Teoksesta *Naisten aseet* käy ilmi, että toisin kuin miehet, naiset vaikenivat muutenkin yleensä tyystin seksuaalisuhteistaan²⁷⁷. Sota-aikana vallitsi näiden asioiden suhteen vaikenemisen ilmapiiri, eikä edes parhaan ystävättären kanssa tällaisista asioista juoruilltu, sillä niiden koettiin kuuluvan miehelle ja vaimolle. Jos naisten kesken asioista puhuttiin, keskustelu oli ujoa tai leikin varjolla tapahtuvaa. Vaikenemisen ilmapiiri ja seksuaalisen valistuksen puute jätti osan naisista myös hyvin tietämättömäksi sukupuolisuhteisiin liittyvistä asioista.²⁷⁸ Myös tämä vaikenemisen ilmapiiri on

---

274 Haavio-Mannila 1993, 320–323. Kts. myös esimerkiksi Palmunen (toim.) 1995, 26–28.

275 Hintikka ja Häppölä 2007, 176–177.

276 STV 1946–47, 59.

277 Karvinen-Kopteff 1993, 124–126.

278 Haavio-Mannila 1993, 325–326.

saattanut vaikuttaa siihen, että omista sukupuolisuhteista ei haluttu tällaisissakaan yhteyksissä kertoa kovin tarkasti.

Tarjamon mukaan huolella naisten moraalista ja sodan aikana naisten seksuaalisuuteen kohdistetussa kontrollissa oli nähtävissä kaksinaismoralistisia piireitä.²⁷⁹ Anderson tuo esille, miten Yhdysvalloissa sodanaikainen naisten kontrollointi perustui ajatukseen miesten vahvemman seksuaalivietistä, jonka vuoksi naisilla oli moraalinen velvollisuus käyttäytyä hillitsevästi. Naisten seksiin liittyvän holtittoman käytöksen katsottiin johtuvan enemmän rakkauden, huomion ja jännityksen kaipuusta kuin himosta. Miesten nähtiin siis toimivan puhtaasti muuttumattoman biologiansa perusteella, kun taas naisiin uskottiin voivan vaikuttaa julkisen politiikan keinoilla, kuten kuntouttavilla neuvontaohjelmilla.²⁸⁰ Myös Iso-Britannian tilannetta kuvaileva Goodman tuo esille samankaltaisen tilanteen. Naisten katsottiin olevan osittain vastuussa miehistä, mutta samaan aikaan naisten koettiin kuitenkin olevan miesten huomion passiivisia kohteita, jotka tarvitsivat kontrollia ja suojelua hyväuskoisuutensa vuoksi.²⁸¹ Kaksinaismoralismi näkyi Suomessa myös esimerkiksi sukupuolitautilien leviämisestä käydyssä keskustelussa, sillä vaikka suurin osa tartunnoista oli miehillä, naisten sukupuolitaudeista käytiin eniten keskustelua.²⁸²

Lottien moraalit

Sota-ajan sukupuolisuhteista ja naisten roolista puhuttaessa on syytä käsitellä myös Lotta Svärd-järjestöä ja sen jäsenistöä, jonka moraalit alettiin kohdistaa epäilyjä jo sodan aikana.²⁸³ Työ lottana oli yksi tekijä, joka myös väistämättä lisäsi kanssakäymistä miesten kanssa. Jatkosodan aikana kenttälottia oli sotatoimialueella palveluksessa noin 90 000. Ilmavalvonta-, viestintä- ja toimistotyössä työtä tehtiin yleensä miesten johdolla ja sairaanhoitotehtävissä miehiin tutustui tietenkin jo työn luonteen puolesta.²⁸⁴

Jo sodan aikana lottien käyttäytymisestä rintamalla kulki paheksuvia huhuja, ja tällaiset viittaukset lottien kyseenalaiseen moraalit tulivat esille myös sodanjälkeisessä kirjallisuudessa.²⁸⁵ Kuvaa lottien alhaisesta moraalit koetettiin vahvistaa vihollisen propagandan avulla. Tässä onnistuttiin

---

279 Tarjamo 2006, 369-370.

280 Anderson 1982, 104, 108-110.

281 Goodman 2002, 151.

282 Kirves 2010, 102-103, 109-110.

283 Näre 2008 b, 14-15.

284 Haavio-Mannila 1993, 283-284.

285 Lukkarinen 1981, 222.

jopa niin hyvin, että naiset saattoivat rukoilla miehilleen suojelua ”ryssiä ja lottia” vastaan.²⁸⁶ Julkisessa keskustelussa rintamalla olleiden naisten nähtiin toisinaan jopa yllyttävän miehiä huonoon elämään. Lotta Svärd-lehdessä puhuttiin nimenomaan naisten keskuudessa tapahtuneesta siveellisen tason alentumisesta, miesten kohdalla vastaavanlaisesta ongelmasta ei mainita. Lottien käytöksestä kantoivat huolta muun muassa sotilaspastorit. Eräässä pastorien kokouksessa arveltiin 40 prosentin lotista rikkoneen lottaihanteita sopimattomalla käytöksellä, mutta tämä arvio on myöhemmin todettu liioitelluksi. Lottajärjestön sisältäkin esitettiin kannanottoja, joissa yksittäisten lottien todettiin ”käyttävän hyväkseen miesten koti-ikävä, rientävän korvikkeeksi ja ryöstävän useassa tapauksessa kodin onnen”. Vastakkaisiakin kannanottoja kuitenkin kuultiin, ja esimerkiksi päämajan lotta-asiantoimiston päällikkö majuri Arvo Rousi kommentoi puheiden lottien sopimattomasta esiintymisestä olleen perättömiä huhupuheita.²⁸⁷

Osa säilyneestä aineistosta ja muistelmista viittaa siihen, että aina jutut lottien sopimattomasta käytöksestä eivät olleet vain tarinoita. Esimerkiksi Pia Olsson tuo lottia käsittelevässä tutkimuksessaan esille, miten eräässä kirjeessä linnoitusrakennuspataljoonan työvelvolliset miehet vaativat puolustusvoimien päämajalta korjausta komppanian lottien siveelliseen elämään.²⁸⁸ Myös Kalle Väänänen kertoo rintamamuistelmissaan, miten hän oli törmännyt useisiin kertomuksiin lotista, joiden moraalissa sodan aikana olisi ollut parantamisen varaa. Kerrottiin lotista, joiden teltan edessä miehet jonottivat kuin bordelliin, ja lotista, jotka olivat ”ammattilaisia katunaisia”. Sotilaiden kunnioitus lottia kohtaan vaikutti ylipäättään saaneen jatkosodan aikana kolauksen. Kuitenkin Väänänen päätyy siihen lopputulokseen, että lottien moraalit eivät olleet sen huonompi kuin muidenkaan naisten, ja suurin osa lotista oli hänen käsityksensä mukaan täysin kunnollisia.²⁸⁹

Ristiriita lottien moraalista esitettyjen väitteiden ja lottajärjestön edustamien arvojen välillä oli erityisen suuri, sillä lottajärjestö edellytti jäseniltään käytöstä, joka kohotti heidät moraalisella tasolla ”tavallista” naista ylemmäksi. Lottia arvioitiin paitsi hänen julkisen työnsä, myös yksityiselämänsä perusteella. Ensisijaisena jäsenien toiminnassa pidettiin hyvettä, ei työn laatua. Naisten siveellisyyden merkitystä korostettiin myös Lotta Svärd-lehdessä. Sodan koettiin tuovan mukanaan siveellisiä vaaroja, ja tämän vuoksi naisten moraalin korostaminen oli erityisen tärkeää. Kodin ja avioliiton asema yhteiskunnan perustana haluttiin säilyttää, eikä sitä tullut heikentää

---

286 Kirves 2010 c 109.

287 Olsson 2005, 136, 141-142.

288 Olsson 2005, 146.

289 Väänänen 1959, 78-79, 83-89.

avioliittoa edeltävänä aikana. Lottien tuli näyttää esimerkkiä myös muille naisille ja käytöksellään noudattaa oikeamielisyyden, puhtauden ja raittiuden ihanteita.²⁹⁰

Sodan myötä lottien tarve kuitenkin lisääntyi, ja tämä näkyi myös jäsenistössä. Tarpeen kasvaessa lotaksi saattoi päästä jo 4-5 päiväisen kurssin perusteella. Eva Isakssonin mukaan tämä laski lottien tasoa, jonka ylläpitämistä oli koetetty aiemmin vaalia tarkasti.²⁹¹ Huolimatta jäseneksi pääsemisen helpottumisesta, lottien maineen huonontumiselle ei tilastojen valossa ole löydettävissä paljonkaan vastinetta todellisuudesta. Olsson tulee tutkimuksessaan siihen tulokseen, että mikäli kurin höltymistä todella tapahtui, se ajoittui ilmeisesti lähinnä asemasodan alkuvaiheeseen. Tällöin esimerkiksi tarkastuskertomuksissa oli kommentteja, jotka viittasivat kurin höltymisen mahdollisuuteen. Kesästä 1943 eteenpäin lotista ei myöskään puhuttu pahaa samoin kuin ennen, ja lottien asunnoissa käyneiden vieraidenkin raportoitiin vähentyneen. Lottien rikkeistä pidetyssä kirjanpidossa ongelmat olivat kaiken kaikkiaan lukumääräisesti vähäisiä. Ainakin osittain lottiin kohdistetut epäilykset kumpusivatkin Olssonin mukaan kotirintaman epäluuloista ja lotan roolista ympäristössä, jossa naiset olivat selvässä vähemmistössä.²⁹² Yhteiskuntatieteilijä Ritva Nätkin esittää väitöskirjatutkimuksessaan, että lottien aseman kiistanalaisuutta saattaa selittää osittain myös se seikka, että lotat aikansa naisjohtajina tunkeutuivat sodan aikana perinteisesti miehille kuuluneelle alueelle.²⁹³

Keskustelu lottien moraalista jatkui järjestön lakkauttamisen jälkeen ja vaikka järjestö itse pyrki luomaan lottaihannetta, josta inhimilliset särvät puuttuisivat, sodanjälkeisessä keskustelussa muodostui stereotyyppi seksuaalisesta lotasta.²⁹⁴ Lotat kokivat yleisesti tämän sodanjälkeisen seksuaalisuuden leiman käsittämättömäksi ja häpäiseväksi. Koska kyseessä oli niin vahvasti kollektiivinen järjestö, yksittäistenkin lottien siveettömäksi kuvaaminen sai muutkin lotat tuntemaan yhteisöllistä häpeää. Kinnusen tulkinnan mukaan Väinö Linnan *Tuntemattomassa sotilaassa* (1954) ja Paavo Rintalan *Sissiluutnantissa* (1963) esittämät seksuaaliset kuvaukset lotista olivat hyökkäyksiä koko 1920- ja 1930-lukujen yhteiskuntaa ja sen arvoja kuten isänmaallisuutta, militarismia ja luokkayhteiskuntaa vastaan, eikä tarkoitus ollut kritisoida suoranaisesti lottia tai heidän moraaliaan. Naisen ruumis toimi symbolisena taistelulenttänä, jonka häpäisy kohdistui

---

290 Olsson 2005, 70, 205.

291 Isaksson 1988, 137, 141.

292 Olsson 2005, 136, 145-146.

293 Nätkin 1997, 110.

294 Olsson 2005, 23.

valkoiseen Suomeen, osoittaen sen arvokonkurssia ja rappiollista tilaa. Esimerkiksi Rintalan teoksessa saattoi täten olla todellisuudessa kyse naisten aktiivisuuden rinnastamisesta sodan mielettömyyteen.²⁹⁵

Aineistossani ainoastaan kahdessa avioerotapauksessa mainitaan lotan olleen toisena osapuolena rintamalla tapahtuneessa uskottomuudessa. Toisessa tapauksessa avioeroa hakeneen miehen vaimo oli lottana ollessaan rakastunut toiseen mieheen ja ollut uskonon.²⁹⁶ Toisessa tapauksessa mies oli syyllistynyt aviorikokseen lotan kanssa, johon oli tutustunut upseerikasinolla, ja tästä oli syntynyt pidempi suhde. Todistaja kertoo seuraavaa:

Vuoden 1943 juhannuksen aikoihin tutustuivat herra A ja lotta B lähemmin toisiinsa ja alkoivat he hyvin innokkaasti seurustella keskenään. He ulkoilivat yhdessä ja herra A vietti miltei kaikki vapaa-aikansa lotta B:n kanssa. Melkein joka ilta oli herra A lotta B:n kanssa meidän asunnossamme. He hyväilivät ja syleilivät toisiaan myös meidän läsnäollessamme. Tästä seurustelusta saimme sen käsityksen, että herra A ja lotta B olivat hyvin rakastuneita toisiinsa. Heidän seurustelunsa oli nimittäin nähdäksemme sellaista kuin nuorten avioparien seurustelu voi olla.²⁹⁷

Lotista oli siis aineistoni kokoon nähden hyvin vähän mainintoja. Toisaalta rintamalla tapahtuneita uskottomuustapauksia aineistossa oli kyllä enemmän, mutta niistä ei käynyt ilmi, missä asemassa olleen naisen kanssa mies oli aviorikokseen syyllistynyt. Teoriassa on siis mahdollista, että ainakin joissain myös näistä tapauksissa kyse olisi ollut lotista.

Huoli saksalaisista

Lottien lisäksi toinen suurista teemoista, joka keskustelussa naisten moraalista nousi esiin, oli naisten seurustelu saksalaisten ja muiden ulkomaalaista sotilaiden kanssa. Etelä-Suomessa seurustelu saksalaisten sotilaiden ja venäläisten vankien kanssa oli harvinaista, vaikka neuvostopropagandaan kuuluikin uskottelu siitä, miten saksalaiset sotilaat lähestyvät sotilaiden vaimoja näiden ollessa rintamalla. Pohjoisessa saksalaisia oli enemmän ja siellä romansseja myös syntyi.²⁹⁸ Vaikka ulkomaalaisten miesten kanssa seurustelu ei myöskään Tampereen kohdalla ollut yhtä relevantti aihe kuin Pohjois-Suomessa, käsittelen sitä tässä lyhyesti, sillä se liittyy yleisemminkin käsitykseen kotirintaman naisista ja heidän moraalinsa kyseenalaistamiseen sekä tämän vaikutuksiin rintamamiesten mielialoihin.

---

295 Kinnunen 2001, 42 ja 2006, 320-321.

296 TKA Tro Ca 233 240 § / 14.2.1945.

297 TKA Tro Ca 421 87§ / 22.1.1945.

298 Hintikka & Häppölä 2007, 184.

Saksalaissotilaita liikkui Suomessa jatkosodan aikaan yli 200 000. Saksalaissotilaat vetosivat naisiin ulkonäöllään, josta he pitivät huolta monin, jopa turhamaisiksi koetuin keinoin. Elintarvikkeiden ja käyttötavaroiden puutteesta kärsivässä maassa myös saksalaisten ruoka- ja tavaravarastot edistivät suhteiden luomista saksalaissotilaisiin. Heillä saattoi olla suklaata, kahvia, lihasäilykkeitä tai saippuaa, joista oli pula.²⁹⁹ Junilan mukaan naisten kiinnostus saksalaisia kohtaan ja ajanvietto ravintoloissa tai saksalaisten majapaikkojen lähistöllä ärsytti niitä suomalaisia, jotka viettivät tavallista elämää. Joutilaina olevien juopotteluun suhtauduttiin myös paheksuen. Saksalaiset eivät olleet ainoa syy elämäntapojen ja sukupuolikurin löystymiseen, mutta saksalaisten viinalla, tupakalla ja seurankipeydellä oli oma vaikutuksensa suomalaisten käytökseen.³⁰⁰

Pelko naisten moraalien löystymisestä vierasmaalaisten sotilaiden saapumisen seurauksena näkyi selkeästi lehtikirjoituksissa. Naisten moraalittomuutta käsiteltiin lehdissä sekä valtion tiedotuslaitoksen käynnistämänä keskusteluna että lehtien yleisönosastoilla. Huoli tavoitti myös rintamalla olevat sotilaat.³⁰¹ Lehtikirjoittelijat uskoivat kirjoittelun johtavan naisiin kohdistetun kontrollin parantumiseen, mikä taas vähentäisi rintamamiesten kokemaa huolta kotirintaman tapahtumista. Hyvä tarkoitus johti kuitenkin täysin päinvastaiseen lopputulokseen, sillä julkisessa lehdistössä tapahtunut vilkas keskustelu teki asiaa tutuksi rintamalla taistelevien miesten keskuudessa ja aiheutti siten katkeruutta ja erimielisyyksiä aseveljien välillä. Vettä myllyyn lisäsi Neuvostoliiton propaganda, ja kotirintamalta esimerkiksi lomalta palaavien mukana kantautuvar kertomukset siitä, kuinka naiset antautuivat auliisti saksalaissotilaiden kanssa seurusteluun. Keskustelu aiheesta jatkui koko sodan ajan, vaikkakin laantui hieman ajan myötä. Jutut kantautuivat myös sellaisille seuduille, joilla saksalaisia sotilaita ei edes liiemmästi ollut.³⁰²

Samanlaisia vieraisiin sotilaisiin liittyviä pelkoja koettiin muissakin maissa. Goodman tuo esille, millaista valtavaa huolta liittoutuneiden joukkojen ja etenkin amerikkalaissotilaiden saapuminen Iso-Britanniaan aiheutti. Brittiläismiehille ajatus amerikkalaissotilaista heidän naistensa kanssa oli todellisen ahdistuksen aihe. Huoli naisten uskollisuudesta ja amerikkalaissotilaiden paremmuudesta oli merkittävä tekijä neuroosien, luvattomien poissaolojen ja palvelukseen sitoutumisessa ja tehokkuudessa esiintyvien ongelmien takana. Vieraat miehet saapuivat rintamalla oleville miehille

---

299 Näre 2008, 353

300 Junila 2000, 359-360

301 Wendisch 2006, 43-45.

302 Junila 2000, 155-157.

kuuluvaan tilaan, häiritsemään heidän sosiaalisia suhteitaan.³⁰³ Tämä naisten ja vieraiden sotilaiden välisestä kanssakäymisestä tunnettu huoli muistuttaa hyvin paljon Suomessa kannettua huolta saksalaisten sotilaiden saapumisesta.

Junilan tutkimuksen mukaan nuoret naiset lähtivät saksalaisten mukaan muita useammin, sillä kokemattomina he eivät aina osanneet pitää päätänsä kylmänä viinin, tanssin ja miesten keskellä. Tämän lystinpidon leimaaman elämäntavan omaksuneet nuoret naiset eivät enää kokeneet normaalia arkea ja työtä houkuttelevina vaihtoehtoina, eikä ympäristön paheksunnalla tai mahdollisilla viranomaisten kohdistamilla rangaistuksilla ollut vaikutusta. Naimisissa olevien naisten kohdalla suhtautuminen saksalaisten kanssa seurusteluun oli vielä huomattavasti tuomitsevampaa, etenkin mikäli naisen puoliso oli rintamalla. Vaikka virallista tietoa siitä, kuinka moni avioliitto päättyi tällaisesta syystä, on vaikea saada, Pohjois-Suomessa tällaisia tapauksia epäillään olleen useita. Rintamallekin kantautui tietoa todellisista tai epäilyistä suhteista saksalaisten ja naimisissa olevien naisten välillä, ja nämä tietenkin koettelivat parisuhteita, jotka jo muutenkin kärsivät puolisoitten erossaolosta.³⁰⁴

Saksalaiset sotilaat eivät olleet ainoita ulkomaalaisia miehiä, joiden kanssa suomalaisnaisille syntyi suhteita. Noora Wilms on tarkastellut pro gradu -tutkielmassaan neuvostoliittolaisten sotavankien kanssa seurustelleisiin naisiin kohdistettuja asenteita. Yleensä suhtautuminen näihin ”ryssän morsiamiin” oli vielä paheksuvampi kuin saksalaisten sotilaiden ollessa kyseessä. Naisten nähtiin pettäneen isänmaansa ja rintamalla taistelleet miehet. Erityisesti paheksuntaa herättivät Lotta Svärd -järjestön jäsenet ja parisuhteessa olevat naiset, jotka antautuivat suhteeseen. Aihe herätti alkuun paljon keskustelua esimerkiksi sanomalehtien yleisönosastoilla. Lopulta keskustelu kuitenkin kiellettiin päämajan sensuuritoimiston toimesta, koska sen pelättiin huolestuttavan liikaa rintamalla olevia sotilaita. Naiset joutuivat myös kärsimään teoistaan. Saatettiin käyttää sosiaalista rankaisutapaa, jossa nainen suljettiin yhteisön ulkopuolelle. Myös fyysisempiä rankaisumuotoja ilmeisesti esiintyi, nainen saatettiin esimerkiksi häpäistä ajamalla hänet kaljuksi.³⁰⁵

Avioliitossa olevien naisten seurustelu sotavankien kanssa oli tuomittavampaa, koska pelkän ”vihollisen veljeilyn” lisäksi he syyllistyivät myös aviorikokseen. Suhteen paljastuminen miehen

---

303 Goodman 2002, 127-129, 136.

304 Junila 2000, 249, 258-261.

305 Wilms 2010, 74-75.

palattua kotiin aiheutti joissain tapauksissa avioeron, etenkin jos nainen oli tullut raskaaksi vangille, ja tämä oli selvää esimerkiksi lapsen syntymän ajoituksen vuoksi. Wilmsin tutkielmassa tuli esille myös tarinoita, joissa rintamalta kotiin palannut aviomies tappoi joko vaimonsa kanssa seurustelleen vangin tai tämän siittämän lapsen. Miehellä oli tietenkin järkytys saada tietää vaimon antautuneen suhteeseen vihollisen kanssa, jota vastaan mies oli ollut taistelemassa. Kaikki miehet eivät kuitenkaan tästä syystä halunneet eroa, vaan saattoivat antaa anteeksi ja kasvattaa toisen miehen lapsenkin omanaan.³⁰⁶

Aineistossani ei ollut yhtään merkintää naisten seurustelusta saksalaisten tai muiden ulkomaalaisten kanssa. Tähän vaikutti todennäköisesti se, että Tampereella saksalaisten määrä ei ollut lähellekään samaa luokkaa kuin Pohjois-Suomessa. Tältä osin tilanne eri puolilla Suomea oli siis hyvin erilainen.

6.2.2 Muutokset sukupuolimoraalissa

Poikkeusoloissa eläminen saattoi johtaa myös sellaisiin kokeiluihin, joihin tavallisissa oloissa ei olisi ryhdytty. Tällaisia olivat esimerkiksi homoseksuaaliset kokeilut ja avioliiton ulkopuoliset suhteet, jotka molemmat lisääntyivät muuttuneiden sukupuolitottumuksien myötä. Irtonaiset sukupuolisuhteet lisäsivät myös avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrää, samoin kuin sikiölähdetyksiä ja vastasyntyneiden surmia.³⁰⁷ Seuraavassa tarkastelen eritellymmiin näitä tapoja, joiden voidaan nähdä ilmentävän sukupuolimoraalin ja -käytöksen muutosta.

Sukupuolitaudit

Sukupuolitautilien lisääntyminen herätti huolta sodan aikana. Tautien leviämisen taustalla oli väestön lisääntynyt liikkuvuus ja perinteisten normien horjuminen. Suomessa määrä oli vuonna 1938 10 116, josta se seuraavana vuonna laski muutamalla tuhannella. Heti vuonna 1940 määrä alkoi taas hiljalleen nousta, ja vuonna 1943 määrässä tapahtui jo todella huomattava nousu: todettuja tauteja oli tuona vuonna 13 538. Määrä oli korkeimmillaan kuitenkin vasta sodan jälkeen vuonna 1945, jolloin tauteja todettiin 28 281. Seuraavana vuonna määrä oli laskenut vain hieman.³⁰⁸

---

306 Wilms 2010, 30-33.

307 Näre 2008 b, 22; Näre 2008, 378.

308 Soikkanen 1987, 153-154.

Huippu tartuntojen määrässä nähtiin siis vasta sodan jälkeen rintamamiesten kotiutuessa. Todettujen kuppataartuntojen määrä nousi sotaa edeltävästä 1000 tapauksesta vuodessa vuonna 1943 3500 tartuntaan ja vuonna 1946 5000 tartuntaan. Tautiin pistoksina annettava hoito oli pitkäkestoinen ja kallis. Myös tippurin määrä kohosi rauhanajasta, jolloin vuodessa todettiin noin 6000 tapausta, sillä vuonna 1945 tartuntoja todettiin peräti 23 000. Hoitona tautiin toimivat sulfavalmisteet. Tartuntojen määrän kasvu jäi väliaikaiseksi ilmiöksi ja olojen vakiinnuttua myös tautitapausten määrä väheni. Osasyynä tähän saattoi olla myös hoitomuotojen kehittyminen ja sekä kuppiaan että tippuriin tehoavan penisilliini, jota sodan jälkeen alettiin saada Suomeenkin. Vuonna 1943 voimaan astunut uusi sukupuolilaki teki hoidosta ilmaista, mutta myös pakollista. Viranomaisten oli ilmoitettava mahdollisista tartunnan lähteistä, mutta etenkin yksityislääkärit saattoivat poiketa laista.³⁰⁹

Sukupuolitautilien lisääntyminen näkyi koko maan tasolla myös tällä perusteella myönnettyjen avioerojen määrässä. Vielä vuonna 1942 tämä osuus oli hieman alle yhden prosentin, mutta vuonna 1943 se oli noussut jo 3,5 prosenttiin. Tämän jälkeen osuus jatkoi hidasta nousua saavuttaen huippunsa 3,8 prosentissa vuonna 1946, ja lähti sitten laskemaan ollen vuonna 1950 jopa alempi kuin ennen sotaa, vain noin 0,7 prosenttia.³¹⁰

Pippingin mukaan sodan aikainen sukupuolitautilien leviäminen aiheutti sen, että jotkut katsoivat mieluummin pidättäytyvänsä koko puuhasta, kuin ottivat riskin tartunnan saamisesta ja sen aiheuttaman pilkan kohteeksi joutumisesta. Kun mahdollisuuksia naisseuran löytämiseen oli vähän, turvaututtiin myös maksullisiin naisiin. Lomien aikana mahdollisuuksia oli enemmän, mutta tartunnoilta ei silti vältytty. Tartunnan saaminen ei kuitenkaan merkinnyt häpeää, ja jotkut yrittivätkin jopa kehuskella ja osoittaa miehisyttään tartunnalla, vaikka suurin osa sotilaista ei tällaista asennetta omaksunutkaan. Tartunnan saaneet pakotettiin hankkimaan hoitoa ja sodan loppupuolella tartunnan saaneille alettiin määrätä jopa lomakieltoa rangaistukseksi. Vuonna 1943 lomalle lähtijöille jaettiin antisptisiä pakkauksia, joita kuitenkin päätyivät käyttämään vain harvat.³¹¹ Teoksesta *Sotasavotta* käy ilmi, että pakkaus tavattiin kuitenkin yleensä ottaa, jottei jääty muita huonommiksi. Mikäli pakkaus jäi käyttämättömäksi, saatettiin se päätyä repimään vain muodon vuoksi, jottei olisi paljastunut, miten asioiden laita oikeasti oli ollut. Pakkauksesta laskettiin

---

309 Laurent 2008, 85.

310 STV 1944-1945, 58; STV 1949, 50; STV 1952, 39.

311 Pipping 1978, 188-189

leikkiäkin, ja teoksessa eräs mies kertoo naisensa suuttuneenkin seksin jälkeisestä ”jälkihoidosta”.³¹²

Sukupuolitaudit tulivat esille myös tutkimissani avioerotapauksissa. Tapauksia oli yhteensä yhdeksän, joista viisi vuonna 1943 ja neljä 1945. Useimmiten kyseessä oli miehellä todettu kuppa tai tippuri, jonka perusteella avioeroa haettiin. Koska koko maan tasolla sukupuolitautilien perusteella myönnettyjen erojen prosenttiosuus nousi huomattavasti vuoteen 1943 siirryttäessä, pidän hyvin todennäköisenä sitä, että samanlainen lisäys tapahtui myös Tampereella myönnettyissä eroissa, vaikka vertailuaineisto edelliseltä vuodelta puuttuukin. Yllättävää kuitenkin oli, että sodanjälkeinen huima lisäys sukupuolitautilien määrässä ei näkynyt aineistossani. Vuonna 1943 tällä perusteella haettujen avioerojen määrä oli suurempi kuin vuonna 1945.

Aviottomat lapset ja abortit

Aviottomien lasten osuudessa kaikista syntyneistä lapsista tapahtui sodan aikana vain suhteellisen pieniä muutoksia.³¹³ Lisääntyneiden irtosuhteiden myötä määrä kuitenkin lisääntyi jonkin verran. Aviottomia lapsia eivät saaneet ainoastaan kotirintaman naiset, vaan ilmiö koski myös naisia rintaman tuntumassa. Tällöin lasten isiä olivat suomalaissotilaat.³¹⁴ Jukka Kulomaa on tutkinut Petroskoita suomalaismiehityksen alla. Suomalaismiehityksen aikana avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrä kohosi ja oli kaikista vuosina 1941-1944 syntyneistä lapsista noin 45 %. Useimmiten avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten isänä oli suomalainen sotilas.³¹⁵

Aviottomien lapsien syntyminen liitettiin myös saksalaisten oleskeluun maassa. Sosiaaliministeriön antamien tietojen mukaan vuoden 1943 puoleen väliin mennessä aviottomia saksalaisten lapsia oli maassa syntynyt noin 20. Kokonaisuudessaan saksalaisten sotilaiden lapsia tilastoitiin vuoden 1945 loppuun mennessä syntyneen 216, joista suurin osa oli Lapin läänissä. Hämeen läänissä lapsia syntyi vain vähän, sillä se kuului yhdessä Viipurin, Vaasan ja Kuopion läänien kanssa luokkaan, jossa syntyneitä lapsia oli tilastossa yhteensä 28. Jo tuolloin arveltiin todellisen lukumäärän olevan tätä paljon tilastoja korkeampi, sillä tilastot perustuivat elatusapua hakeneiden äitien ilmoituksiin. Osa äideistä pyrki kuitenkin salaamaan isän kansalaisuuden, ja hyvätuloisten naisten kohdalla ilmoitusta ei tarvinnut tehdä edes elatusavun saamiseksi. Lapsen isyys piti myös pystyä osoittamaan

---

312 Nyman et al. 1974, 317.

313 Soikkanen 1987, 154.

314 Näre 2008, 360-361.

315 Kulomaa 1989, 136.

vaaditulla tavalla elatusavun saamiseksi. Tarkkaa määrää lapsista, joiden isänä oli saksalainen sotilas, on siis hankala antaa.³¹⁶

Sota aiheutti muutoksia myös suhtautumisessa aviottomaan äitiyteen. Ennen sotaa aviotonta äitiyttä tavattiin paheksua voimakkaasti, ja siitä saattoi seurata myös esimerkiksi työn menetys. Sodan myötä avioton äitiys muuttui kuitenkin yleisemmäksi ilmiöksi, kun poikkeusoloissa tuli tavallisemmaksi solmia suhteita lyhyidenkin tuttavuuksien pohjalta. Toisaalta myös jokainen lapsi oli väestöpoliittisesta näkökulmasta arvokas: suomalaisia piti saada lisää.³¹⁷ Tästä ajattelutavan muutoksesta huolimatta yhä useampi nainen päätyi silti keskeyttämään raskautensa. Yhteiskuntatieteilijä Armas Nieminen arvioi teoksessaan *Taistelu sukupuolimoraalista*, että sotien jälkeisinä vuosina peräti joka kolmas tai neljäs raskaus päättyi laittomaan aborttiin. Tämä näkyi myös laittomista aborteista eli sikiönlähdettämistä annetuissa tuomioissa, joiden määrä nousi huomattavasti jo sotien aikana. Määrän nousu teki ilmiöstä Niemisen mukaan hallitsevan teeman koko sukupuolimoraalin kannalta.³¹⁸

Hella Wuolijoki tuo vankilamuistelmissaan esille, että vankilassa melkein joka toinen naisista oli tuomittu joko sikiönlähdettämisestä tai hänelle itselleen tehdystä laittomasta abortista. Vankilatuomiota istumaan joutuivat usein vähävaraiset naiset, sillä heillä ei ollut varaa maksaa operaatiosta tunnetuille lääkäreille tai kättilöille, ja ammattitaidottoman henkilön suorittama raskaudenkeskeytys johti usein sairastumiseen ja pakotti naisen hakeutumaan lääkäriin. Wuolijoki kuvailee niitä inhimillisiä tilanteita, joissa raskaudenkeskeytykseen päädyttiin. Lapsen isä oli usein ”joku mies rintamalta, vänrikki meidän kanttiinista, jolla on morsian kotona tai sellainen saksalainen, joka kävi kadulla kiinni ja lupasi ummet ja lammet”. Epätoivottu raskaus oli myös saattanut saada alkunsa alkoholin vaikutuksen alaisena tai toisen lomalaisen kanssa, kun oma mies ei ollutkaan päässyt lomille. Nuoret naimisissa olevat naiset saattoivat turvautua aborttiin pelätessään miehensä kaatuvan ja jäävänsä sitten yksin lapsen kanssa, tai lapsen saaminen sota-aikana saattoi ylipäätään tuntua niin pelottavalta, ettei siihen haluttu ryhtyä.³¹⁹

Wuolijoen kertomuksen mukaan naisia yhdisti muun muassa se, että useimmiten miehet olivat maksaneet vaarallisen abortin tai ainakin kehottaneet naisia hankkimaan toimenpiteen. Miehilläkin

---

316 Junila 2000, 262-267, 270.

317 Nätkin 1997, 108.

318 Nieminen 1951, 299.

319 Wuolijoki 1944, 70-72.

oli siis roolinsa aborteissa, vaikka usein syyn sai kantaa nainen. Wuolijoki kysyykin miksi juuri laittomaan raskaudenkeskeytykseen turvautuneet nuoret naiset tai heitä auttaneet vanhemmat naiset joutuvat kantamaan ikuista häpeää ja kärsimään rangaistuksen, kun sodan aikana kerran oli luotu rajattomat mahdollisuudet naisten ja miesten yhdessäololle sekä miesten nautinnonhalulle, joka purkautui heidän päästessään pois jatkuvan kuolemanvaaran alla olemisesta.³²⁰

Väestöliitto suhtautui abortteihin hyvin kielteisesti ja piti yhtenä keskeisenä tavoitteenaan aborttien torjumista. Ensimmäinen raskauden keskeyttämisen salliva laki tuli voimaan vasta vuonna 1950. Väestöliitto oli myös huolissaan laittomien aborttien lisääntymisestä, jonka arveltiin sodan jälkeen olleen yli 20 000 vuodessa. Keskeytystä hakemaan tulleita naisia taivuteltiin pitämään lapsi ja liiton sosiaalineuvoloissa annettiin opastusta väestö- ja perhepoliittisten tukitoimien käyttöön. Väestöliitossa nimitettiin laittomien aborttien suurta määrää ”aborttivillitykseksi” tai ”aborttimentaaliksi”. Tässä yhteiskunnallisessa ilmiössä voidaan nähdä viitteitä voimakkaasta sukupuolikonfliktista ja muuttuneista yhteiskunnallisista oloista toisen maailmansodan jälkeen, sillä naiset tulivat Väestöliiton sosiaalineuvolaan pyytämään raskauden keskeytystä esimerkiksi avioelämänsä ja elämänolosuhteiden, kuten miehen alkoholinkäytön perusteella. Naisille annettulla neuvonnalla pyrittiin vaikuttamaan naisiin, mutta käytännössä se johti usein naisen syyllistämiseen, kun naisen käytöksestä etsittiin syitä esimerkiksi miehen juomiseen. Naisen subjektiivisen kokemuksen perusteella aborttia ei annettu. Sosiaalisen hädän ajateltiin menevän ohi lapsen synnyttyä.³²¹

Homoseksuaalisuus

1930- ja 1940-lukujen suomalaisessa yhteiskunnassa homoseksuaalisuuteen suhtauduttiin kielteisesti ja sitä pidettiin epänormaalina käytöksenä. Sota toi kuitenkin ainakin osalle mukanaan tilanteita ja olosuhteita, joissa aiempi kielteinen käytös homoseksuaalisuutta kohtaan hölleni.³²² Sodan myötä seksuaalinen järjestys ja moraalit muuttuivat liukuviksi. Ahtaat ja poikkeukselliset olosuhteet muuttivat miesten elämää muutenkin kuin konkreettisilla sotatoimilla. Näissä olosuhteissa seksuaalisuus nousi usein korostetusti esille. Miehet hakivat toisistaan läheisyyttä ja tukea turvattomissa olosuhteissa.³²³ Sodan myötä miesten välille syntyi vahva, toverillinen suhde,

---

320 Wuolijoki 1944, 70-72.

321 Nätkin 1994, 143-144, 146-147.

322 Mustola 2006, 174.

323 Juvonen 2006, 316.

joka saattoi sitten johtaa rakkauteen ja siitä eteenpäin seksuaalisuuteen. Sama kuvio saattoi muodostua myös toisinpäin: seksisuhteesta muodostui syvä toveruus. Naisten puuttuessa miesten välinen toveruus oli myös huolenpitoa, ja joidenkin kohdalla oman joukon tarjoama turva, hyväksyntä ja huolenpito saattoi muodostua niin vahvaksi kokemukseksi, että tunnetasolla rauhaan paluuta ei edes kaivattu.³²⁴

Homoseksuaalisuus oli vielä sotien aikaan kielletty lailla,³²⁵ ja siitä annetut tuomiot lähtivät nousuun sodan jälkeen. Homouden perusteella langetettiin 1930-luvulla yhdeksän³²⁶ tuomiota vuosittain. Sotavuosina 1941-1944 tuomioita oli hieman vähemmän, vain kuusi vuodessa. Tämän jälkeen määrä nousi ja vuoteen 1949 asti se oli peräti 28 vuodessa. 1950-luvulla määrän kasvu jatkui, ollen 54 vuotta kohden.³²⁷ Näreen mukaan tämä kertoo siitä, että sota toimi osittain kasvupohjana homoseksuaalisuudelle.³²⁸ Samasta asiasta kertoo myös se, että kaupungeissa homouteen liittyvä sanasta rikastui ennen sotia ja sotien aikana. Monet myös törmäsivät homouteen ensi kertaa tällöin, kun homous alkoi esiintyä useammin sekä oppineessa puheessa että kansanomaisessa puheessa.³²⁹ Muistelmissa homoseksuaalisuudesta puhutaan kuitenkin vähän.³³⁰ Esimerkiksi Pippingin väitöskirjassaan käsittelemässä komppaniassa ei hänen mukaansa homoseksuaalisuutta esiintynyt lainkaan.³³¹

Tosin joitain mainintoja asiasta muistelmistakin löytyy. Teoksessa *Sotasavotta* eräs mies kertoo, että tällaisia ”miehimyksiäkin” joukossa oli, jopa vartiovuorossa olevat miehet oli kerran tavattu harrastamasta seksiä. Tätä kuitenkin oli paheksuttu lähinnä siksi, että miehet olivat unohtaneet vartioehtävänsä.³³² Suhtautuminen tällaisista puuhista yllätettyihin miehiin tuntuu muutenkin vaihdelleen hyvin paljon. Muut korsun asukkaat saattoivat tietää rintamalla syntyneistä homoseksuaalisista suhteista, mutta tätä ei välttämättä katsottu pahalla, vaan ennemminkin miesparin suhteen seuraamista pidettiin viihteenä asemasodan arjessa. Toisaalta kiinnijäämisen seurauksena saattoi olla myös pahoinpitelyä tai lähettäminen eri osastoon. Kun sotaväen rikoslaissa ei ollut homouden rikollistavaa pykälää samoin kuin siviilejä koskevassa rikoslaissa, rangaistusten

---

324 Mustola 2006, 178-179.

325 Näre 2008, 371, 373.

326 Tässä esitetyt luvut ovat keskimääräisiä lukuja vuotta kohden.

327 Mustola 2006, 180.

328 Näre 2008, 371, 373.

329 Löfström 1999, 219, 229-230.

330 Näre 2008, 371, 373.

331 Pipping 1978, 184.

332 Sotasavotta 1974, 292-293.

toteuttaminen tapahtui luultavasti juuri omavaltaisena toimintana.³³³

Miehet eivät olleet ainoita, joiden homoseksuaalisiin kokeiluihin sota tarjosi mahdollisuuksia. Ilmeisesti naisten välisiä suhteita ei rintamalla syntynyt kovin paljon, mutta toisaalta myös niiden tunnistaminen oli vaikeampaa, kun naiset muutenkin halusivat ja koskettelivat toisiaan miehiä enemmän. Naisten välinen ystävyys oli muutenkin fyysisempää, joten myös lesbous oli täten helpompi pitää piilossa. Naistenvälisistä seksuaalisista suhteista ei Suomessa puhuttu, vaan ne olivat lähes tabun asemassa ennen 1960-luvun loppua, jolloin Hymy nosti asian keskustelun aiheeksi. Kati Mustola kertoo kartoittaneensa muistitietoa suomalaisesta lesbohistoriasta, jonka myötä hän oli usein törmännyt jo edesmenneisiin pareihin, jotka olivat tavanneet toisensa ollessaan lottina rintamalla. Laajempi muistitiedon ja aineiston kerääminen oli kuitenkin tyssännyt tähän, sillä sukulaiset ovat ilmeisesti halunneet ummistaa silmänsä tällaisilta suhteilta ja muikin suhteista kertova aineisto oli hävitetty joko parin itsensä ja sukulaisten toimesta.³³⁴

Sodan jälkeen sodanaikaista homoseksuaalisuutta käsittelevää puhetta ei yhteiskunnassa juuri ollut, vaikka toisaalta juuri sota nosti tämän aiheen pinnalle aiempaa enemmän.³³⁵ Tuon ajan Suomessa homoseksuaalisuus demonisoitiin ajanviete- ja skandaalilehdistössä esittämällä se hyvin vastenmielisellä tavalla esimerkiksi yhdistettynä eläimellisyyteen. Homoseksuaalisuus yhdistettiin sotien jälkeen myös mielellään ruotsalaisiin tai saksalaisiin³³⁶, jolloin se voitiin ajatuksellisesti siirtää pois suomalaisista sotilaista ja teroittaa heidän heteroseksuaalista maskuliinisuuttaan. Koska homoseksuaalisuutta pidettiin vaarallisena, pelättävänä ja halveksuttavana asiana, homoseksuaalit joutuivat vaikenemaan. Homoseksuaalisuudesta muodostui salaisuus, jota ei voinut tuoda ilmi edes lähipiirilleen.³³⁷ Sodan jälkeen sellaisetkin miehet, jotka sodan aikana olivat harrastaneet homoseksuaalisia suhteita, saattoivat palata takaisin heteroseksuaalin elämään, mennä naimisiin ja hankkia lapsia. Homoseksuaalisuus vaipui yhteiskunnassa unohduksiin, sodanaikaisista homokokemuksista vaiettiin ja takerruttiin vahvasti heteronormiin. Biseksuaaleille tämä oli helpompaa, mutta homoseksuaaleille ”väärän” sukupuolen kanssa solmittu avioliitto tarjosi usein vain onnetonta avioelämää. Moni kuitenkin koki heteroavioliiton ainoana mahdollisena vaihtoehtona silloisessa yhteiskunnassa. Miehet saattoivat päätyä heteroavioliittoon myös

333 Mustola 2006, 176-177, 180-181; Juvonen 2006, 317.

334 Mustola 2006, 184-185.

335 Mustola 2006, 171.

336 Sodan jälkeen yleistyneet puhekieliset nimitykset ”hintti” ja ”hinttari” olivat väännöksiä saksankielen anaaliseksiin viittaavista sanoista ”von Hinten” tai ”hintenrum” (Juvonen 2006, 332).

337 Juvonen 2006, 332, 334, 336, 339.

voidakseen hankkia lapsia.³³⁸

Tampereen raastuvanoikeudessa vuosina 1943 ja 1945 myönnettyjen avioerojen joukossa ei ollut yhtään tapausta, jossa olisi mainittu kahden samaa sukupuolta olevan henkilön välisestä suhteesta. Koska tutkimuskirjallisuuden perusteella homoseksuaalisuus kuitenkin jopa vahvistui sodan aikana, sen näkymättömyys avioeroasiakirjoissa sopii käsitykseen siitä, että hävettäväksi koetusta aiheesta ei haluttu puhua julkisesti ja se pyrittiin pitämään piilossa.

Prostituutio

Irtosuhteiden yksi muoto oli prostituutio, jonka lisääntymiselle sota ja sotilaiden jatkuva liikkuminen paikasta toiseen loi myös otolliset olosuhteet. Kun ruoasta ja muusta tavaroista oli pulaa, seksiä saatettiin käyttää myös vaihdon välineenä.³³⁹ Sota-aikana naisten harjoittaman prostituution määrä kasvoi esimerkiksi Helsingissä merkittävästi. Ennen sotaa vuonna 1937 irtolaislainsäädännön piiriin joutuneita naisia oli 670, ja sodan jälkeen vuonna 1945 määrä oli 1212. Määrä nousi vielä muutaman vuoden, kunnes alkoi jälleen laskea. Lähes kaikki prostituoidut kuuluivat työväenluokkaan tai alempaan keskiluokkaan.³⁴⁰

Osa naisista päätyi myös rintamaolosuhteissa prostituutioon syystä tai toisesta. Pystynen tuo rintamamuistelmissaan esille tapauksen, jossa prostituoitu toimi Punaisen Ristin autossa, ja maksuksi naiselle kelpasi mikä tahansa voileivästä tupakkaan. Kysyntää riitti, ja sotilaat jonottivat auton edessä odottaen omaa vuoroaan.³⁴¹ Sodanaikaisia ihmissuhteita tutkineen Jenni Kirveen mukaan sota-ajan puute olikin ainakin yksi lisääntyneen prostituution taustalla vaikuttaneista syistä.³⁴² Näreen mukaan tähän viittaa myös se seikka, että naisten osuus sukupuolitautilartunnoissa alkoi nousta sodan loppua kohden, mutta väheni taas sodan jälkeen. Taloudelliseen ahdinkoon joutuneet naiset joutuivat siis käyttämään seksiä turvatakseen elantonsa. Asemat olivat yleisiä prostituution harjoittamisen paikkoja, ja seksiä ostivat esimerkiksi saksalaiset sotilaat.³⁴³

Vuonna 1936 annetussa irtolaislaissa irtolaiseksi määriteltiin muun muassa henkilö, joka ”pitämällä

---

338 Mustola 2006, 186, 188.

339 Näre 2008 B, 24.

340 Järvinen 1990, 84, 91.

341 Pystynen 2007, 184.

342 Kirves 2010 c, 110.

343 Näre 2008, 363, 365.

tapanaan hankkia tuloja hyvien tapojen vastaisilla ja siveellisesti hylättävillä keinoilla taikka muulla elämäntavallaan tuottaa ilmeistä vaaraa yleiselle järjestykselle, turvallisuudelle tai siveellisyydelle.”³⁴⁴ Margareth Järvinen on tutkimuksessaan kartoittanut prostituutiota eri aikoina Helsingin osalta. Hän toteaa prostituutiokontrollin yhden funktion olleen naisten käytöksen kontrolloiminen miesten taholta. Leimaamalla prostituutio paheksuttavaksi ja kontrolloitavaksi asiaksi yhteiskunta samalla vahvisti jakoa prostituoitujen eli ”epänormaaleiden” ja ei-prostituoitujen, ”normaalien” naisten välillä. Vaikka prostituutiota pidettiin sosiaalipoliittisena ongelmana, järjestyshäiriönä ja nuoriso-ongelmana, kontrolli kohdistettiin aina naisiin. Irtolaislakeja ei sovellettu prostituution asiakkaisiin, eikä heihin kohdistettu rikosoikeudellisia toimenpiteitä. Jopa nuorten kohdalla ongelman lähtiin olevan lähtöisin nuorista prostituoiduista tytöistä, ei aikuisista miehistä, jotka käyttivät heidän palvelujaan. Prostituutiokontrollia ei myöskään kohdistettu miesprostituutuihin, vaikka periaatteessa irtolaislait koskivat myös heitä.³⁴⁵

1940- ja 50-luvuilla saattoi prostituoidun leiman saada myös nainen, jolla ei ollut mitään tarkoitusta myydä seksiä. Koska naisen ei ollut hyväksyttävää esimerkiksi liikkua kaduilla yöaikaan edestakaisin tai seurata tuntematonta miestä kotiin, saattoi tämänkaltaisestakin käytöksestä joutua prostituutioepäilyyn alaiseksi. Naisten täytyi perustella iltakävelyitään esimerkiksi elokuva- tai perhekäynneillä. Naisten seksuaalisuuden tuli liittyä avioliittoon, kotiin ja yksityiselämään, eikä normaali naisen seksuaalisuus näkynyt julkisuudessa. Naiset, jotka rikkoivat tämän rajan ja siirtyivät miehelle alueelle, tuomittiin ”epänormaaleiksi”.³⁴⁶ Aineistossani mahdollinen prostituutio nousi esiin sellaisten aviorikostapausten yhteydessä, joissa naisella oli ollut useita avioliiton ulkopuolisia suhteita ja häntä epäiltiin prostituutiosta. Epäilijöinä olivat tapauksen todistajat, eli useimmiten naapurit tai pariskunnan tuttavat, tai naisen aviomies. Tämä kertoo juuri yhteisön taholta tulevasta kontrollista. Kaikki tällaiset tapaukset liittyivät huoruuden perusteella myönnettyihin avioeroihin.

Uskottomuus

Jatkosodan aikana oltiin hyvin huolissaan puolisoiden pysymisestä uskollisena, eikä huoli ollut tyhjästä syntynyt. Kuten jo aiemmin kävi ilmi, avioerojen myöntämissyissä tapahtui muutos sodan aikana ja sen jälkeen. Huoruus eli uskottomuus avioeron perusteena lähti nousuun heti jatkosodan

---

344 Irtolaislaki 57/1936.

345 Järvinen 1990, 246-247.

346 Järvinen 1990, 249-254.

alettua. Sodan jälkeen tämä peruste oli jo kohonnut huomattavasti sotaa edeltävään tilanteeseen verrattuna: ennen sotaa vuosina 1936–1940 sen osuus kaikista myönnetyistä eroista oli 12 %, mutta sodan jälkeen luku oli jo noin 33,5 %.³⁴⁷ Vaikka tilanne hieman normalisoitui avioerojen määrän vähentyessä ja välirikkooperusteen noustessa jälleen yleisimmäksi avioeron syyksi, uskottomuus avioeron perusteena jäi kuitenkin aiempaa korkeammalle tasolle myös olojen normalisoiduttua.³⁴⁸ Korkeimmillaan uskottomuuden osuus oli vuosina 1943-1945.³⁴⁹

Tutkielmani aikarajauksen molemmat vuodet kuuluvat ajanjaksoon, jolloin uskottomuus avioeron perusteena oli korkeimmillaan. Kenties tämän vuoksi sukupuolimoraaliin liittyvistä, edellä esittelemistäni ilmiöistä uskottomuus oli ainoa, joka nousi aineistosta selvästi esiin. Vuonna 1943 huoruuden tai sukupuolitaudin perusteella myönnettiin Tampereen raastuvanoikeuden avioeroista 84, joka oli noin 40 prosenttia kaikista tuona vuonna myönnetyistä eroista.³⁵⁰ Tässä nähdään myös melko selvä ero koko maan tilanteeseen verrattuna, sillä koko maan tasolla uskottomuuden ja sukupuolitaudin perusteella myönnettiin noin 33 prosenttia kaikista eroista.³⁵¹ Huoruuden perusteella avioeroa hakeneiden sukupuolijakauma oli vuonna 1943 hyvin tasainen, eli noin puolessa tapauksista hakijana oli mies ja puolessa nainen.

Vuonna 1945 uskottomuuden tai sukupuolitaudin perusteella myönnettävien erojen määrä oli omassa aineistossani jo hieman laskenut vuodesta 1943. Tapauksista noin kolmasosa myönnettiin näiden syiden perusteella. Tänä vuonna liki 70 prosenttia eroista oli naisten hakemia, eli myös tässä tapauksessa oli tapahtunut muutosta edelliseen tutkimaani vuoteen nähden, jolloin molemmat sukupuoli olivat avioeron hakijoina yhtä usein. Uskottomuuden käyttö avioeron perusteena oli siis harvinaisempaa kuin edellisenä tutkimani vuonna, mutta eron hakijana oli yhä useammin nainen.

Kuten aiemmin toin esille, aikalaiset olivat hyvin huolissaan naisten uskottomuudesta ja heikentyneestä moraalista. Kuitenkin myös miesten uskollisuus puhutti, ja Porio väittääkin, että yleisimmin juuri nainen haki avioeroa miehen uskottomuuden vuoksi. Uskottomuus saattoi olla jatkunut pitkäänkin, ja miehellä saattoi olla jopa lapsia uuden kumppaninsa kanssa.³⁵² Tämä sopii

---

347 STV 1946-1947, 59.

348 Koskelo 1979, 83.

349 STV 1949, 50, STV 1952, 39.

350 Käsittelen sukupuolitaudin perusteella myönnettyjä avioeroja uskottomuusperusteen yhteydessä, sillä lähes poikkeuksetta avioliiton aikana ilmenneen sukupuolitaudin taustalla oli uskottomuus.

351 STV 1944-1945, 58.

352 Porio 2001, 233.

myös oman tutkimukseni tuloksiin sikäli, että jälkimmäisenä tutkimani vuonna naiset hakivat eroa uskottomuuden perusteella huomattavasti miehiä useammin, ja lisäksi miesten kohdalla uskottomuustapauksissa oli usein kyse pidempään jatkuneesta tapailusta. Myös Suomen Sotilaan kirjoituksessa vuonna 1944 oltiin huolissaan juuri miesten uskottomuudesta. Lehdessä ilmestynyt artikkeli oli otsikoitu ”Avioerot ja sota. Miesten uskottomuus lisääntynyt” ja sen mukaan avioliittoja sota-aikana uhkasi useammin asepalveluksessa olevan miehen kuin kotona odottavan vaimon aviorikos.³⁵³

Aineistossani huoruuden perusteella myönnettyissä avioerotapauksissa oli huomattavissa selviä eroavaisuuksia miesten ja naisten uskottomuustapausten välillä. Miesten uskottomuustapauksissa yleistä oli se, että uskottomuus oli tapahtunut yhden, usein jopa nimeltä mainitun naisen kanssa. Usein miehet olivat seurustelleet toisen naisen kanssa säännöllisesti ja myös julkisesti, peittelemättä ja häpeilemättä, kuten seuraavassa tapauksessa: ”Vastaaja oli syönytkin A:n luona ja seurustellut vakinaisesti tämän kanssa kulkien kaupungilla A:n kanssa käsikoukkua.”³⁵⁴ Toisinaan mies oli jopa asunut toisen naisen kanssa, ja naiselle oli mahdollisesti tehty jo lupauksia yhteisestä tulevaisuudestakin. Näin oli käynyt seuraavan esimerkin tapauksessa, jossa mies oli tehnyt huorin saman naisen kanssa useasti. Miehen vaimo oli mennyt töihin tapaamaan miestänsä, joka oli yövartijana Takolla, mutta vartijan koju oli ollut lukossa. Kopin sisältä oli kuulunut naisen ääni ”Ei teitä täällä tarvita, sillä miehenne ottaa Teistä eron ja menee minun kanssani naimisiin.”³⁵⁵ Miesten kohdalla yleistä oli siis se, että kanssakäyminen toisen naisen kanssa ei rajoittunut vain sukupuoliyhteyteen, vaan naisen kanssa myös seurusteltiin muuten. Toisaalta näin yksioikoista ei miestenkään uskottomuus ollut, vaan myös tästä joukosta löytyi tapauksia, joissa mies oli sortunut uskottomuuteen todistajien kertomusten mukaan useampien naisten kanssa.

Naisen uskottomuudenperusteella myönnettyissä avioeroissa tyypillistä oli sen sijaan se, että naisella oli ollut useampia avioliiton ulkopuolisia suhteita ja todistajien kertomusten mukaan hänen luonaan kävi usein eri miehiä. Usein tällaisiin tapauksiin liittyi myös alkoholi ja todistajien kuvausten mukaan muutenkin ”holtiton” elämäntapa. Tämä ero naisten ja miesten välillä oli aineistossani melko selkeä. Osittain tähän ovat saattaneet vaikuttaa myös sodan luomat olosuhteet, kun naiset jäivät yksin kotiin ja mahdollisuuksia vapaamman elämän viettämiseen tarjoutui. Lisäksi

---

353 Olsson 2005, 162-163.

354 TKA Tro Ca 425 755 § / 14.5.1945.

355 TKA Tro Ca 425 855 § / 28.5.1945.

naapurikontrolli toimi tällaisissa tilanteissa hyvin tehokkaasti, koska naapureiden oli ilmeisen helppo tarkkailla toisissa asunnoissa vierailevia henkilöitä.

Esimerkiksi toukokuussa 1943 haetussa avioerossa mies oli käynyt sodan aikana lomilla kerran, mutta ei ollut saanut tietää vaimonsa uskottomuudesta. Sodan jälkeen tilanne paljastui miehelle, ja tämä haki avioeroa tiedon saatuaan. Tapauksessa todistajana ollut naisen vuokralainen kuvaili naisen elämää seuraavasti:

A:n luona kävi hyvin usein, ehkä noin joka viikko, vieraita miehiä, eri henkilöitä, jotka usein olivat yötäkin A:n luona, ja nautti hän näiden miesten kanssa joskus väkijuomiakin, vaikkakin vähemmässä määrässä. [...] Huomasin, että A harjoitti hänen luonaan käyneiden miesten kanssa sukupuoliyhteyttä.³⁵⁶

Jatkuva miesten virta naisen asuntoon kielii siitä, että kyse ei välttämättä ole ollut esimerkiksi huvittelunhalusta tai sodan tuoman ahdistuksen hukuttamisesta avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin. Todistajien lausuntojen perusteella vaikuttaa todennäköiseltä, että osassa tapauksista on kyseessä saattanut olla suoranaisten prostituutio. Toisinaan naiset ovat maininneet joko omissa lausunnoissaan tai todistajien lausuntojen mukaan, etteivät he ole koskaan ottaneet rahaa miehiltä, joiden kanssa ovat olleet sukupuoliyhteydessä. Näiden väitteiden taustalla on kuitenkin voinut vaikuttaa myös pelko joutumisesta irtolaiskontrollin alaisuuteen, mikäli tieto prostituution harjoittamisesta tulisi ilmi.

Kesäkuussa vuonna 1943 myönnettyssä avioerossa vireillepanijana ollut mies on sodasta palattuaan saanut vaimostaan tietoja, joiden vuoksi hän uskoo vaimonsa olevan yleinen nainen. Myös tapauksen todistajat kertoivat samaa, ja lisäksi heidän mukaansa nainen oli ollut usein juovuksissa.

Mies kertoo seuraavaa:

Avioliittoon mennessäni olin sotapalveluksessa ja sen jälkeen olen ollut niin yhtä mittaa sotapalveluksessa, että yhdessä olemme asuneet ainoastaan vähän yli puoli vuotta. Nytemmin olen saanut tietää, että vaimoni, joka jo ennen avioliittoa näyttää olleen huonomaineinen nainen, mistä seikasta minulla avioliittoa solmitessani ei ollut tietoa, on koko sen ajan kun olen ollut sotapalveluksessa, viettänyt täällä Tampereella aviorikollista elämää, jopa siihen määrin, että häntä nytkin voi pitää yleisenä naisena.³⁵⁷

Seuraavassa tapauksessa nainen on pöytäkirjan mukaan itsekin myöntänyt, että on toiminut kuten yleinen nainen, vaikkakaan ei myönnä ottaneensa maksua seksistä. Tapauksessa ”työtä vieroksuva ja juopottelevaa irtolaiselämää” viettävästä naisesta kerrotaan seuraavasti:

Kertoi viime kesänä tullessa Pyynikillä tuntemaan tehtaantyöntekijät A:n ja B:n, ja on alkanut seurustella heidän kanssaan. Samat naiset ovat tuoneet usein kuulusteltavan asuntoon sekä juopuneita että selviä sotilaita. Naisten mukana tulleet miehet ovat tuoneet sinne väkijuomia, joita oli ryypiskelyä

---

356 TKA Tro Ca 222 382 § / 12.5.1943.

357 TKA Tro Ca 409 593 § / 7.6.1943.

asunnossa, kertojan kuitenkin ainoastaan vähän. Kertoi vasta viime kesänä aloittaneensa väkijuomien nauttimisen, aikaisemmin ei ole käyttänyt lainkaan. [...] Kertoi tunteneensa noin pari vuotta erään rintamalla olevan korpraalin, jonka nimeä ei tahdo tuoda julkisuuteen ja jonka kanssa kertoi olleensa kirjeenvaihdossa ja olleensa hänen kanssaan joskus sukupuoliyhteydessäkin, viimeksi viime tammikuussa, mutta ei ole koskaan vaatinut siitä maksua eikä sitä ole tarjottukaan. [...] Kun kertoja eilen eli 12-4-44 oli tavannut miehensä äidin, tämä oli sanonut, että kertoja on ”tavallinen huora” ja kertoja vastasi tähän myöntävästi ”niin olenkin”.³⁵⁸

Yllämainitun tapauksen nainen oli ollut tekemisissä myös poliisin ja huolto-osaston kanssa. Miksi nainen oli niin helposti lähtenyt viettämään tämänkaltaista elämää, ei kertomuksesta tule ilmi. Kuitenkin muutos käyttäytymisessä oli tapahtunut nimenomaan sodan aikana, joten sodan aiheuttamat olosuhteet ovat saattaneet olla asiinä ainakin osittain taustalla.

Osassa uskottomuuden vuoksi myönnettyistä avioeroista tuli esille myös se seikka, että puolisoon ei oltu ehditty tutustua riittävästi ennen avioliiton solmimista, tai että yhteiselo oli sodan vuoksi jäänyt vähäiseksi. Tästä joukosta käy hyvinesimerkiksi seuraava tapaus, jossa uskottomuudesta syytetty mies myöntää tekonsa, mutta viittaa puolustukseksensa sota-ajan avioliittoon ja sodan aiheuttamaan erossaoloon:

Vastaaja myöntää täällä Tampereella viime syksynä syyllistyneensä aviorikokseen, vaikka ei suinkaan jatkuvasti, kuten haastanomuksessa väitetään. Vastaajalla ei puolestaan ole mitään sitä vastaan, että hänen avioliittonsa puretaan ja kantajalle myönnetään hänen vaatimansa avioero, sillä kyseenalainen avioliitto onkin tyypillinen sota-ajan avioliitto, solmittu elokuussa 1941. Puolisot eivät koko aikana ole asuneet yhdessä, sillä vastaaja oli sodassa sodan alusta vuoden 1941 loppuun ja on tammikuusta 1942 ollut Tampereella jonne hän kyllä olisi toivonut vaimonsakin tulevan ja oli pyytänytkin häntä tulemaan, mutta vaimo ei ollut tullut.³⁵⁹

Toisaalta aineistosta käy ilmi, että myös sota-ajan ulkopuolella solmituissa liitoissa puoliso saattoi avioliiton solmimisen jälkeen osoittautua erilaiseksi kuin toinen osapuoli oli kuvitellut. Seuraavassa tapauksessa mies kokee syyn uskottomuuteen olleen vaimon todellisen luonteen paljastumisessa. Liitto on solmittu jo vuonna 1930, joten sota-ajan pika-avioliitosta ei ole kyse. Mies kertoo:

Myönnän, että olen ollut sukupuoliyhteydessä Tampereella haastehakemuksessa mainitun naisen kanssa, mutta vaimoni on syypää siihen, että olen joutunut harhateille. Mentyäni naimisiin hänen kanssaan vuonna 1930, huomasin hyvin pian, että vaimoni kuului niihin naisiin, jotka solmivat avioliittoa vaan tarkoituksella saada elättäjän. Hänen tunteensa minua kohtaan, jotka ennen avioliittoa olivat erittäin hellät, muuttuivat arveluttavassa määrässä sen jälkeen kuin hän oli päässyt toiveittensa perille.³⁶⁰

Uskottomuuden taustalla vaikuttaneet syyt eivät tästä aineistosta käyneet kovin hyvin selville. Vaikka huoruuden perusteella myönnettyjen avierojen taustalla olleet tapahtumat avautuivat jonkin verran pöytäkirjoissa olleiden lausuntojen kautta, lopullisista syistä on mahdollista esittää vain

358 TKA Tro Ca 424 555 § / 9.4.1945, TKA Tro Ca 422 180 § / 5.2.1945.

359 TKA Tro Ca 409 634 § / 21.6.1943.

360 TKA Tro Ca 225 1041 § / 17.11.1943, TKA Tro Ca 224 798 § / 15.9.1943.

oletuksia. Taustalla saattoivat vaikuttaa sodan myötä muuttuneet moraalikäsitteet, mutta toisaalta sota-aika yksinkertaisesti asetti avioliitot koetukselle uudella tavalla. Erossaolon lisäksi sota toi mukanaan kauhua ja ahdistusta, jotka oli mahdollista hetkeksi unohtaa syöksymällä romanttisiin tai seksuaalisiin suhteisiin myös vieraiden kanssa, jos oma puoliso oli kaukana. Tämä vaikuttaa sodan tuomissa poikkeusoloissa jopa ymmärrettävältä käytökseltä, ja myös avioerotilastot tukevat tätä päätelmää. Sodan jälkeen uskottomuus avioeron perusteena laski jälleen, joten syynä lisääntyneeseen uskottomuuteen näyttää löystyneen moraalien sijaan olleen nimenomaan sota ja sen mukanaan tuomat haasteet.

Uskottomat vaimot

Lopuksi tarkastelen omana ryhmänä aineistostani esiin nousseita tapauksia, joissa naisilla mainitaan olleen suhteita useiden toisten miesten kanssa oman aviomiehen ollessa sodassa. Tällaiset tapaukset saattoivat liittyä myös prostituution harjoittamiseen, ja joissain tapauksissa todistajat tai kantaja toivatkin esille epäilynsä tällaisen toiminnan harjoittamisesta. Yhteensä molempina vuosina näitä tapauksia oli 38, eli noin seitsemän prosenttia kaikista tapauksista ja miltei 20 prosenttia kaikista uskottomuustapauksista. Kyseessä oli siis kaikkien uskottomuustapausten joukosta selvästi erottuva ilmiö, kun viidesosa kaikista tapauksista kuuluu tähän ryhmään.

Naisten iät vaihtelivat välillä 19-36. Noin 34 prosenttia naisista oli eron astuessa voimaan alle 25-vuotiaita. 25-30 -vuotiaita naisia oli joukosta suurin osa, noin 50 prosenttia. Vain noin viidesosa naisista oli yli 30-vuotiaita. Nuori ikä oli siis yksi tekijä, joka yhdisti tähän ryhmään kuuluneita naisia. Sekä vuonna 1943 että vuonna 1945 suurin osa eronneista koko maan tasolla oli pariskuntia, joissa sekä mies että vaimo olivat 30-34 -vuotiaita,³⁶¹ joten tässäkin mielessä nuorempien naisten suurempi osuus tässä ryhmässä poikkesi tyypillisestä eronneiden naisten ikäjakaumasta.

Liittojen kesto tämän ryhmän kohdalla sopii yleiseen tilanteeseen näinä vuosina purkautuneiden avioliittojen kohdalla. Suurin osa, noin puolet, liitoista oli kestänyt 0-4 vuotta. Seuraavaksi yleisimmin purkautuivat 5-9 -vuotta kestäneet liitot ja ainoastaan noin 15 prosenttia liitoista oli kestänyt 10 vuotta tai enemmän. Koko maan kohdalla tilanne oli samanlainen, eli yleisimmin vuosina 1943 ja 1945 päättyivät 1-4 vuotta kestäneet liitot. Tässä suhteessa huomattavissa oli kyllä muutos yleisellä tasolla, sillä vielä vuonna 1942 yleisimmin purkautuivat 5-9 -vuotta kestäneet

---

361 SVT VI Väestötilastoa A, 85, 153.

liitot.³⁶² Yleisimpiä naisten useimmat uskottomuustapaukset olivat siis liitoissa, jotka olivat suhteellisen tuoreita. Tässä tapauksessa ryhmä ei kuitenkaan muodosta poikkeusta koko maan tilanteeseen verrattuna.

Kysymykseen siitä, mikä yhdisti naisia, joilla mainittiin olleen useita jopa prostituutiota muistuttaneita uskottomuustapauksia sodan aikana, ei ole helppo löytää vastausta. Naiset olivat hieman tavallista nuorempia, joten edellä esille tullut nuoren aviovaimon yksinäisyys sodan puristuksissa saattoi olla yksi käytöstä selittävä tekijä. Yksinäisyydestä ja läheisyyden kaipuudesta kertoo hieman ronskillakin tavalla seuraava tapaus, jossa naisen mainittiin Nekalassa pidetyissä juhlissa tarranneen sotamiehen kaulaan ja sanoneen: ”Antakaa minulle tupakkaa, pusuja ja mulkkua, en ole saanut niitä pitkään aikaan”.³⁶³ Tässä tapauksessa eroa ei tosin ollut tuomittu uskottomuuden perusteella vaan siksi, että miehen katsottiin uhanneen naisen henkeä. Tapaus tuo kuitenkin hyvin esille sen, millaisia syitä esimerkiksi juhlissa käymisen ja muiden miesten seurustelun taustalla saattoi olla.

Vaikka perimmäistä syytä naisten käytökselle tarkemman henkilökohtaisen aineiston puuttuessa ei ole mahdollista löytää, oman aineiston perusteella näyttää siltä, että naisten moraalista sodan aikana kannettu huoli ei ollut täysin aiheeton. Kuitenkaan tätä ei ole syytä korostaa liikaa, sillä naapurikontrollin ja jossain määrin jopa kaksinaismoralistin ilmapiirin vuoksi naisten uskottomuustapauksiin ja alkoholinkäyttöön kiinnitettiin luultavasti enemmän huomiota ja suhtauduttiin paheksuvammin kuin miesten vastaaviin tapauksiin.

7 Ulos häkistä? Naisten roolin muutos sodan seurauksena

Sota toi mukanaan monenlaisia muutoksia elämään niin naisten kuin miestenkin kohdalla. Naisten kohdalla muutokset näkyivät esimerkiksi avartuneessa elämänpiirissä. Haavio-Mannila tuo esille, miten monien naisten kohdalla sota muutti heidän elämänsä itsenäisemmäksi ja omavaraisemmaksi.³⁶⁴ Andersonin mukaan sodanaikaisissa muutoksissa piileekin aina vapauttava mahdollisuus naisten kannalta. Perinteiset arvot ja käytännöt on pakko kyseenalaistaa, kun tuotannon kysyntä on korkeimmillaan ja miehet ovat sotakoneiston palveluksessa.³⁶⁵

---

362 STV 1949, 50.

363 TKA Tro Ca 222 498 § / 18.6.1943.

364 Haavio-Mannila 1993, 334.

365 Anderson 1982, 3.

Yksi tavoista, joilla sodan vaikutukset naisten elämässä näkyivät, oli muuttunut työnjako. Miesten ollessa rintamalla naisten oli tartuttava myös perinteisesti miehelle kuuluvaksi miellettyihin töihin. Tämän myötä muuttuivat myös käsitykset siitä, millaiset työt ovat naisille sopivia ja millaiset eivät.³⁶⁶ Goodmanin mukaan Iso-Britanniassa muutos merkitsi myös naisten siirtymistä perinteisesti miehille kuuluneeseen julkiseen tilaan kodin ulkopuolelle sijoittuvan työn kautta. Naisten palkat jäivät usein miehiä huonommiksi, mutta tästä huolimatta työelämään astuminen tarjosi uusia vapauksia ja toimi näin myös emansipaation edistäjänä. Osa naisista sai sodan myötä ensimmäistä kertaa mahdollisuuden esimerkiksi huolehtia perheen taloudesta.³⁶⁷ Naisten rooleja sota-aikana tarkastelleen Ilona Kemppaisen mukaan Suomessa naisten työssäkäynnillä ei ollut aivan samanlaista suhdetta naisten emansipaatioon. Täällä naiset olivat olleet mukana työelämässä jo ennen sotaakin, eikä naisten työssäkäynnin lisääntyminen siksi tapahtunut aivan samassa mittakaavassa kuin monissa muissa maissa. Kemppainen esittää, että loppujen lopuksi sodan mukanaan tuoma työssäkäynnin lisääntyminen ei vaikuttanut ratkaisevasti naisten emansipaatioon, vaan kyse oli ainoastaan poikkeuksellisissa olosuhteissa tapahtuneesta muutoksesta. Lisäksi sodan jälkeen koettiin vastapainoisesti kotiäitiyden arvostuksen lisääntyminen.³⁶⁸

Kaija Heikkisen rintamanaisia käsittelevästä teoksesta käy kuitenkin ilmi, että yhteyksiä naisten työssäkäynnin ja voimaantumisen³⁶⁹ väliltä on Suomenkin kohdalla löydettävissä. Heikkisen mukaan voimaantumista tapahtui monilla ulottuvuuksilla, riippuen naisen lähtökohdista. Yksi tällainen ulottuvuus sodanaikaisessa yhteiskunnassa oli juuri naisten työssäkäynti. Heikkinen tuo esille, että sukupuolinen työnjako näkyi myös rintamalla, sillä naiset tekivät paljon esimerkiksi hoitotyötä, joka muutenkin miellettiin naisille kuuluvaksi. Voimaantuminen saattoi kuitenkin tapahtua myös muuten kuin sukupuoliroolien murtumisen kautta, sillä kaikki naiset, kuten koululaiset tai taustaltaan keskiluokkaiset opiskelijat eivät suinkaan olleet tottuneet hoiva- tai huoltotöihin, vaan opettelivat täysin uutta aluetta. Lisäksi voimaantuminen saattoi näkyä itsetunnon kasvuna, kun tietyissä työtehtävissä, esimerkiksi viestintä- tai kansliatehtävissä, työskentelevät naiset huomasivat pärjäävänsä töissä miehiä paremmin. Myös uusien asioiden kuten laskutaidon oppiminen esimerkiksi kanttiineissa ja ruokaloissa työskentelevien naisten kohdalla edisti

---

366 Olsson 2008, 151.

367 Goodman 2010, 20, 101.

368 Kemppainen 2005, 457.

369 Heikkisen mukaan voimaantuminen näyttäytyy itsetunnon kasvuna, uusina näköaloina, reflektioivana suhtautumisena omaan elämään ja patriarkaattisen järjestelmän kyseenalaistamisena.

itsetunnon kasvua.³⁷⁰

Kaikkien naisten kohdalla sota ei kuitenkaan ollut vapauttava tai voimauttava kokemus. Osalla naisista sodan tarjoamien tilaisuuksien hyödyntäminen jäi väliin työn määrän ja raskauden vuoksi.³⁷¹ Naisten työssäkäyntiin kohdistui myös useita käytännön ongelmia, kuten lastenhoito työpäivän aikana.³⁷² Penny Summerfieldin tutkimuksesta tulee esille, miten eri tavalla brittiläiset toisen maailmansodan aikana palvelukseen osallistuneet naiset kokivat sodan. Osa naisista koki esimerkiksi vapautuneensa vanhempien ja aviomiesten kontrollista, muuttuneensa sosiaalisemmaksi uusien ihmisten tapaamisen myötä, oppineensa uusia taitoja ja löytäneensä uusia puolia itsestään. Osa oli kuitenkin paljon skeptisempi sen suhteen, oliko sodalla ollut heidän elämäänsä positiivista vaikutusta. Heille sodassa oli ollut kyse lähinnä selviytymisestä, eivätkä he kokeneet sotaan liittyvän henkilökohtaista muutosta. Sodan jälkeen he olivat edelleen matalapalkkaisia työntekijöitä, joiden elämän keskiöksi riittivät lapset, koti ja perhe. Summerfield huomasi suhtautumistavan vaihtelevan esimerkiksi sen mukaan, oliko nainen työskennellyt rintamalla vai siviilissä siten, että jälkimmäisten kokemukset olivat yleensä negatiivisempia.³⁷³

Vaikka brittinaisia koskevat tutkimustulokset eivät olekaan suoraan rinnastettavissa Suomessa vallinneeseen tilanteeseen, voidaan joitain yhtäläisyyksiä löytää. Suomessakin kotirintaman naisten kokemukset poikkesivat varmasti osana rintamaa työskennelleiden naisten kokemuksista. Olsson tuo esille, miten esimerkiksi maaseudulla naiset joutuivat rankan paikan eteen, kun kaikki tilan työt tulivat heidän hoidettaviksi miehen ollessa rintamalla. Työn fyysinen rasittavuus korostui ja sota pidensi emäntien jo ennestäänkin 12-tuntisiksi venyneitä työpäiviä. Miehet antoivat ohjeita kirjeitse rintamalta, mutta lopullinen töistä selviytyminen jäi naisten harteille.³⁷⁴ Sota-ajan naisjärjestöjä tutkineen Mirja Satkan mukaan naisten erilaisista lähtötilanteista huolimatta yleisellä tasolla voidaan kuitenkin todeta sodan laajentaneen naisten elinpiiriä yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin tehtäviin, perinteisen roolin eli maatilán, kodin- ja lastenhoidon ulkopuolelle.³⁷⁵ Lisäksi Erja Saraste tuo naisten paikkaa sodassa käsittelevässä artikkelissaan esille, että sotavuosina naisten toimeentulo yleisesti ottaen parani ja myös yhteiskuntaluokkien väliset erot tasoittuivat.³⁷⁶

---

370 Heikkinen 2012, 333-339.

371 Näre 2008, 375-377.

372 Saraste 1994, 96.

373 Summerfield 2010, 18, 21, 25.

374 Olsson 2008, 175.

375 Satka 1994, 77.

376 Saraste 1994, 96.

Yhteiskunnan tasolla näkyvien muutosten lisäksi sota vaikutti naisten ja miesten työnjakoon ja rooleihin myös perheiden sisällä. Näreen mukaan ennen sotaa vallalla oli kulttuuri, jossa miehellä oli perheessä vahva roolissa kurin ja järjestyksen ylläpitäjänä. Sota horjutti tätä asetelmaa, kun kotiin palasi henkisesti tai ruumiillisesti haavoittuneita miehiä, jotka aiemman paikkansa lunastamisen sijaan saattoivat itse tarvita apua. Näin kurinpitäjän rooli saattoi jäädä naiselle. Naiselle muuttunut asetelma ei välttämättä ollut lainkaan mieluinen, vaan miehen kyvyttömyys asettua entiseen rooliinsa saattoi aiheuttaa suuren pettymyksen. Sodan voidaan siis Näreen mukaan sanoa vieneen miehisiydeltä arvovaltaa.³⁷⁷ Kyseessä ei ollut ainoastaan suomalaisissa perheissä näkynyt muutos. Hornung toteaa itävaltalaisen pariskunnan sodanjälkeistä elämää koskevan tarkastelunsa pohjalta, että sodan jälkeen oli täysin selvää, että nimenomaan perheiden sisäiset voimasuhteet olivat muuttuneet.³⁷⁸

Pertti Lassila on tutkinut rauhaan paluuta kaunokirjallisuudessa. Hänen mukaansa aikaa käsittelevästä kirjallisuudesta esiin nousevat vahvasti miehen ja naisen suhteen ongelmat: seksuaalisuus, sukupuolimoraali, avioliiton ja perheen asema ja naisen ja miehen roolien muutokset. Nämä teemat ovat niin vahvasti näkyvillä, että sotakokemukset ja kansakunnan tulevaisuus jäävät aiheina niiden varjoon. Suurimmaksi ongelmaksi näiden ohitse nousee ristiriita sodan aikana itsenäistyneen ja aikuistuneen naisen ja epäkypsän, käskytyksen alla eläneen miehen välillä. Tasavertainen vastuun ottaminen perheestä ja avioliitosta ei onnistu helposti, ja miehet kaipaavat takaisin sotaan, jossa vastaavanlaisia tunnetason ongelmia ei joutunut ratkomaan. Mies on Lassilan mukaan kaunokirjallisuudesta löydettävissä kuvauksissa aina heikompi osapuoli, eikä ole elämänkokemuksensa osalta naisen tasolla.³⁷⁹

Naisten asema sodan jälkeen

Sekä suomalaisesta että kansainvälisestä tutkimuksesta tulee esille, että sodan aikana tapahtunut muutos jäi naisten kohdalla lyhyeksi. Satka tuo esille, miten sodan jälkeen naiset saivat Suomessa väistyä miesten tieltä työpaikoilta. Vaikka kysyntä oli suurta esimerkiksi sotakorvausteollisuuden ja jälleenrakennuksen käynnistymisen vuoksi, suurin osa naisista joutui jättämään työpaikkansa, sillä

---

377 Näre 2008, 350.

378 Hornung 2010, 50.

379 Lassila 1993, 143-144.

rintamalta palattuaan miehillä oli etuoikeus saada takaisin aiempi työpaikkansa.³⁸⁰ Andersonin mukaan Yhdysvalloissakaan naisten asema työmarkkinoilla ei ollut sodan jälkeen juuri muuttunut. Joillain alueilla kehitystä tapahtui, mutta pääasiassa naisia pidettiin halpana työvoimareservinä, jota syrjittiin työhönotossa, palkkauksessa ja uralla etenemisessä.³⁸¹ Sama tulee esille myös Braybonin ja Summerfieldin Iso-Britanniaan sijoittuvasta tutkimuksesta. Heidän mukaansa väliaikaisena työvoimana pitäminen johti esimerkiksi siihen, että naisille ei annettu taitoja vaativia tai vastuullisia töitä.³⁸²

Cynthia Elo on tutkinut naisten elämän militarisoitua muutenkin kuin toisen maailmansodan osalta. Hänen mukaansa sodanaikaisessa väliaikaisessa muutoksessa on kyse siitä, että sotalaitos tarvitsee sodan aikana ”liikuteltavaa naistyövoimaa”, mutta sodan jälkeen tämän reservin halutaan taas asettuvan aloilleen ja omistautuvan perheelleen. Sotalaitos tarvitsee nimittäin patriarkaalista perhejärjestelmää ja sen tarjoamaa kurinpidollista apua. Vielä muutama vuosi aikaisemmin naisia oli innostettu ja Eloon mukaan suorastaan kiristetty tunteisiin vetoamalla lähtemään palkkatöihin, mutta nyt kelkka käännettiin tässä asiassa täysin. Näin naisten sodan aikana saavuttamat etuudet jäävät tilapäisiksi ja peruutettaviksi, eivätkä ne ole heidän itsensä valvottavissa.³⁸³

Perinteisen perhemallin korostaminen oli Suomessa nähtävissä oikeastaan osittain jo sodan aikana, kun äitiyttä kansakunnan uusintavan tehtävän toteuttajana korostettiin voimakkaasti.³⁸⁴ Äitiyden merkitystä naisen ensisijaisena tehtävänä tuotiin esille sodan aikana esimerkiksi elokuvissa.³⁸⁵ Äitiyden korostamiseen vaikutti myös Väestöliitto, jonka näkökulmasta³⁸⁶ nainen oli ensisijaisesti äiti. Äitiyttä pidettiin jokaisen naimisissa olevan naisen kansalaisvelvollisuutena, jota voitiin verrata miesten velvollisuuteen puolustaa maata. Väestöliitto korosti näin perinteistä sukupuolten välisiin jakoihin perustuvaa kansalaisuuskäsitettä.³⁸⁷ Äitiyttä korostettiin jo sodan aikana myös esimerkiksi Iso-Britanniassa, jossa sota-aikanakin naisen tärkeimpänä tehtävänä pidettiin vaimon ja äidin roolia.³⁸⁸ Sodan jälkeen samanlainen perinteisen perhemallin vahvistuminen oli nähtävissä myös

---

380 Saraste 1994, 98-99.

381 Anderson 1982, 173.

382 Braybon & Summerfield 1987, 286.

383 Elo 1983, 188-189.

384 Nevala-Nurmi 2012, 388.

385 Kempainen 2005, 471.

386 Satka esittelee Väestöliiton psykologin Rakel Jalaksen argumentteja, jotka olivat kuitenkin linjassa myös Väestöliiton yleisen mielipiteen kanssa. Tämän vuoksi viitataan niihin tässä Väestöliiton käsityksinä.

387 Satka 1994, 78-80.

388 Friedman 2007, 44.

esimerkiksi Länsi-Saksassa, jossa painotettiin vahvasti mieselättäjä-kotiäiti -mallia. Sen sijaan Itä-Saksassa vahvistui kahteen elättäjään perustunut malli, pääasiassa taloudellisista syistä, mutta myös poliittisista, naisten emansipaatioon liittyvistä syistä.³⁸⁹

Suomessa perinteisen perhemallin korostaminen vaikeutti naisten työssäkäyntiä muutenkin kuin asenteiden tasolla. Teollisuuden päästyä kunnolla käyntiin muodostui tilanne, jossa työmarkkinoilla olisi ollut mahdollisuuksia myös naisille. Naiset eivät kuitenkaan pystyneet käyttämään mahdollisuutta kunnolla hyväkseen yhteiskunnallisten tekijöiden vuoksi. Tehtyjen perhepoliittisten uudistusten kuten lapsilisän taustalla oli kuitenkin ollut ajatus perheestä, jossa äiti ei käy töissä vaan hoitaa lapsia kotona. Lisäksi naisten työhönohallitumista helpottavat keinot kuten lasten päivähoito olivat vielä kunnolla kehittämättä. Monet naiset olivat lisäksi jättäneet koulutuksena sodan aikana kesken, osa lopullisestikin, koska eivät katsoneet oikeaksi opiskella miesten joutuessa olemaan rintamalla.³⁹⁰

Sodan jälkeen nähtiin siis useissa maissa tilanne, jossa sodan aikana hetkellisesti epäselvemmäksi muuttanutta roolijakoa pyrittiin voimakkaasti palauttamaan ennalleen. Anderson näkee tämän ilmiön taustalla vaikuttaneen naisten itsenäistymisen ja sosiaalisen ja seksuaalisen vapautumisen herättämän huolen perheiden säilyvyydestä.³⁹¹ Claire Duchon ja Irene Bandhauer-Schöffmann käsittelevät teoksessaan naisten kokemuksia rauhaanpaluusta useissa Euroopan maissa. Kirjoittajat väittävät, että sukupuoliroolien muutos sodanjälkeisessä maailmassa oli myös kahtiajakoinen: perinteisiin järjestelyihin paluun lisäksi vallitsi myös halu rakentaa uudenlaista, tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Tässä sodassa naiset olivat olleet osallisina enemmän kuin koskaan ennen, ja esimerkiksi yksityisen ja julkisen sekä maskuliinisen ja feminiinisen väliset rajalinjat olivat sekoittuneet perustavasti. Sodan jälkeen jouduttiin määrittelemään uudelleen sukupuolen, kansallisuuden, luokan ja monien muiden kaltaisia, identiteettiä rakentavia käsitteitä.³⁹² Myös Hornung tuo esille, miten paluuta heteroseksuaalisten normien ja ydinperheen merkityksen korostamiseen edelsi neuvotteluprosessi miesten ja naisten voimasuhteiden jakautumisesta sodanjälkeisessä yhteiskunnassa.³⁹³

---

389 Hagemann 2002, 29.

390 Saraste 1994, 100-101.

391 Anderson 1982, 111.

392 Duchon & Bandhauer-Schöffman 2010, 3.

393 Hornung 2010, 54.

Suomalaisesta tai kansainvälisestä tutkimuksesta ei ole löydettävissä yksiselitteistä vastausta siihen, miten paljon sodalla oli vaikutusta naisten aseman muutokseen. Sarasteen mukaan varsinaista ”naisten esiinmarssia” ei ainakaan tapahtunut, koska sodan jälkeen naiset pyrittiin palauttamaan takaisin kotiin. Tällaisia näkemyksiä oli nähtävissä jopa viranomaisuunnitelmissa. Kannustus perheen perustamiseen ja kotiin palaamiseen onnistuikin siinä mielessä, että syntyvyys lisääntyi sotien jälkeen voimakkaasti, ja perheen perustamisen myötä useat naiset jäivät vuosiksi kotiin. Naisten varsinainen työelämään siirtyminen tapahtui vasta 1960-luvun kaupungistumisen myötä.³⁹⁴ Myös Goodmanin mukaan julkisen alueen valta säilyi miehillä ja yksityisen naisilla, vaikka sukupuolten väliset rajat jouduttiinkin sodan jälkeen muotoilemaan uudelleen.³⁹⁵ Anderson tuo kuitenkin esille, että vaikka mitään pysyvää ideologista tai institutionaalista muutosta sodan aikana ei naisten roolissa tapahtunutkaan, sota-aika kuitenkin poisti esteitä naisten työssäkäynniltä ja käynnisti täten naisten työssäkäynnin ja perhe-elämän yhteensovittamisen prosessin osoittaen samalla naisille tietä laajempiin valinnanmahdollisuuksiin.³⁹⁶

Muutosten vaikutus avioeroihin

Sodan aiheuttamat muutokset naisten miesten roolijakoon sekä työelämässä että perheiden sisällä vaikuttivat myös avioliittoihin ja tätä kautta avioeroihin. Tilanne oli ilmeisen samankaltainen sekä Suomessa että muualla Euroopassa, sillä useissa tutkimuksissa painotettiin, miten sodan myötä itsenäistyneille naisille avioliitosta lähteminen oli sekä taloudellisesti että emotionaalisesti helpompaa. Naisille tuli mahdolliseksi irtautua onnettomasta liitosta joskus vuosienkin jälkeen, koska heillä oli mahdollisuus korkeammin palkattuihin töihin, jotka antoivat heille itsevarmuutta ja itsenäisyyttä. Huonoon avioliittoon ei haluttu jäädä, vaikka tilanne eronneille naisille ei ollutkaan helppo.³⁹⁷

Myös Pauliine Koskelo on todennut usean vuosikymmenen avioeroja koskevassa tutkimuksessaan, että naisten työssäkäynnin yleistyminen on kulkenut pitkälti rinnakkain avioerojen yleistymisen kanssa. Hän tuo esille, miten työssäkäynti vähentää naisen riippuvuutta aviomiehestään taloudellisesti ja lisää todellisia mahdollisuuksia avioeroon. Pelkän taloudellisen näkökulman lisäksi työssäkäynti tuo naisen elämään muitakin muutoksia. Se lisää naisen sosiaalisia kontakteja ja

---

394 Saraste 1994, 100-101.

395 Goodman 2002, 99.

396 Anderson 1982, 174-178.

397 Shorter 1975, 272; Ormio & Porio 2001, 236-237; Anderson 1982, 82.

aktiivisuutta kodin ulkopuolella, jolloin syntyy myös helpommin uusia, oman puolison kanssa kilpailevia ihmissuhteita eri sukupuolten välille. Näiden myötä nainen ehkä alkaa arvioida omaa avioliittoaan uudelleen. Työssäkäynti myös muuttaa naisen roolia perheen sisällä tavalla, johon miehen on sopeuduttava.³⁹⁸

Andersonin tutkimuksesta käy ilmi, että tilanne oli samanlainen myös Yhdysvalloissa. Hänen mukaansa naisen palkkatyöhön meno aiheutti kitkaa puolisoitten välille myös siksi, että osa miehistä vastusti naisen palkkatyöhön menoa pelätessään sen heikentävän heidän asemaansa perheen elättäjänä ja horjuttavan perhe-elämää muutenkin. Osa naisista päätyi ottamaan työn tästä vastustuksesta huolimatta, ja päätyi hakemaan avioeroa erimielisyyden vuoksi. Tällaisessa tapauksessa avioeroa ei aina suoraviivaisesti myönnetty, vaan nainen saatettiin määrätä luopumaan työstään ja keskittymään perheestään huolehtimiseen.³⁹⁹ Tämänkaltaisissa tilanteissa tulee hyvin esille se, miten yhteiskunnan taholta koetettiin kontrolloida naisten mahdollisuuksia vapauteen ja itsenäisyyteen, ja sen sijaan korostettiin naisen ensisijaista tehtävää perheen huolehtijana.

Etsiessäni Tampereen raastuvanoikeudessa myönnettyistä avioeroista merkkejä mahdollisesta naisten aseman muutoksesta, kiinnitin huomiota etenkin muutokseen avioeron hakijoiden osuuksissa. Naisten osuus erojen hakijoista oli kasvanut huomattavasti vuonna 1945 edelliseen tutkimani vuoteen verrattuna. Muutoksessa saattoi olla kyse siitä, että sodalla oli vaikutuksensa miehiin ja esimerkiksi miesten alkoholinkäyttötottumukset muuttuivat sodan jälkeen siten, että ne vaikuttivat avioliiton onnistumiseen. Avioliitosta lähtemiseen tarvittiin kuitenkin tässäkin tapauksessa rohkeutta, sillä kuten aiemmin toin esille, tilanne ei avioeron jälkeen ollut naisille helppo.⁴⁰⁰ Naisten asenteissa täytyi siis tapahtua muutos, jotta he uskalsivat rohkeammin lähteä hakemaan avioeroa epätydyttäväksi kokemastaan liitosta. Aineistoni tukee aiemmin esille tulleita näkemyksiä siitä, että sodan aikana parantuneet mahdollisuudet itsenäisen toimeentulon hankkimiseen ja muutenkin lisääntynyt itsevarmuus muuttivat naisten asennetta myös avioliittoa kohtaan, ja tämä näkyi naisten hakemien avioerojen määrän muutoksena.

Uskottomuustapausten joukosta esiin nousi myös joukko naisia, joiden kohdalla kyse oli ollut useammasta kuin yhdestä avioliiton ulkopuolisesta suhteesta ja lisäksi esimerkiksi

---

398 Koskelo 1979, 37-39.

399 Anderson 1982, 82.

400 Ormio & Porio 2001, 236-237.

alkoholinkäytöstä ja tanssiaisiin osallistumisesta.⁴⁰¹ Myös tällainen käytös kertoo mielestäni vapautumisesta ainakin siinä mielessä, että naiset eivät välittäneet yhteiskunnan heihin kohdistamisista odotuksista ja normeista, vaan rikkoivat niitä hyvinkin julkisesti ja peittelemättä. Naisten uskottomuustapauksille tyypillinen kumppaneiden suurempi lukumäärä viittaa myös seksuaaliseen vapautumiseen ja siihen, että naiset katsoivat voivansa harrastaa seksiä myös itsensä ja nautinnon vuoksi, vaikka syyllistyivätkin samalla aviorikokseen.

8 Lopuksi

Tässä pro gradu -tutkielmassani olen tarkastellut Tampereen raastuvanoikeudessa vuosina 1943 ja 1945 osana aikakauden yleisempää moraalii-ilmastoa. Tutkimuksessani olen tuonut esille millaisista syistä ihmiset erosivat näinä vuosina, joihin avioerojen määrät nousivat merkittävästi edellisiin vuosiin nähden, ja miten mahdolliset moraalissa tapahtuneet muutokset tulivat esille avioerojen syissä. Tutkimustehtävään vastaamiseksi kartoitin 1940-luvulla vallinnutta yhteiskunnallista tilannetta, moraalista ilmastoa ja sodan yleistä vaikutusta ihmissuhteisiin. Lisäksi pohdin tutkielmassani sitä, näkyikö mahdollinen naisten aseman muutos sodan seurauksena jollain tavalla myönnettyissä avioeroissa.

Tarkasteltaessa sitä miksi pariskunnat erosivat, on luontevaa ensin eritellä niitä perusteita, joilla erot myönnettiin. Molempina tarkasteleminani vuosina yleisin syy oli kahden vuoden erilläänasuminen. Tämän perusteen taakse kätkeytyi monenlaisia tarinoita, sillä jokaisella pariskunnalla oli tietenkin ollut omat syynsä muuttaa erilleen. Valitettavasti useimmissa tapauksissa tarkempia eron taustalla vaikuttaneita syitä ei tuotu esille eroa haettaessa, vaan raastuvanoikeudessa vain todistettiin pariskunnan asuneen kaksi vuotta erossa. Osassa tapauksissa eron johtaneita tekijöitä kuitenkin avattiin hieman tarkemmin. Avioeron syynä saattoi olla esimerkiksi avioliiton solmiminen sodan aikana liian pikaisesti, eli niin sanottu sota-avioliitto, tai pariskunnan kasvaminen eron toisistaan sodan aiheuttaman erossaolon vuoksi. Sodalla oli siis vaikutuksensa myös ainakin osaan tällä perusteella myönnettyistä eroista. Sota-aikana solmittujen avioliittojen kestävydestä kannettiin ylipäänsä paljon huolta aikalaisten keskuudessa. Nämä näyttivät myös oman aineistoni perusteella purkautuvan hieman muita liittoja useammin, joskaan ero muihin liittoihin verrattuna ei ollut kovin merkittävä.

---

401 Esim. TKA Tro Ca 422 505 § / 26.2.1945; TKA Tro Ca Ca 413 1421 § / 20.12.1943; TKA Tro Ca 409 483 § / 10.05.1943.

Seuraavaksi yleisin syy avioerojen perusteena oli molempina vuosina huoruus eli uskottomuus. Koko maan tasolla uskottomuuden perusteella myönnettyt avioerot kasvattivat jatkosodan aikana osuuttaan kaikkien myönnettyjen erojen joukossa. Muutos ei kuitenkaan jäänyt pysyväksi, vaan uskottomuuden perusteella myönnettyjen avioerojen osuus kaikista myönnettyistä avioeroista alkoi sodan jälkeen laskea. Omassa tutkimusaineistossani uskottomuustapauksia oli molempina vuosina runsaasti. Poikkeus koko maan tilanteeseen nähtiin siinä, että Tampereella uskottomuuden käyttö avioeron perusteena oli vuonna 1943 korkeammalla kuin koko maan tasolla, mutta myös laski vuoteen 1945 tultaessa nopeammin. Myös sukupuolitautilien perusteella myönnettyjen erojen määrässä nähtiin koko maan tasolla nousua sodan aikana ja varsinkin sen jälkeen. Omassa aineistossani tämä ei tullut esiin, vaan tällä perusteella myönnettyjen avioerojen määrä oli vuonna 1945 pienempi kuin vuonna 1943.

Uskottomuuden perusteella myönnettyjen avioerojen suuri määrä yhdistettynä avioerojen määrän kasvuun viestii muutoksesta asenteissa avioliittoa ja sitoutumista kohtaan. Toisaalta sota asetti uskollisuuden koetukselle myös yksinkertaisesti tuomalla uudenlaisia haasteita niin lyhyille kuin pidemmillekin avioliitoille. Sodan myötä molemmat puoliset kohtasivat uusia vastakkaisen sukupuolen edustajia oman puolison poissaollessa, ja erossaoloajat venyivät usein pitkiksi. Uskottomuuden nousun avioeroperusteena ei siis voida tulkita johtuneen yksiselitteisesti moraalin heikentymisestä. Aineistossani uskottomuuden perusteella myönnettyjen avioerojen sisällä oli lisäksi havaittavissa eroja siinä, oliko kyseessä naisen vai miehen tekemä avioerikos. Miesten kohdalla tyypillistä oli jo pidempään jatkunut avioliiton ulkopuolinen seurustelu yhden naisen kanssa, kun taas naisten kohdalla oli yleisempää, että avioliiton ulkopuolisia kumppaneja oli ollut useampia.

Koska lähestyin aineistoani nimenomaan osana yleisempää moraalii-ilmastoa, tarkastelin lähemmin niiden uskottomien naisten ryhmää, joilla aviorikoksia mainittiin olleen useiden kumppanien kanssa. Huomasin naisten tässä ryhmässä olleen keskimäärin hieman nuorempia verrattuna tuohon aikaan eronneiden naisten ikäjakaumaan koko maan tasolla. Nuorten naisten kohdalla oman aviomiehen poissaolo saattoi lisätä yksinäisyyden ja eristäytymisen tunteita erityisen vahvasti, eikä tuorempien liittojen kohdalla omaa aviopuolisoa kohtaan tunnettu välttämättä aivan samanlaista uskollisuutta kuin pidemmissä suhteissa. Toisaalta joissain tapauksissa naisten arveltiin todistajien

tai puolison taholta olleen prostituoituja, eli tässä saattoi tulla esille myös prostituutio, johon osa naisista joutui sodan aikana puutteen keskellä turvautumaan pystyäkseen elättämään itsensä. Osan naisista kohdalla kyseessä vaikutti olleen muutenkin ”holtiton” elämäntapa, mutta tämän taustalla vaikuttaneita syitä ei ollut mahdollista saada selville. Tämän aineiston perusteella aikalaisten naisten moraalista kantama huoli saa siis hieman selitystä. On helppo kuvitella, miten esimerkiksi näiden naisten elämäntapa on tiukan naapurikontrollin alla herättänyt paljon keskustelua ja paheksuntaa.

Kolmanneksi yleisin syy molempina vuosina oli huumaaivien aineiden eli tämän aineiston kohdalla alkoholin väärinkäyttö. Tämän perusteen käyttö oli vuonna 1945 noussut merkittävästi edelliseen tarkastelemaani vuoteen verrattuna. Myös alkoholinkäytön kasvu oli ilmiö, jossa aikalaiset näkivät merkkejä moraalin muutoksesta. Tässä suhteessa muutos kahden tarkastelemani vuoden välillä oli niin merkittävä, että sodan loppumisen vaikutus siihen näyttää lähes varmalta. Koko maan tasollakin tämän perusteen käyttö nousi sodan jälkeen joitakin vuosia. Taustalla tässä muutoksessa oli todennäköisesti sodan aikana muuttunut alkoholikulttuuri, mutta varmasti myös sodanjälkeinen ahdistus, jota miehet hoitivat pullojen avulla. Muiden avioerooperusteiden osuus jäi molempina vuosina muutamiin tapauksiin, eikä niiden kohdalla tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Tarkastelin aineistoani aikakauden moraalii-ilmaston kuvaajana. Edelle esille tulleiden seikkojen kuten uskottomuuden tai alkoholinkäytön perusteella myönnettyjen avioerojen suuren määrän vuoksi aikalaisten moraalista tuntema huoli näyttäytyy jokseenkin ymmärrettävänä. On kuitenkin epätodennäköistä, että nämä muutokset johtuivat ainakaan pelkästään moraalin heikkenemisestä. Sota toi aviopareille eteen useita sellaisia haasteita, joita liitot rauhan aikana eivät välttämättä joutuneet kokemaan. Ihmiset reagoivat sodan aiheuttamaan jatkuvaan kuolemanvaaraan ja ahdistukseen eri tavoin: suurin osa halusi tarttua hetkeen ja rakastaa kun se vielä oli mahdollista. Tämä tuntuu varsin inhimilliseltä käytökseltä, eikä siitä voida vielä päätellä moraalin heikentyneen tai muuttuneen, ainakaan pysyvästi. Alkoholinkäytön lisääntyminenkin liittyi todennäköisesti ainakin osittain sodan aiheuttamiin psyykkisiin traumoihin, joita koettiin paeta humalan avulla, ennemmin kuin varsinaiseen moraalin löystymiseen sodan aikana.

Tutkimuskirjallisuudessa esille nousi vahvasti käsitys sodasta naisten aseman muuttajana, ja tarkastelin aineistoani myös tästä näkökulmasta. Löysin aineistostani yhden seikan, jonka taustalla

sodan aiheuttama naisten itsevarmuuden ja itsenäisyyden lisääntyminen hyvin todennäköisesti vaikutti ainakin osittain. Naisten osuus erojen hakijoista oli vuonna 1945 huomattavasti suurempi kuin vuonna 1943. Näen tämän muutoksen kertovan siitä, että naiset lähtivät rohkeammin epätyytyttäväksi kokemastaan liitosta ja ottivat ohjat omiin käsiinsä. Elämä avioeron jälkeen ei enää pelottanut, koska sodan aikana suurin osa naisista oli huomannut tulevansa toimeen myös omillaan. Toinenkin merkki naisten elämäntavan muutoksesta aineistosta löytyi. Useissa naisen uskottomuuden vuoksi päättyneissä liitoissa naisilla oli ollut useampia avioliiton ulkopuolisia suhteita, ja he olivat usein myös viettäneet vapaa-aikaansa esimerkiksi käymällä tanssiaisissa tai nauttimalla alkoholia. Tämä saattoi kertoa esimerkiksi siitä, että yhteisön paineet ja odotukset eivät enää vaikuttaneet ainakaan osaan naisista, vaan he toimivat oman mielensä mukaan.

Selvää on, että sodalla oli vaikutusta useiden liittojen päättymiseen. Tämä tuli esille osassa tapauksista suoraan, osasta se oli luettavissa rivien välistä. Esimerkiksi uskottomuustapauksista osa oli tapahtunut rintamalla ja osa miehen poissaollessa kotirintamalla. Osa pariskunnista ajautui erilleen myös henkisesti sodan aiheuttaman fyysisen välimatkan vuoksi. Myös alkoholinkäyttöperusteen lisääntyminen jälkimmäisenä tutkimukseni vuonna näyttää hyvin todennäköisesti liittyneen sotaan. On kuitenkin vaikea sanoa, olisivatko nämä liitot päättyneet myös ilman sota. Voihan olla, että sodan aiheuttamat haasteet vain jouduttivat toisilleen epäsopivien puolisoitten päättymistä avioeroon. Sekä tutkimusaineistoni että tutkimuskirjallisuuden myötä kävi kuitenkin selville, miten perustavanlaatuisia vaikutuksia sodalla oli ihmisten elämään, heidän tekemiinsä päätöksiin ja sitä kautta tietenkin myös ihmissuhteisiin. Tämän myötä avioerojen kasvu ei loppujen lopuksi näyttäydäkään niin yllättävänä ilmiönä. Ehkä huomiota pitäisi ennemminkin kiinnittää siihen, miten monet avioparit kuitenkin selvisivät yhdessä näiden vuosien läpi – sodasta huolimatta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Tampereen kaupunginarkisto (TKA), Tampere.

Tampereen raastuvanoikeuden (Tro) arkisto, ensimmäinen ja toinen osasto.

– Tuomioluettelot ja tuomiokirjat 1943 ja 1945

Ca 220-225, 407-413/1943; Ca 232-243, 421-432/1945.

II PAINETUT LÄHTEET

1. ASIAKIRJAJULKAISUT JA LAIT

Irtolaislaki 57/1936.

Suomen Tilastollinen Vuosikirja (STV) 1944-1945, 1946-1947, 1949, 1950 ja 1952.

Suomen Virallinen Tilasto (SVT) VI Väestötilastoa A.

Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1956.

2. AIKALAISKIRJALLISUUS

Hanselmann, Heinrich, *Kihlautuneiden kirja. Kehoitusta harkintaan*. Suom. Lauri Hirvensalo. Werner Söderström Osakeyhtiö: Porvoo / Helsinki, 1945.

Gulin, E.G. & Niemi, Turo, *Avioliitto. Opaskirja Suomen kodeille*. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 1955

Rantamaa, Antti J., *Onnellinen avioliitto. Ystävän sanoja nuorille*. Kuva ja Sana: Helsinki, 1946.

III TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahlbäck, Anders, Mitä miehen on kestävä. Kokemuksia suomalaisesta sotilaskoulutuksesta 1920- ja 1930 -lukujen sukupuolihistorian valossa. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki, 2006, s. 107-124.

Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus 2.0*. Osuuskunta Vastapaino: Tampere, 2011.

Anderson, Karen, *Wartime Women: Sex Roles, Family Relations, and the Status of Women During*

- World War II*. Greenwood Press: London. Contributions in Women's Studies, Number 20, 1982.
- Auvinen, Riitta, Äitiyssuojelusta perhekasvatukseen. Teoksessa Taskinen, Ritva (toim.) *Perheen puolesta. Väestöliitto 1941–1991*. Väestöliitto: Helsinki, 1991, s. 205–242.
- Bourke, Joanna, Uusi sotahistoria, Suom. Ville Kivimäki. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006, s. 21–42.
- Braybon, Gail & Summerfield, Penny, *Out of the Cage. Women's experiences in two world wars*. Pandora: London & New York, 1987.
- Butler, Judith, *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Gaudeamus: Helsinki, 2006.
- Duchen, Claire & Bandhauer-Schöffmann, Irene, *When the War Was Over: Women, War and Peace in Europe 1940-1956*. Continuum International Publishing: London, 2010.
- Eloe, Cynthia, *Nainen – taakse poistu! Naisten elämän militarisointi*. Rauhankirjallisuuden edistämisseura ry: Helsinki, 1983.
- Friedman, Barbara G., *From the Battlefield to the Bridal Suite: Media Coverage of British War Brides, 1942-1946*. University of Missouri Press: Columbia, MO, 2007.
- Goldstein, S. Joshua, *War and Gender*. Cambridge University Press: Cambridge, 2001.
- Goodman, Philomena, *Women, sexuality and war*. Palgrave Macmillan: Gordonsville, VA, 2002.
- Haavio-Mannila, Elina, Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY: Helsinki, 1993, s.280–334.
- Hagelstam, Sonja, Perhe-elämä, arki ja sota. Teoksessa *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Turtola, Martti & Huhtinen, Aki-Mauri & Kinnunen, Tiina & Mälkki, Juha & Seppinen, Ilkka Tapio & Strandberg, Joni (toim.). Weilin + Göös Oy: Porvoo, 2008, s. 33–61.
- Hagelstam, Sonja, Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006, s. 213–228.
- Hagemann, Karen, Home/Front. The Military, Violence and Gender Relations in the Age of the World Wars. Teoksessa Hagemann, Karen & Schüler-Springorum, Stefanie (toim.) *Home/Front. The Military, War and Gender in Twentieth-Century German*. Berg: Oxford/New York, 2002, s. 1–41.
- Hakko, Mirja (toim.), *Naiset kertovat sodasta*. Rintamanaisten Liitto r.y.: Helsinki, 1988.

- Heikkinen, Kaija, *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa*. Kultaneito X, Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura: Joensuu, 2012.
- Hietanen, Silvo, Silta yli kuilun. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim), *Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli*. Opetusministeriö: Helsinki, 1992, s.302–215.
- Hiilamo, Heikki, *Akantappolaista isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa*. Stakes: Helsinki, 2006.
- Hintikka, Onerva & Häppölä, Kirsti, *Tuntematon emäntä. Kotirintama kertoo*. Maahenki Oy: Helsinki, 2007.
- Honkasalo, Markku, *Suomalainen sotainvalidi*. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 2000.
- Hornung, Ela, An Austrian Married Couple and Their Experiences. Teoksessa Duchon, Claire & Bandhauer-Schöffmann, Irene (edit.) *When the War Was Over: Women, War and Peace in Europe 1940-1956*, Continuum International Publishing: London, GBR, 2010, s. 44-57.
- Huttunen, Oiva, *Avioliittolaki ynnä siihen liittyvät lait ja asetukset*. Werner Söderström Osakeyhtiö: Helsinki, 1945.
- Hytönen, Kirsi-Marja, Suomalaisen sotilaan vaimo. Naisroolin rakentuminen avioparin jatkosodan aikaisessa kirjeenvaihdossa. Teoksessa Keskinen, Jarkko; Seppälä, Suvianna ja Teräs, Kari (toim.) *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana*. Suomen historian julkaisuja 2. Turun yliopisto: Turku, 2010, s. 26-57.
- Häggman, Kai, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 179. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1994.
- Hännikäinen, Irmeli, *Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen*. Gaudeamus kirja: Helsinki, 1998.
- Isaksson, Eva, *Hän Lottansa vei mukanaan*. Rauhankirjallisuuden edistämisseura ry: Helsinki, 1988.
- Jallinoja, Riitta, Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet: *Perhe, työ ja tunteet*. WSOY: Juva, 1984, s. 37-110.
- Jokinen, Arto, Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Saresmaa, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.). Osuuskunta Vastapaino: Tampere, 2010, s. 128- 139.
- Julkunen, Raija, *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino, 2010.
- Junila, Marianne, *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941-1944*. Bibliotheca Historica 61. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2000.

Jutikkala, Eino, Suomen väestö 1939-1945. Teoksessa Haataja, Lauri (toim.) *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Kirjayhtymä Oy: Helsinki, 1994, s.159-170.

Juvonen, Tuula, Ruotsalaistaudin kourissa – Heteromaskuliinisuuden jälleenrakentaminen 1950-luvun Suomessa. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohi. Sodasta selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen arkisto 124. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006, s. 310-340.

Järvinen, Margaretha, *Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll*. Åbo akademis förlag: Åbo, 1990.

Karonen, Petri, Kun rauha tuo omat ongelmansa. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohi. Sodasta selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen arkisto 124. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006, s. 9-22.

Karvinen-Kopteff, Outi, Naisten kokemuksia sotasairaanhoidosta. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina, *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY: Helsinki, 1993, s.101-130.

Kemppainen, Ilona, Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. Teoksessa Kinnunen, Tiina ja Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006, s. 229-242.

Kemppainen, Ilona, Sota-ajan naisten monet roolit. Teoksessa Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.) *Jatkosodan Pikkujättiläinen*. Werner Söderström osakeyhtiö: Porvoo, 2005, s. 454-474.

Kinnunen, Tiina, Naiset, kansakunta ja moraalit sota-ajan Suomessa. Teoksessa *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Turtola, Martti & Huhtinen, Aki-Mauri & Kinnunen, Tiina & Mälkki, Juha & Seppinen, Ilkka Tapio & Strandberg, Joni (toim.). Weilin + Göös Oy: Porvoo, 2008, s. 26-27.

Kinnunen, Tiina, ”Kun lottaharmaata häväistään” Näkökulmia Sissiluutnantti-debattiin. HAIK 1/2001, s. 35-42.

Kinnunen, Tiina, Ennakkositoutumuksista ymmärtämiseen – naishistorian ulottuvuudet. Teoksessa Autio, Sari; Katajala-Peltomaa, Sari ja Vuolanto, Ville (toim.) *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 2001 b, s. 49-68.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville, Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006, s. 9-18.

Kirves, Jenni, ”Mutta hauskaa meillä oli”. Teoksessa Lagerbohm, John, Kirves, Jenni & Kleemola Olli *Me puolustimme elämää. Naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 2010, s.70-85.

Kirves, Jenni, Kuvas seuraa mua matkallain Teoksessa Lagerbohm, John, Kirves, Jenni & Kleemola Olli *Me puolustimme elämää. Naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 2010 b, s.86-99.

Kirves Jenni, Suojaava rakkaus Teoksessa Lagerbohm, John, Kirves, Jenni & Kleemola Olli Me puolustimme elämää. Naiskohtaloita sotakuvien takaa. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 2010 c, s.100-117.

Kivimäki, Ville, Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006, s. 69-86.

Kivimäki, Ville, *Ryvetetty enkeli. Suomalaissotilaiden neuvostoliittolaisiin naissotilaisiin kohdistama seksuaalinen väkivalta ja sodan sukupuolittunut mielenmaisema*. Naistutkimus 3/2007, s. 19-33.

Koskelo, Pauliine, *Avioerot ja niihin vaikuttaneet tekijät vuosina 1930–1977*. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 8/1979. Oikeusministeriö: Helsinki.

Kulhia, Ali, *Uutta, vanhaa ja lainattua. Tampereen Kaupunkilähetysten kristillissosiaalisen työn asemoituminen hyvinvointivaltion rakentumisessa vuosina 1939-1973*. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan väitöskirja. Unigrafia: Helsinki, 2011.

Kulomaa, Jukka, *Äänislinna. Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941-1944*. Historiallisia tutkimuksia 148. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1989.

Lagerbohm, John, ”Että saisin kokea naisen” Teoksessa Hägglung, Gustav & Lagerbohm, John & Simula, Matti, *Me olimme nuoria sotilaita. Tunteettomat sotakuvat kertovat*. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 2009, s.130-141.

Lassila, Pertti, ”Min täällä teen, se kaikki kieroön vie”. Teoksessa Haataja, Lauri (toim.) *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Kirjayhtymä Oy: Helsinki, 1994, s.141-158.

Laurent, Helena, Terveys sodan aikana. Teoksessa *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Turtola, Martti & Huhtinen, Aki-Mauri & Kinnunen, Tiina & Mälkki, Juha & Seppinen, Ilkka Tapio & Strandberg, Joni (toim.). Weilin + Göös Oy, Porvoo, 2008, s. 62-93.

Leese, Peter, *Problems Returning Home: The British Psychological Casualties of the Great War*. The Historical Journal, Vol. 40, No. 4 (Dec. 1997), pp. 1055-1067. Cambridge University Press: Cambridge, 1997.

Lehtomäki, Kirsti, ”Mitä isänmaa nyt Suomen naiselta vaatii” *Kotiliesi kotirintaman naisten henkisenä tukena sotavuosina 1939–1944*. Suomen historian pro gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto, historiantieteen laitos, 2000.

Löfström, Jan, *Sukupuoliero agraarikulttuurissa ”Se nyt vaan on semmonen”*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 757. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 1999.

Malmberg, Raili, Sota-ajan naistenlehdet, aikansa peili. Teoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta*. Oy Valitut Palat, Readers Digest Ab: Helsinki, 1995, s. 212-215.

Mustola, Kati, Homoseksuaalisuus ja sota. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006, s. 171-189.

Nevala-Nurmi, Seija, *Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeluskunta-järjestöissä 1918-1944*. Tampereen Yliopistopaino Oy: Tampere, 2012.

Niiniluoto, Maarit, *On elon retki näin. Eli miten viihteestä tuli sodan voittaja*. Kirjayhtymä Oy: Helsinki, 1994.

Nyman, Aarre & Salminen, Esko & Vento, Urpo, *Sotasavotta. Korsuelämää 1939-1944*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 1974.

Nieminen, Armas. *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D, nro 27/1993. Väestöntutkimuslaitos: Helsinki, 1993.

Nieminen, Armas, *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Väesöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja Sarja A:6. Werner Söderström Osakeyhtiö: Helsinki, 1951.

Näre, Sari ”Kuin viimeistä päivää” - sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.) *Ruma sota*. Johnny Kniga Publishing: Helsinki, 2008, s. 335-380.

Näre, Sari, Naiset ja miehet sodan pyörteissä. Teoksessa Turtola, Martti & Huhtinen, Aki-Mauri & Kinnunen, Tiina & Mälkki, Juha & Seppinen, Ilkka Tapio & Strandberg, Joni (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Weilin + Göös Oy, Porvoo, 2008 b, s. 62-93.

Nätkin, Ritva, *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Tammer-Paino Oy: Tampere, 1997.

Nätkin, Ritva, Väestöpolitiikka, abortti ja äitiys – hyvinvointivaltion ammattilaisten ja naisten suhteen tarkastelua. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 1994, s. 129-156.

Olsson, Pia, Nainen ja työn muuttuvat normit. Teoksessa Turtola, Martti & Huhtinen, Aki-Mauri & Kinnunen, Tiina & Mälkki, Juha & Seppinen, Ilkka Tapio & Strandberg, Joni (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Weilin + Göös Oy: Porvoo, 2008, s. 151-183.

Olsson, Pia, *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 2005.

Ormio, Leena & Porio, Tarja, *Sotaan loppui lapsuus*. Kirjapaja Oy: Helsinki, 2001.

Pipping, Knut, *Komppania pienoisyhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941-1944*. Suom. Heikki Vilén. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 1978.

Puosi, Hanna-Leena, *Avioerot Turussa sodan jälkeisinä erojen ”hulluina vuosina” 1945-1946*. Suomen historian pro gradu –tutkielma, Turun yliopisto, historian laitos, 1999.

Pystynen, Veikko, *Ylitin Rajajoen kello 9.18. Rivimiehenä Kannaksella 1940-1944*. Toim. Pietiläinen, Petri. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 2007.

Rautiala, Martti, *Avioliiton päättäminen ja purkaminen sekä avioliiton henkilökohtaiset oikeusvaikutukset*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-Sarja N:o 30. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy: Helsinki, 1979.

Räisänen, Arja-Liisa, *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920*. Bibliotheca Historica 6. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1995.

Saraste, Erja, *Naisen paikka ja palkka*. Teoksessa Haataja, Lauri (toim.) *Ja kuitenkin me voitimme*. Sodan muisto ja perintö. Kirjayhtymä Oy: Helsinki, 1994, s.85-102.

Satka, Mirja, *Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa*. Teoksessa Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea ja Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 1994, s. 73-96.

Shorter, Edward, *The Making of the Modern Family*. Fontana/Collins : Glasgow, 1975.

Soikkanen, Hannu, *Sosiaaliset olosuhteet*. Teoksessa Molin, Karl & Nissen, Henrik S & Skodvin, Magne & Soikkanen, Hannu & Weibull, Jörgen, *Pohjola 2. maailmansodan aikana*. Suom. Järvinen-Koho, Annika. Tietolipas 104. Suomen Historiallinen Seura ja Suomen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 1987, s. 121-166.

Suikkanen, Merita, *Kiellettyjen tanssien hurmaa. Jatkosodan tanssikielto ja nurkkatanssikulttuuri*. Teoksessa Keskinen, Jarkko; Seppälä, Suvianna ja Teräs, Kari (toim.) *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana*. Suomen historian julkaisuja 2. Turun yliopisto: Turku, 2010, s. 58-110.

Sulkunen, Irma, *Retki naishistoriaan*. Hanki ja Jää: Helsinki, 1991.

Summerfield, Penny, *British Women in Transition from War to Peace*. Teoksessa Duchon, Claire & Bandhauer-Schöffmann, Irene (edit.) *When the War Was Over: Women, War and Peace in Europe 1940-1956*. Continuum International Publishing: London, 2010, p. 13-28.

Tarjamo, Kerttu, *Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa – Viranomaisten keskustelu rikollisuudesta 1940- ja 1950 -luvun Suomessa*. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohi. Sodasta selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen arkisto 124. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006, s. 341-376.

Tarjamo, Kerttu & Karonen, Petri, *Kun sota on ohi – Loppusanat*. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohi. Sodasta selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen arkisto 124. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006, s. 377-398.

Tunkelo, Aarre, Sota-avioliitot avioerotilaston valossa. Teoksessa *Väestöliiton vuosikirja III. Väestönkehityksen ja avioliiton ongelmia*. Väestöliitto: Helsinki, 1951, s.105–118.

Turtola, Martti, ”Suomalainen rehellisyys” koetuksella. Teoksessa Turtola, Martti & Huhtinen, Aki-Mauri & Kinnunen, Tiina & Mälkki, Juha & Seppinen, Ilkka Tapio & Strandberg, Joni (toim.) *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. Weilin + Göös Oy: Porvoo, 2008, s. 225-245.

Väänänen, Kalle, *Jotakin ehkä tietäisin. Korsukolportööri muistelee*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö: Hämeenlinna, 1959.

Waris, Heikki, *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. Universitas 6. WSOY: Helsinki, 1968.

Wendisch, Irja, *Salatut lapset. Saksalaissoitilaiden lapset Suomessa*. Ajatus Kirjat, Gummerus Kustannus Oy: Helsinki, 2006.

Wilms, Noora, ”*Ryssän heilat ja pikku-livanat*” *Sanomalehti- ja muistitietotutkimus suhtautumisesta neuvostoliittolaisten sotavankien kanssa seurustelleisiin naisiin ja heidän lapsiinsa*. Suomen historian pro gradu -tutkielma: Itä-Suomen yliopisto, 2011.

Wuolijoki, Hella, *Enkä ollut vanki*. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 1944.

